

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER MEGBIZÁSÁBÓL

Dr. LUKINICH IMRE

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

DR. GULYÁS PÁL

*1924. évi folyam * I—IV. füzet.*

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.

1924.

TARTALOM.

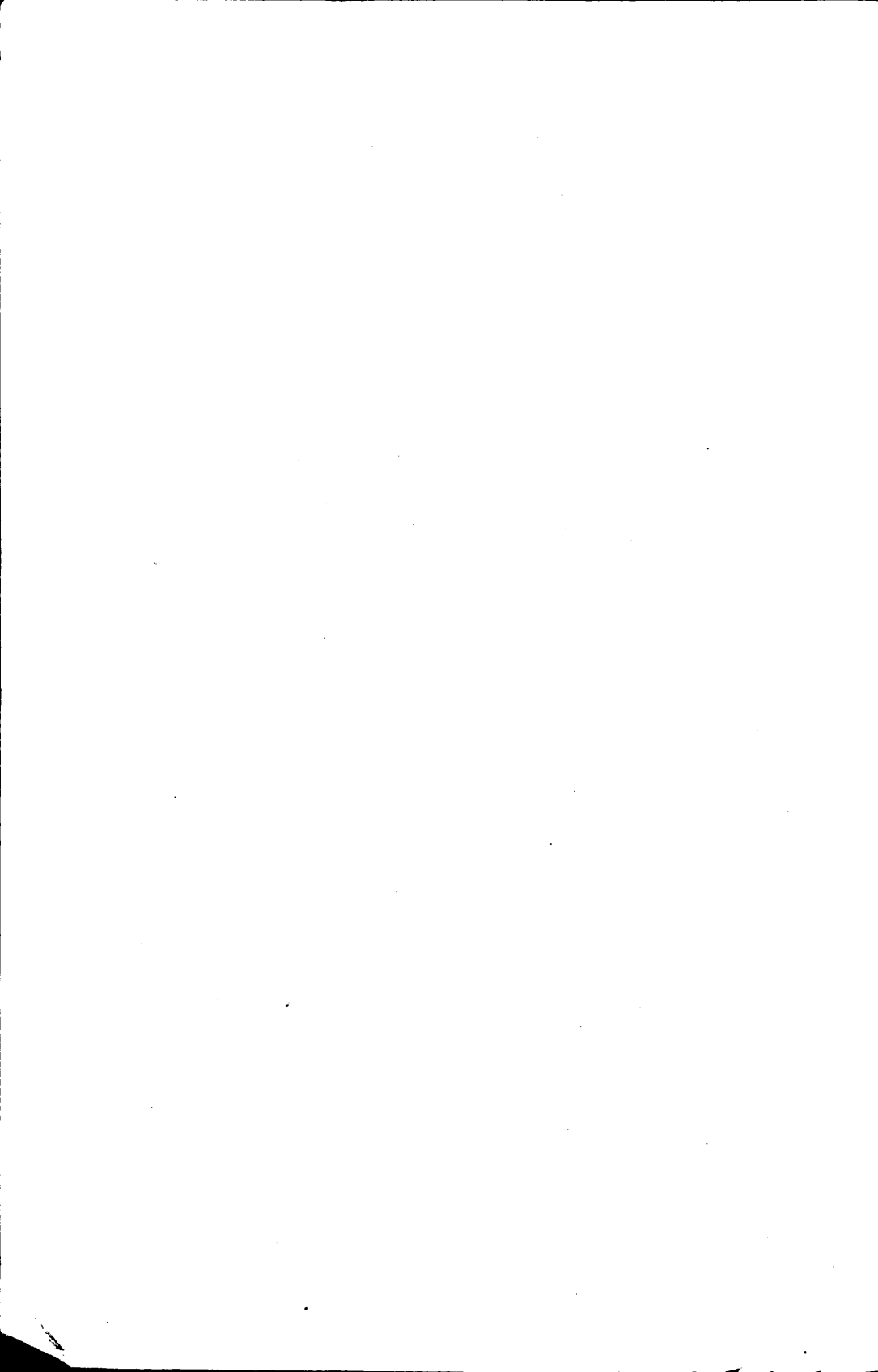
	Lap
Dr. Hóman Bálint: Apponyi Sándor	1
Dr. Hoffmann Edith: Christophoro Persona Agathias-fordításának néhány példányáról. (Négy hasonmással)	9
Dr. Gulyás Pál: A könyv sorsa Magyarországon a legrégebb időktől napjainkig. (Harmadik, befejező közlemény)	13
Dr. Madzsar Imre: A korssendoncki legendakézirat	72
Dr. Rédey Tivadar: Szilágyi Sándor levelezése	75
Adattár. Dr. LUKINICH IMRE: Könyvtörténeti adalékok	86
— Dr. SZITTYAY DÉNES P. J.: Ismeretlen görögnyelvű Corvin-kódex	93
— MAGYAR KÖNYVESHÁZ (Ferencci Zoltántól és Havrán Dánieltől)	95
Tárca. Dr. TÓTH LÁSZLÓ: Fraknoi Vilmos	98
— Dr. HÓMAN BÁLINT: Jelentés az Orsz. Széchényi Könyvtár 1923. évi állapotáról	106
— Dr. PASTEINER IVÁN: Jelentés az Orsz. Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ I. évi működéséről	120
Szakirodalom. BORNEMISZA PÉTER: Tragoedia magiar nelvenn. (Ism. BIBLIOFIL.) — Csánki-emlékkönyv. (Ism. Dr. BARTONIEK EMMA.) — GYÖRGY LAJOS: A romániai magyar időszaki sajtó 5 esztendeje. (Ism. Dr. GULYÁS PÁL.) — HEVESY ANDRÉ: La Bibliothèque du Roi Mathias Corvin. (Ism. Dr. HOFFMANN EDITH.) — LEROQUAIS V.: Les sacramentaires et les missels manuscrits des bibliothèques publiques de France. (Ism. Dr. BARTONIEK EMMA.) — MÓRA FERENC: Somogyi Károly emlékezete. (Ism. Dr. GREXA GYULA.) — Zászlónk diákkönyvtára 72—78. sz. (Ism. S) ...	132
Vegyes közlemények. Főigazgatói kinevezés. — Könyvtárigazgatói kinevezés. — Az Orsz. Széchényi Könyvtár tisztviselőinek tudományos kitérítése. — Bártfai Szabó László. — Csánki Dezső. (R—R.) — Szily Kálmán. — Gottermayer Nándor. (G. P.) — Pusztai Ferenc. — Rényi Károly. — Gyöngyösi két ritka kiadása. (H. D.) — A M. N. Múzeum Kossuth-emlékkiállítására. (RÉDEY TIVADAR.) — Magyar Asszonyok Könyvtára. (R. T.) — Magyar írók élete és munkái. — Bibliofil Szemle. — Az erdélyi magyar könyvtermelés. (SPECTATOR.) — Anatole France. (VÉGH GYULA.) — A mainzi Gutenberg-Múzeum	147
Változások a magyarországi nyomdákban 1923. nov. 15-től 1924. dec. 31-ig	157

175 J

MAGYAR KÖNYVSZEMLE.

UJ FOLYAM. * XXXI. KÖTET.

13.592

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER MEGBIZÁSÁBÓL

Dr. LUKINICH IMRE

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

DR. GULYÁS PÁL

ÚJ FOLYAM. * XXXI. KÖTET.

1924. ÉVFOLYAM.

(A *Bulletin de la Revue Bibliographique Hongroise* c. mellékklappal.)

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.

1924.

STEPHANEUM NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R. T. BUDAPESTEN.
Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.

APPONYI SÁNDOR.

Napsugaras szép téli napon, erdővel borított havas domb aljában, hólepelt úton röpít a szán. Köröskörül, amerre a szem lát, minden fehér; vastag hótakaró alatt pihen a huszadik század kultúrája. A havas táj nyugalmaiban álomra hív a patkók és csengők egyhangú zenéje és álmodozván, megérint a multnak lehellete. Gondolatban visszarepülök a magyar föld évezredes kultúrájának régmult napjaiba. A hóvirágtól fehér erdőn túl látni vélem az őskori kultúrközpontot, a kőkor emberének lakótelepét. Látom a lengyeli sánc primitív emberét kőhegyű lándzsájával, durva husángjával és nehézkes kőbaltájával. Látom a szabadban, fenevadakkal viaskodva, kisvadat üzve, követ törve, fát vágva és erdőt irtva. Látom kis kunyhójában kőeszközöket csiszolva, tökéletesítve, magvakat törve és őrölve, tüzet csiholva, bőrt varrva. És látom a tisztelettel övezett szent házi tűzhely mellett távoli vidék lakójától állatbőrökért cserébe kapott rézeszközökben gyönyörködve. Látom családját tagjait, amint köréje gyűlve, naiv elragadtatással, öntudatlanul csodálják az ismeretlen anyagból készült fényes jószágot, nem ismerve fel benne a maguk kezdetleges kultúrájának átalakítására hivatott fémet. De vége a látomásnak! A mult képe szertefoszlik. A tágas hómező szélén pompás főúri kastély képe bontakozik ki és eszembe juttatja küldetésemet.

A lengyeli dombokon, ahol egykor központja volt a primitív ember kezdetleges kultúrájának, ötezer év multán újra kultúrközpont emelkedik. Kastély áll az ősi kunyhók, a kialudt szenttűzek helyén, egy minden szépért és nemesért rajongó magyar főúr kastélya, aki ötezeréves sírjából kiásta és a magyar tudománynak ajándékozta az ősi kultúra emlékeit s aki kastélyában renaissance-fejedelemhez illő elhatározással oltárt emelt a magyar

könyv kultuszának. E főúrnak, a magyar könyvgyűjtők és könyvtárosok pátriárkai kort ért tudós fejedelmének hódolatára jöttem a Magyar Nemzeti Múzeum képviselőjében.

Gróf APPONYI Sándor a katonai és hazafias erényekben gazdag Pécz-nemzetség tudós ágának, a könyvtáralapító és művészetpártoló APPONYI Antal György családjának idegenben született sarja, gyermekifjú korában szentelte magát a magyar könyv kultuszának. Érdeklődése kezdetben általános irányú, de alig tizennégy esztendőskorában a magyar vonatkozású külföldi irodalom felé fordul és LASKAI Osvát híres művének megszerzése (1858) óta gyűjtése határozott irányt vesz. Édesapja, Rudolf gróf, felismerve fia tudós hajlamát, s a maga választotta élethivatáshoz való tántoríthatatlan ragaszkodását, örömmel segíti elő törekvéseit és a magyar bibliográfia kidolgozására buzdítja. A nagyműveltségű diplomata húszéves fiához írt levelében kora szakértőit megszegyenítő szabatossággal definiálta a bibliofília fogalmát, midőn a főúri könyvbarát feladatát a teljességre törekvő speciális irányú gyűjtésben és e speciális kör bibliográfiai feldolgozásában jelelte meg.

MÁTYÁS királytól és VITÉZ Jánostól SZÉCHÉNYI Ferencig, JANKOVICH Miklósig és SOMOGYI Károlyig főurak, főpapok, tudósok és művelt könyvbarátok hosszú sora hordott össze tudományos szempontból megbecsülhetetlen értékű könyvtárakat, de igazi bibliofil, aki egy speciális irányban teljes gyűjteményre törekedve, korlátot képes szabni érdeklődésének, nem volt közöttük. Hazánkban a könyvrájangók e fajának első képviselője gróf APPONYI Sándor. Könyvtára az első modern értelemben vett bibliofil könyvtár. Gyűjtése körét szigorúan körülhatárolva, a gyűjtött anyag kimerítő bibliográfiai feldolgozására törekedve s a tizennégy esztendőskorában kitűzött célhoz egy életen át híven ragaszkodva, tudatos következetességgel tört megvalósítása felé. Érdeklődését a XV—XVIII. századi magyar szerzőktől külföldön, idegen nyelven megjelent és külföldi magyar vonatkozású nyomtatványokra korlá-

tozta, új fogalommal — az *Apponyiana* fogalmával — gazdagítva a magyar könyvészet tudományát.

A gyűjtés körének megválasztása a nemzeti tudomány szempontjából a lehető legszerencsésebb volt, mert e külföldi magyar vonatkozású nyomtatványoknak — különösen az egy-két lapos aprónyomtatványoknak, unikum-jellegű könyvritkaságoknak és metszeteknek — összegyűjtése a hazai könyvgyűjtők és könyvtárak erejét meghaladó feladat. Megoldására csak oly főuri gyűjtő vállalkozhatott, aki szerencsés életviszonyok és családi összeköttetések révén élete nagyrészét a nyugati metropolisokban élhette le, aki Európa összes antiquariumait végigbuvárolva, történeti kultúránk dicsőségét hirdető emlékek százait halászhatta ki értéktelen ócskaságok közül s akit anyagi korlátok nem akadályozhattak meg nemes szenvedélye kielégítésében. E külső körülményeknek és a gyermekkortól késő öregségig megőrzött rajongó lelkesedésnek, céltudatos energiának, alapos tudásnak szerencsés összetalálkozása tette lehetővé, hogy gróf APPONYI Sándor egymaga, saját erejéből oldja meg a nemzeti könyvtár egyik legfontosabb, de sokféle okból kivihetetlennek látszó feladatát.

APPONYI Sándor ma 80 éves korában nemes büszkeséggel gyönyörködhetik hatvanöt évi gyűjtőmunkájának eredményében, a *Bibliotheca Apponyiana* páratlan kincseiben. De büszkeséggel tekintünk rá mi is, a magyar mult emlékeinek hivatásos őrei, mert a magyar kultúra diadalát, a magyar tudomány dicsőségét látjuk e könyvtárban, amit egy a nemzeti multért lelkesedő és minden szép iránt fogékony magyar mágnás lelkesedése, energiája és tudása teremtett meg.

Nyolcvan év kivételes életkor, a Gondviselés dédelgetett kegyenceinek kiváltsága. APPONYI Sándornak megadatott ez a kiváltság és megadatott a ritka szerencse, hogy a pátriárkák korának küszöbéről, szellemi ereje teljes birtokában, boldog önérzettel és bölcs megelégedettséggel tekinthet vissza a zsenge ifjúkorban tudatosan választott hivatásnak szentelt, szép és nemes törekvések harmoniájában felolvadó, hosszú életének eredményekben gazdag munkájára. A Gondviselés e különös kegyelme

felett érzett hálájának fejedelmi elhatározással adott kifejezést a magyar könyvgyűjtők és könyvtárosok fejedelme. Páratlan szakértelemmel és lelkes áldozatkészséggel összegyűjtött könyvtárát régi tervéhez híven a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozta, örök időkre a magyar tudomány rendelkezésére bocsátva tudós munkájának gazdag eredményeit. E nagylelkű elhatározás méltó betetőzése APPONYI Sándor sok évtizedes, fáradhatatlan és lelkes kultúrmunkájának; érte a Magyar Nemzeti Múzeum, a magyar tudomány és a magyar nemzet soha el nem muló, mélységes hálája illeti meg.

HÓMAN BÁLINT.

A BIBLIOTHECA HUNGARICA APPONYIANA.

Gróf APPONYI Sándor v. b. t. t., cs. és kir. kamarás, kir. tárnokmester úr Ő Nagyméltósága világhírű könyvtárát a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta s ez elhatározásáról következő okiratot állított ki:

Halálesetre szóló ajándékozás. Áthatva attól a kívánságtól, hogy magyar vonatkozású történeti könyvtáram a hozzáértőknek tudományos kutatásra és gyönyörködtetésre szolgálhasson, a könyvtár fennmaradását biztosítandó, érett megfontolás után következőket határoztam: Lengyeli kastélyomban levő XV—XVIII. századi magyar szerzőktől irt vagy magyar vonatkozásokat tartalmazó könyveket, apró nyomtatványokat, térképeket és metszeteket magábanfoglaló gyűjteményemet, úgyszintén bibliographiai szempontból értékes régi könyveimet és bibliographiai segédkönyvtáramat halálom esetére — az alant felsorolt feltételek és kikötések mellett — örök tulajdonul a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozom és adományozom. Adományomat a következő feltételekhez kötöm: 1. A gyűjtemény a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárában *«Bibliotheca Hungarica Apponyiana — Gróf Apponyi Sándor Magyar Könyvtára»* címen örök időkre minden más gyűjteménytől elkülönített, külön gyűjteményként, értékéhez méltó keretben (a könyvek zárt szekrényekben és tárlókban, az egyes lapok és metszetek keretekben vagy tárlókban) nyer elhelyezést oly módon, hogy a gyűjtemény elrendezésénél a tudományos szempont mellett az esztétikai szempont is érvényesüljön, ahogyan ez lengyeli könyvtáramban történt. Könyveim közül azok, melyek bekötve nincsenek, idővel a nyomtatványok jókarbantartását szolgáló kötésekkel látandók el, minden luxus és disztés mellőzésével; a néhány ívből vagy egyes lapokból álló aprónyomtatványok kartonborítékba köten-

dők. Mintául a könyvtárban található egyszerű kötések és kartonok szolgálhatnak. 2. A Bibliotheca Apponyiana könyvanyagából semmi el nem idegeníthető. 3. A Bibliotheca Apponyiana könyvei a Széchényi Könyvtárban általában szokásos lebélyegzés mellőzésével e célra készítenendő exlibrissel jelölendők meg. Az exlibris kisméretű legyen, figurális vagy ornamentális díszítés nélkül; egyszerű keretben szép betűkkel «Gróf Apponyi Sándor Magyar Könyvtára» legyen rajta olvasható. 4. A gyűjtemény tudományos használatra a könyvtár helyiségében korlátolt mértékben és csupán tudósoknak és szakembereknek bocsátható rendelkezésükre; a könyveket a könyvtár helyiségéből kikölcönözni tilos. A metszetekről és a bibliographiai könyvtárról külön jegyzék készül, mely jelen ajándékozási okirathoz csatolandó. 5. A gyűjtemény halálomig saját őrizetem alatt lengyeli kastélyomban marad. Halálom után a Magyar Nemzeti Múzeum, illetőleg az Országos Széchényi Könyvtár igazgatósága a végleges átvételre kiküld egy szakértő tisztviselőt, ki a könyveket gondosan csomagolva és kísérve, a Magyar Nemzeti Múzeumnak az elhelyezésre kijelölt helyiségébe szállítja. Lengyel, 1924 szeptember 15. Apponyi Sándor s. k. — Mi alulírottak mint együtt és egyszerre jelenlevő, erre a célra meghívott tanuk, igazoljuk, hogy az általunk személyesen ismert gróf Apponyi Sándor v. b. t. t., kir. tárnokmester, nagybirtokos, az ő halála esetére szóló jelen ajándékozási okiratot előttünk írta alá. Mint tanu: dr. Dézsi Lajos s. k., mint tanu: Végh Gyula s. k., mint tanu: Apponyi Antal s. k., mint tanu: Rózsay Elemér s. k.

A Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósága az adományozó okirat beérkezése után 1924. évi október hó 22-én azonnal rendkívüli ülésre jött össze s azon a következő határozatot hozta:

A Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósága a legmélyebb hálával és örömmel vette tudomásul a legnagyobb magyar bibliofilnek, nagyapponyi gróf APPONYI Sándor v. b. t. t., cs. és kir. kamarás, kir. tárnokmester úr Ö Nagyméltóságának nagylelkű, hazafias elhatározását, mellyel a maga nemében páratlanul álló magyar vonatkozású könyv-, térkép- és metszetgyűjteményét, a világhírű Bibliotheca Apponyianat a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozta és ajándékozta. A Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósága e fejedelmi adomány felett érzett mély-séges hálája és köszönete csekély jeléül a Nemzeti Múzeum legnagyobb jötevőit megillető centennáris ezüstérmét ajánlja fel a nemeslelkű adományozónak s őt hálájáról külön díszesen kiállított átíratban értesíti.

A határozat értelmében a köszönőiratot okleveles formában, pergamenten, függő pecséttel állítottuk ki. A művészi díszítés és korszerű írás AKANTISZ Viktor könyvművészeti előadó munkája. Egyidejűleg a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója 1924 október hó 27-én kelt hivatalos átiratban értesítette, majd 1925 január hó 23-án jegyzőkönyv felvétele mellett élőszóval is biztosította a nagylelkű adományozót adományának az ajándékozási okiratban foglalt feltételek mellett való elfogadásáról.

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem igazgatótanácsa 1924. évi november hó 20-án dr. CSÁNKI Dezső államtitkár elnöklete alatt tartott ülésén foglalkozott az adománnyal és elhatározta, hogy a nemeslelkű adomány felett érzett háláját és köszönetét gróf APPONYI Sándor úr Ő Nagyméltóságához intézendő üdvözlő iratban juttatja kifejezésre.

Gróf KLEBELSBERG KUNÓ vallás- és közoktatásügyi miniszter úr Ő Excellenciája hivatalosan értesülvén a nagyjelentőségű adomány megtörténtéről, következő törvényjavaslatot terjesztette a nemzetgyűlés elé:

Törvényjavaslat gróf Apponyi Sándor Magyar Könyvtáráról.

1. §. Magyarország nemzetgyűlése nagyapponyi gróf Apponyi Sándornak azt a bőkezű és a nemzeti kultúra gyarapítását célzó elhatározását, amellyel kiváló szakértelemmel gyűjtött, nagyértékű XV—XVIII. századi magyar szerzőktől írt és magyar vonatkozású könyveket, aprónyomatványokat, térképeket, metszeteket és más könyvészeti szempontból értékes régi könyveket magában foglaló gyűjteményét a hozzátartozó segédkönyvtárral halála esetére örök tulajdonul a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta és adományozta, a magyar nemzet hálájának emlékezetéül törvénybe iktatja.

2. §. Gróf APPONYI Sándor gyűjteménye az adományozó élete fogytaig saját őrizete alatt lengyeli kastélyában marad, az adományozó halála után a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárában «Gróf Apponyi Sándor Magyar Könyvtára — Bibliotheca Hungarica Apponyiana» címen örök időkre minden más gyűjteménytől elkülönített külön gyűjteményként, értékéhez méltó keretben nyer elhelyezést oly módon, hogy elrendezésénél a tudomány szempontjai mellett az esztétikai szempont is érvényesüljön.

A gyűjtemény anyagából semmi el nem idegeníthető.

3. §. Jelen törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter bízatik meg.

Indokolás. A magyar társadalom a XIX. század elején a kultúra

és a tudomány fejlődésének hasonlíthatatlanul alacsonyabb fokán s a mainál semmivel sem jobb gazdasági viszonyok közt saját erejéből valószínűsítette meg — a külföldön uralkodói kezdeményezésre, állami eszközökkel létrehozott tudományos intézményeket. Gróf SZÉCHÉNYI Ferenc elhatározása, mellyel könyv- és éremgyűjteményét 1802-ben Országos Széchényi Könyvtár néven a nemzetnek adományozta, a példaadás hatalmas erejével hatott a kor főuri és nemesi társadalmára, mely élén JÓZSEF nádorral, herceg GRASSALKOVICH Antallal, gróf SZÉCHÉNYI Ferencnével, gróf SZÉCHÉNYI Lajossal, gróf ILLÉSHÁZY Istvánnal, gróf CSÁKY Lászlóval, gróf BRUNSZVIKNÉ MAJTHÉNYI Annával, PYRKER János László egri érsekkel s a vármegyék nemességével nagyértékű gyűjtemények adományozásával és pénzbeli adományokkal tette lehetővé, hogy az Országos Széchényi Könyvtár egyetemes nemzeti közgyűjteménnyé alakuljon át, ami a Magyar Nemzeti Múzeum létesítését statuáló 1808. évi VIII. t.-cikkkel elvileg már teljesebbé ment.

A rendi Magyarország országgyűlése felismerve az Országos Könyvtár, illetőleg a Nemzeti Múzeum alapításában és gyarapításában megnyilvánuló hazafias áldozatkészség kulturális, tudományos és nemzeti jelentőségét, e nagylelkű alapítók és adományozók érdemeit a nemzet hálája jeléül az 1807:XXIV; 1808:VIII; 1827:XXXV; és 1836:XXXVIII. t.-cikkben törvénybe iktatta.

1867 óta a közgyűjtemények fenntartása és fejlesztése elsősorban állami feladatnak tekintetett, de azért a Magyar Nemzeti Múzeumnak a magyar társadalommal való állandó kapcsolata sohasem szakadt meg. A jótévő maecenasok egész sora gyarapította nagyértékű gyűjteménytárgyak adományozásával és pénzbeli ajándékokkal a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeit. A kisebb adományokról nem szólva, néhai JÓZSEF főherceg, SEMSEY Andor, HAYNALD Lajos, gróf ZICHY Jenő, DELHAES István, gróf APPONYI Sándor, MÉSZÁROS Károly, gróf FESTETICH Rudolf, HERMANN Antal, báró LIPTHAY Béláné, báró RÉVAY Ferenc, báró WODIANER Albert, báró BÉSAN József, gróf RÉDEY Lajos, BITTNITZ Lajos; legújában, mióta a szomorú államgazdasági viszonyok újra a társadalom áldozatkészségére utalják kultúrintézményeinket, TODORESZKU Gyula özvegye s egy magát megnevezni nem kívánó székely hölgy nagyszerű adományaikkal a gyűjtemények egy-egy eddig elhanyagolt vagy szegényebb részének korszerű fejlesztését tették lehetővé.

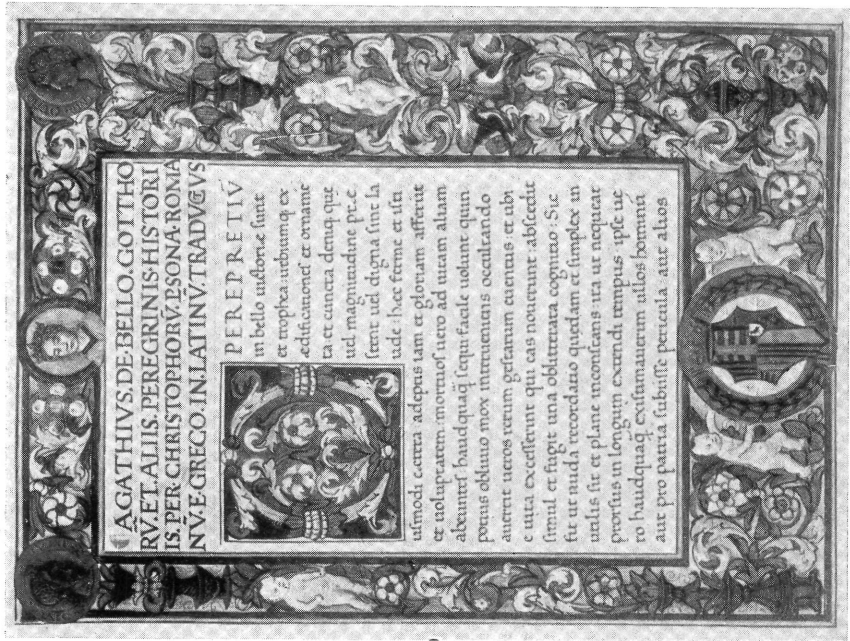
E nagyértékű adományok sorában is messze kimagaslik a Múzeum régi jótévőjének, gróf APPONYI Sándornak jelen adománya. A gyűjte-

mény, melyet a legnagyobb magyar bibliofil f. é. szeptember 15-én teljes érvényű jogi formák közt kiállított, halálesetre szóló ajándékozási okirattal a Nemzeti Múzeumnak adományozott, az egész világon páratlanul álló, gazdag gyűjteménye a szakkörökben «Apponyiana» néven ismert, magyar szerzőktől külföldön megjelent, a magyar vonatkozásokat tartalmazó XV—XVIII. századi könyveknek, aprónyomtatványoknak, térképeknek és metszeteknek, köztük igen sok unikumnak, melyeket értékesen egészít ki gróf APPONYI más irányú kisebb bibliofil gyűjteménye s a könyvek tudományos feldolgozásához szükséges nagyértékű segédkönyvtár. A Bibliotheca Apponyiana az adományozó 65 év óta idehaza és külföldön nagy anyagi áldozattal, következetesen és céltudatosan egyirányban folytatott gyűjtőmunkájának eredménye. Egy minden szép és nagy dolog iránt fogékony magyar mágnás gyűjtőmunkájával és a maga anyagi eszközeivel oly feladatot oldott meg, ami a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának feladata lett volna, ha az ehhez szükséges anyagi eszközökkel rendelkezett volna. Gróf APPONYI Sándornak ez az elhatározása, hogy ezt a mai gazdasági viszonyokról nem is szólva, a könyvek értékelésében bekövetkező változások miatt soha többé össze nem gyűjthető, felbecsülhetetlen értékű gyűjteményt a magyar történettudomány és az egyetemes nemzeti kultúra szempontjait tartva szem előtt, nemzetének ajándékozta, a napoleoni háborúk utáni válságban nemzetükbe lelket öntő nagy Széchényiekhez méltó, a mai viszonyok közt többszörösen szükséges példaadásra buzdító hazafias és kulturális cselekedet, mely mindenképen méltó arra, hogy a XIX. század elején történt nagy adományokhoz hasonlóan, mindenek emlékezetére törvénybe iktattassék.

1. §. E szakasz ünnepélyesen deklarálja a nemzet háláját gróf APPONYI Sándor nagyértékű adományáért.

2. §. E szakaszban törvényerőre emeltetnek az adományozónak f. é. szeptember hó 15-én kelt ajándékozási okiratában foglalt s a Nemzeti Múzeumnak ajándékozott gyűjtemény jövő kezelését illető legfontosabb feltételei.

3. §. E törvény végrehajtásáról való gondoskodás a vallás- és közoktatásügyi miniszter kötelessége.

1. ábra. Beatrix királyné példánya. Bécs. Nationalbibliothek. Cod. lat. 82. Fol. 2.

2. ábra. Lorenzo Medici példánya. Firenze. Laurenziana. Plut. 68. 23. Fol. 2.

AGATHIVS DE BELLO GOTHORVM
 ET ALIIS PER EGRINIS HISTORIIS
 PER CHRISTOPHORVM PERSONA ROMANVM
 E GRAECO IN LATINVM TRADVCTVS.

AVCTORIS PROLOGVS

PEREPRETI VMI IN
 bello uictorie sunt et Tro
 phea urbemque exadifica
 tomes et ornamenta & cur
 ta denuq; quae ad magna
 tudine profertur: sed digna
 sunt laude haec ferre et
 istum inq; coetura ad opti
 lam et gloriam afferre

et uoluptatem: mortuos uero et ad uitam aliam
 abeuntis haudquaquam sepa facile uolunt: quin
 prius obliuio mox interuentus occidendo aut
 et ueros terram gestarum erantibus: et ubi et uita
 excederunt qui cognouerunt: ab hoc die finalis &
 fugit una obliuio cognito: Sic fit ut nulla
 recordatio quae etiam et simpliciter uisus sit: & pla
 ne inuoluntatis: ita ut nequeat profertur in longum
 extendi tempus: ipse uero haudquaquam exstanta
 uerum illos hominum: aut pro parua subitiff

3. ábra. Mátyás király példány. München. Staatsbibliothek. Cod. Lat. 294. Fol. 2.

AGATHIVS DE BELLO GOTHORVM
 ET ALIIS PER EGRINIS HISTORIIS
 PER CHRISTOPHORVM PERSONA ROMANVM
 E GRAECO IN LATINVM TRADVCTVS.

AVCTORIS PROLOGVS

PEREPRETI VMI IN
 bello uictorie sunt et Tro
 phea urbemque exadifica
 tomes et ornamenta & cur
 ta denuq; quae ad magna
 tudine profertur: sed digna
 sunt laude haec ferre et
 istum inq; coetura ad opti
 lam et gloriam afferre

afferunt et uoluptatem mortuos uero et ad ui
 tam aliam abeuntis haudquaquam sepa facile uo
 lunt: quin prius obliuio mox interuentus oc
 cidendo autem uerum terram gestarum erantibus
 et ubi et uita excederunt qui cognouerunt: ab hoc
 die finalis et fugit una obliuio cognito: Sic fit
 ut nulla recordatio quae etiam et simpliciter in
 uentis sit et plane inuoluntatis: ita ut nequeat
 profertur in longum extendi tempus: ipse uero
 haudquaquam exstanta uerum illos hominum aut

4. ábra. Ferdinand nápolyi király példány. Berlin. Preussische Staatsbibliothek. Ms. Lat. Pol. 52. Fol. 2.

CHRISTOPHORO PERSONA AGATHIAS-FORDÍTÁSÁNAK NÉHÁNY PÉLDÁNYÁRÓL

(Négy hasonmással.)

A Korvin-könyvtárról legutóbb megjelent s nagy fényvel kiállított munkában¹ azt olvassuk, hogy MÁTYÁS királynak Pomponius LAETUSHOZ 1471-ben intézett levele egyetlen emlékünkhöz azon kapcsolatokról, melyeket nagy uralkodónk a római humanistákkal fenn-tartott.

Ez az állítás nemcsak hogy nem helyes, de a szerző maga is rácsafol, mikor a Korvin-kodexek leíró lajstromában AGATHIAS «De Bello Gothorum» című görög munkája latin fordításának² Münchenben és Bécsben levő példányairól megemlíti (69. és 104. sz.), hogy azok a fordítónak, Christophoro PERSONÁNAK MÁTYÁSHOZ, illetőleg BEATRIXHOZ intézett ajánlásával vannak ellátva.

E példányokról szeretnék bővebben szólni.

Christophoro PERSONA nagyműveltségű szerzetes, a Szent Vilmos-rend tagja s 1456 óta a római S. Balbina monostor perjele volt. Érdemei jutalmául IV. SIXTUS pápa rendkívüli jövedelmekkel látta el: 500 aranyat adatott neki és ezenfelül az üresedésben levő sicíliai javadalmakat is neki adományozta, mely intézkedéséről 1483 március 3.-án brevét is adott ki. VIII. INCE pápa pedig 1484 november 17.-én a vatikáni könyvtár prefektusává nevezte ki; a kinevezési okirat külön kiemeli, hogy a görög és latin nyelvekben igen járatos, amit különben számos fordítása is tanúsít. Kitüntető hivatalának PERSONA azonban nem örvendett sokáig, mert 1485 végén, hetvenedik életévében Rómában pestis áldozatává lett.³

¹ A. de HEVESY, La Bibliothèque du Roi Matthias Corvin. Paris. 1923. 19. l.

² Frater I. Bapt. AUDIFFREDI, Catalogus Romanorum editionum saec. XV. Roma 1783. PERSONA görög fordításairól szólva az Agathiaszt nem említi.

³ Legfontosabb életrajzi adatait lásd: G. MARINI Degli Archiatri Ponti-

AGATHIAS fordításából összesen hat díszes kiállítású példányt ismerek. A hat példány művészi díszítése két egymástól elütő típust mutat: az egyik virágdíszes, a másik indafonatos. A virágdíszes típust képviseli az a példány, melyet PERSONA *Beatrix királynénak* ajánlott (Bécs, Nationalbibliothek. Cod. lat. 82.). Két, élénk színű virágokkal gazdagon díszített, hatásos, de nem nagyon finom címlapja van, az elsón díszes keretben a fordító ajánlását olvassuk, a másodikon kezdődik a szöveg. Ez utóbbi címlap felső szegélyére BEATRIX királyné képzeletbeli arcképe van festve, alsó szélére pedig az egyesített Korvin- és aragoniai címer, melyet a királyné házasságában mindig használni szokott. Ez a példány, mivel az ajánlás tényével az 1476 végén kötött házassághoz van kötve, megadja azt az évszámot (1477), mely előtt a kötetek nem keletkezettek. A másik évszámot, mely után nem készülhettek, PERSONA 1485 végén bekövetkezett halála adja meg.

Egy második példány, melynek dísze apró eltérésekkel annyira egyezik az előbbivel, hogy ugyanazon művész munkájának kell tartanunk, Lorenzo MEDICINEK van ajánlva s második címlapján ennek címerét viseli. (Firenze. Laurenziana. Plut. 68, 23.) Ugyanazok a színek, ugyanazok a virágok, ugyanazok a nagyfejű, ügyetlen mozdulatú angyalkák. Ennél a kéziratnál már a keletkezés helyére is pontos útmutatást kapunk. Utolsó lapján ugyanis, a másoló megnevezi magát CLEMENS SALERNITANUS néven. Ez a másoló, kinek teljes neve Clemente Genovesi di Salerno, egyéb kéziratokból is ismeretes, ő másolta pl. III. Andrea Matteo Acquaviva nápolyi herceg LIVIUS-kodexét is;¹ s a nápolyi udvarnak tett szolgálatai 1487-ből okiratilag vannak hitelesítve.² BEATRIX királyné példányának másolása ugyan valószínűleg nem

fici. Roma. 1784. I. 271. II. 223—224. és G. TIRABOSCHI Storia delle Letteratura Italiana. Firenze. 1809. IV. k. II. rész. 812. lap.

¹ Bécs, Nationalbibliothek. Cod. lat. 45. Képét lásd: H. J. HERMANN. Die Miniaturhandschriften des Herzogs Andrea Matteo III. Acquaviva. Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses. 1898. XVII. tábla.

² V. ö. G. MAZZATINTI La Biblioteca dei Re d'Aragona in Napoli. Rocca S. Casciano. 1877. LXVIII. lap.

az ő keze munkája, de megtévesztően hasonló ahhoz és határozottan nápolyi jellege van. Így a két csaknem egyforma kéziratról — BEATRIXÉRŐL és a MEDICIÉRŐL — bizonyosra vehetjük, hogy ugyanazon nápolyi műhelyben írták és festették.

A harmadik példány IV. SIXTUS pápának van ajánlva¹ s ismét ugyanazon kéz munkája, mint az előző kettő. (Róma, Vatikán. Cod. Vat. Lat. n° 2004.) A tarka virágdíszek itt is, mint BEATRIX példányán vázákából nőnek ki, lényegesebb különbséget csak a második címlap iniciáléja mutat, melyben a BEATRIX- és MEDICIFELE példányok virágai helyett IV. INCE pápa arcképét látjuk, a lap alján pedig a címertől jobbra-balra tájképet pillantunk meg és a pápa címerét tartó angyalkák hosszú ruhát viselnek. Ez a példány csakis IV. SIXTUS pápának 1484 augusztus 12.-én bekövetkezett halála előtt készülhetett.²

Az említettem másik modort, az indafonatosat, mutatja a MÁTYÁS királynak ajánlott példány díszje (München. Staatsbibliothek. Cod. Lat. 294.), melynek mindkét címlapján jellegzetesen nápolyias indafonatot találunk, itt-ott kisebb állatokkal, nyulakkal, pillangókkal és madarakkal élénkítve. A második címlap jobb szélén medaillonban koronás férfi képét látjuk — bizonyosan MÁTYÁS király képzeletbeli arcképét — s mindkét lap alsó szegélyén MÁTYÁS címere tűnik elénk. Az írásnak itt is nápolyi jellege van.

Ezen indafonatos díszítésű KORVIN-kézirattal minden tekintetben rokon egy ötödik példány, mely FERDINÁND nápolyi királynak van ajánlva s második címlapjának jobboldali szélén FERDINÁND

¹ Apostolo ZENO. Dissertazioni Vossiane. Velence. 1753. II. kötet. 144. lap.

² Ugyanebből a körből való, mert feltűnő egyezéseket mutat a három AGATHIASszal, egy Pontificale 1492-ből, mely a későbbi VI. SÁNDOR pápa számára készült (Párma. Biblioteca Palatina. Cod. 50.) és AUGUSTINUS «*De Civitate Dei*» című munkájának néhány lapja a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. (Cod. 121.) E kodex másolóját Petrus MIDDELBURG de Zeelandiat más nápolyi kéziratokban ugyan nem találtam, de Nápolyban — mint tudjuk — igen sok külföldi dolgozott. A kéziratot DE LABORDE gróf (Les manuscrits à peintures de la Cité de Dieu de Saint Augustin. Paris. 1909. I. k. 82—83. l.) ismerteti s fölteszi, hogy a hiányzó címlapon MÁTYÁSnak vagy feleségének, JANKÁNAK (sic!) arcképe (?) volt. Egyébként nem tudja eldönteni, hogy a festés olasz-e vagy a másoló munkája.

király arcképével, mind a két címlapján pedig az aragóniai címerrel ékes. (Berlin. Preussische Staatsbibliothek. Ms. Lat. Fol. 52.)¹

Ez a két utóbbi példány és IV. SIXTUS pápa példánya alkalmas arra, hogy a kéziratok keletkezésének évét az előbb megállapított évszámokon (1477—1485) belül pontosabban meghatározzuk. Mint tudjuk, VIII. INCE pápa 1484-től egészen 1492-ig, amikor a kibékülés létrejött, ellenséges viszonyban, sőt háborúskodásban élt FERDINÁND királlyal és MÁTYÁSSAL is. Nem valószínű tehát, hogy könyvtárosa külön politikát folytatva, ekkor ajánlott példányokkal kedveskedett volna e fejedelmeknek. Így önként adódnék az összes példányokra a pápai kéziratnál már megállapított korhatár, azaz az 1477 és 1484-es évek eleje közötti időszak, mely IV. SIXTUS uralkodása idejére esik, ki e fejedelmekkel igen jó viszonyban volt. Sőt mivel PERSONA éppen 1483 márciusában kapta a szicíliai javadalmakat, igen valószínű, hogy mind az öt egymással nagyon rokon és Nápolyban készült példány teljesen egyidőben s éppen 1483—1484-ben, PERSONA nápolyi-szicíliai kapcsolatainak zavartalan idejében keletkezhetett.

Az AGATHIAS-fordításból még egy hatodik példány is készült (Milano. Ambrosiana. P. 129. sup.), de ez a példány nem jutott befejezéshez és így nem tudjuk, kinek (talán Lodovico SFORZÁNAK?) volt szánva. Ajánlási lapja s a második — itt egyetlen — címlapon a tulajdonos arcképe és címere hiányzik. A szöveg kezdő címlap festése teljesen rokon MÁTYÁS és FERDINÁND királyok példányaival s így ugyancsak Nápolyban, ugyanabban a műhelyben kellett készülnie.

Több példányról nincsen tudomásom s nem is valószínű, hogy további ajánlott példányok is előkerülhetnének e munkából. De a most bemutatott hat példánynak bibliográfiai és művészi érdekességén kívül külön nevezetességet kölcsönöz már az a körülmény is, hogy rávilágítanak egy humanista írónak minden hatalmas úr előtt egyformán hajlongó lelkületére s azt mutatják, hogy Christophoro PERSONA, a kiváló tudós és szerzetes sem vetette meg az érvényesülésnek mindenkor jól beváló eszközeit.

HOFFMANN EDITH.

¹ Erre a példányra FOGEL József e. m. tanár úr volt szíves figyelmeztetni.

A KÖNYV SORSA MAGYARORSZÁGON A LEGRÉGIBB IDŐKTŐL NAPJAINKIG.

(Harmadik, befejező közlemény.)

8. *A tudományos közkönyvtárak.*

A könyv hazai történetének ezt a legújabb korszakát a könyvtári viszonyok terén két nagyjelentőségű esemény vezeti be: ezek egyfelől a jezsuitarend, majd kevéssel utóbb számos más szerzetesrend feloszlata 1773-ban, illetve 1781-ben s másfelől a királyi jelleget nyert nagyszombati egyetemnek és könyvtárának Budára való költöztetése 1777-ben.

A nagyszabású szekularizáció Magyarországon 134 zárda feloszlására s ezzel kapcsolatban jelentékeny könyvkészlet elherdálására vezetett. A feloszlított rendházak könyvkészlete ugyanis zár alá vétetett, majd egy részük a budai egyetemi könyvtárnak, más részük a kir. akadémiák könyvtárainak a gyarapítására szolgált, míg a fölöslegesnek ítélt anyagot részben a könyvek nélkül szükölködő lelkészek közt osztották szét, részben pedig potom áron elkótyavetyélték. Így a besztercebányai jezsuiták könyvtárának 4088 kötetéből a kassai jogakadémiába mindössze 41 mű 50 kötete, az egyetemi könyvtárba pedig 344 mű 439 kötete került. Az egyetemi könyvtárba küldendő könyveket a jegyzékben KOVACHICH Márton György kereszttel jelölte meg, míg a többi könyvet az egyetemi könyvtár javára áruba kellett bocsátani, még pedig a φ -vel megjelölt könyveket oly módon, hogy az első lapokat a kiárusítás előtt ki kellett belőlük szakítani. Különösen siettették a könyvek elárverezését az egyetemi könyvtár tisztviselői oly esetekben, amikor olyan rendről volt szó, melynek végleges megszüntetésében maguk is kételkedtek. Így a bencés apátságok könyvkészletének zömét SCHWARTNER egy nyilatkozata szerint főleg azért árvereztette el az egyetemi könyv-

tár, mert meg volt győződve, hogy a rendet előbb-utóbb vissza fogják állítani s így a könyvek bekebelezése fölösleges vesződés lett volna. Hazai könyvtártörténetünknek ezt a gyászos fejezetét mindezideig nem dolgozták fel tüzetesen — pedig az Orsz. Levéltár és az Egyetemi Könyvtár bizonyára bőséges anyagot szolgáltatna a kutatónak — s így még sejtelmünk sincs arról, hogy minő veszteségek érték irodalmi multunkat a II. JÓZSEF aufklárista szellemében működő kiküldöttek részéről. Mint érdekes analogiát megemlítjük, hogy ugyanezidőben a császár által feloszlattott szerzetesrendek könyvtáraiból csak Morvaország és Szilézia területén nem kevesebb, mint 95.907 kéziratot és nyomtatványt hurcolt el a Johann Alois HANKE olmützi liceumi könyvtáros vezetése alatt dolgozó bizottság, hogy azután több mint háromnegyedrészt, számszerint 70.857 dbot «szemét»-nek (Wust) deklarálva, 2536 rénes frt és 14 $\frac{1}{2}$ krért kótyavetyéljen el makulatura gyanánt az egyik császári rendeletben «könyvtárzsídóknak» (Bibliotheksjuden) nevezett ószeresek között. Csehországban nem kisebb vandalizmussal jártak el a felvilágosodás apostolai, akik pl. 9 frton értékesítették azt a launi Graduálét, melyet egy évszázaddal utóbb Laun város tanácsa 3200 frton váltott vissza.

E végső kihatásukban a tudománytörténetre káros eseményeket csak részben ellensúlyozta MÁRIA TERÉZIA azon intézkedése, melyből kifolyólag 1777 őszén tutajokra rakták a nagyszombati jezsuiták könyvtárából a kir. egyetemet illető harmadot és átszállították Budára, ahol a következő év augusztusában felállították a kir. várlakban s mint első, modern értelemben vett közkönyvtárunkat megnyitották a közönség előtt. Persze a könyvtár eleinte nem nagy látogatottságnak örvendett. Az egyetem tanácsa 1780 jul. 11-én megvizsgáltatta a könyvtár ügymenetét és állapotát s miként a kiküldött bizottság jelentéséből kiderül, a könyvtárt, mely a megszabott időben nyitva szokott lenni, inkább kíváncsiságból, mint olvasás kedvéért kereste fel néhány idegen. Olvasás céljából alig 7—8 katolikus és másvallású egyén fordult meg benne s csak magában a könyvtárteremben dolgoztak, minthogy az olvasószobául rendelt előszobát mindaddig nem

rendezték be. A gyér látogatottságnak a célszerűtlen elhelyezés mellett főleg az volt az oka, hogy a könyvkészlet sem a korszellemmel, sem a tanszükségletekkel nem állt összhangban. A könyvek áthelyezésére rendelt kir. biztosok 1776. évi jelentése erről a következőkép nyilatkozik: «A könyvtár inkább mennyiségével és diszitése látszatával, mint a könyvek választéka miatt érdemel figyelmet, mert legnagyobbrészt régi bölcséleti és hittudományi meg aszketikus irányú és más haszontalan művekkel van tele. A szentpéterváriak kivételével semmiféle tudóstársaság közleményei sem találhatók benne; semmiféle folyóirat; úgyszólván semmi, ami az orvosi tudományok, az egyetemes történelem, az irodalomtörténet, a természetrajz, a régiségek, a jogtudományok körébe vagy az egyetemenél meghonosított virágzó tudományokba vág, sőt azok közül is, melyek a theologusoknak és filozófusoknak valók, a legtöbb és legjobb munkák hiányoznak». Néhány év múlva, 1784-ben a könyvtárt áthelyezték a forgalmasabb Pestre s 1786-ban ismét megnyitották a közönség előtt. Ekkor már 20.000 kötetet számlált, de minthogy leginkább a feloszlott szerzetesrendek könyvtáraiból gyarapodott, a viszonylag tekintélyes kötetszám s a kedvező elhelyezés dacára is meglehetősen gyéren látogatták. Sőt még 1860 táján is alig jutott az egyetlen olvasóteremnek «mindenik szegletébe olvasó».

Bármily szegényes és hiányos volt is a budai, majd pesti egyetem könyvtára, mégis hatalmas lépést jelentett könyvtári viszonyaink fejlődése terén. 1776-ban PRAY György egy rendkívül érdekes előterjesztésében, melyben az új esztergomi hercegprimást, gróf BATHYÁNY Józsefet egy közkönyvtár létesítésére serkenti, még méltán kesergett afölött, hogy «a magyaroknak a tudományhoz nem annyira egyetemek, mint közkönyvtárak hiányoznak» s bár BATHYÁNY-nál előterjesztése süket fülekre talált, MÁRIA TERÉZIA rendelkezése viszont igen alkalmas volt arra, hogy mihamarabb megdöntse azt az állítólagos szállóigét.

Az egyetemi könyvtár mellett, melynek legfőbb jelentősége abban áll, hogy ez volt a legelső állami könyvgyűjtemény, több kath. egyházmegyei könyvtár is ebben az időben keletkezik oly

tudományt kedvelő főpapok kezdeményezésére, akik több érzékkel bírtak a könyvtárak jelentősége iránt, mint az akkori hercegprimás. Ezek a pécsi püspöki könyvtár, mely 1774-ben akként keletkezett, hogy KLIMÓ György püspök rávette a káptalant, hogy 4000 kötetes könyvtárát a maga 11.000 kötetével egyesítse, az egri érseki főegyházmegyei könyvtár, melyet a nyolcvanas évek elején alapított gróf ESTERHÁZY Károly egri püspök; a kalocsai főszékesegyházi könyvtár, melyet PATACHICH Ádám érsek 1784-ben keltett életre azzal, hogy a székesegyház és a káptalan kisebb könyvtárait a maga gazdag könyvgyűjteményeivel egyesítette s a gyulafehérvári Batthyanaeum, melyet 1798-ban létesített gróf BATTHYÁNY Ignác erdélyi püspök. Persze mind e könyvtárak, melyek ma is legértékesebb vidéki gyűjteményeink sorába tartoznak, főleg theologiai jellegűek voltak s ezt a jelleget máig is megőrizték.

A világi tudományokat voltak hivatva művelni azok a könyvtárak, melyek a *Ratio educationis* értelmében a kir. jogakadémiákkal kapcsolatban «a közhasználat számára voltak létesítendőök». Így keletkezett 1774-ben a kolozsvári, 1778-ban a kassai és egy évtizeddel később a nagyváradi jogakadémia könyvtára, mindhárom elsősorban a jezsuiták s egyéb feloszlott szerzetesházak könyveiből. A két utóbbi a világháborút követő összeomlásig fennállott, míg a kolozsvári 1872-ben beleolvadt az ottani egyetemi könyvtárába.

Az első s mindmáig egyetlen országos jellegű könyvtárunk alapját 1802-ben vetette meg gróf SZÉCHÉNYI Ferenc a M. N. Múzeum Orsz. Széchényi-könyvtára létesítésével, mely először a pálosok pesti kolostorának könyvtártermében talált hajlékot, majd többszöri helyváltoztatás után 1846-ban beköltözött a M. N. Múzeum palotájába, mely az 1832—36. országgyűlés által megajánlott 500.000 forinton épült fel POLLÁK Mihály tervei szerint. Ez a könyvtár alapításától kezdve Hungaricum könyvtárnak indult, azaz olyannak, mely elsősorban és főként a hazai s hazai vonatkozású irodalom termékeit hivatott összegyűjteni. Az alapító e korlátozást bizonyára az egyetemi könyvtárra való tekintettel kötötte ki, mint amely úgysis tőle telhetőleg gyűjtötte a világ-

irodalom legfontosabb termékeit s amellyel eredetileg közös igazgatás alá szánta. Mindenesetre nagy kár, hogy nem fejlesztették ki később olyan egyetemes jellegű nemzeti könyvtárrá, aminővel a nyugati művelt nemzetek mindegyike rendelkezik.

Ugyancsak magánosok áldozatkészsége vetette meg Budapest harmadik általános irányú könyvgyűjteményének, a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának az alapját. Kiinduló pontján néhai gróf TELEKI László mintegy 30.000 kötetből álló gyűjteménye szolgált, melyet gróf TELEKI József és testvérei 1826-ban ajánlottak fel az akadémiának. Ehhez járult mint második leginkább számottevő alapítvány gróf BATHYÁNY Gusztáv adománya, aki 1838-ban ajándékozta az akadémiának ugyancsak közel 30.000 kötetre rugó gyűjteményét. A könyvtár 1844 végén nyílt meg a PETŐFI Sándor-utcai TRATTNER-KÁROLYI bérház első emeletén.

A pesti példák a vidéken is követőkre találtak. Így báró BRUKENTHAL Sámuel 1803-ban kelt végrendeletével a XVIII. század második felében összegyűjtött könyveit, régiségeit, képeit és ásványait egy Nagyszébenben létesítendő múzeum céljaira hagyta 36.000 frtnyi alapítványi tőkével egyetemben; BALOGH Sándor győri kanonok és prépost 1810-ben — mint a Hazai és Külföldi Tudósítások 1810. évi aug. 11. száma jelenti — «végső Rendelkezésével... számos válogatott könyvekből álló Bibliothekáját közönséges haszonra rendelte és ennek Győrött egy szép Palotát's Gondviselőt fundált»; gróf FESTETICH Lajos 1816-ban 4000 kötetes könyvtárát Somogy vármegyének adományozta s a könyvtár javára később FESTETICH László 1000 frtnyi alapítványt is tett; 1823-ban — mint azt a Magyar Kurir okt. 25. számában olvassuk — TRATTNER János Krassó-Szörény vármegye táblabírájává történt beiktatása alkalmával «a' Nyomtató-műhelyéből kijött minden magyar könyvből egy példát ajánla olly végből, hogy ez kezdete lenne a' Ns Vármegye' kebelében felállítandó közönséges Bibliothekának»; KULTSÁR István 1827-ben Komárom vármegye közönségének ajánlotta fel közel 4000 kötetből álló gyűjteményét; Jaszenovai CSAPLOVITS Lőrinc táblabíró még életében, 1839-ben felajánlotta Árva vármegyének mintegy 30.000

kötetre menő könyvtárát; az 1844-ben elhunyt HELISCHER József esztergomi városi tanácsos 538 kötetből s több kéziratból álló könyvtárát Esztergom városára hagyta és egyúttal 3000 váltóforintot rendelt fejlesztésére; ifj. APPONYI Antal gróf hasonló nevű édesatyja világhírű könyvgyűjteményét testvéreitől 70.000 forint magához váltván, azt Pozsonyban akarta közcélre fölállítani, de terve nem sikerülvén, a könyvtár zömét Nagya ponyra, a családi kastélyba vittette, míg a kiválóbb darabokat később Londonban elárvereztették; az 1859-ben megalakult Erdélyi Nemzeti Múzeum tekintélyes könyvtárának magva gróf KEMÉNY József könyv- és kéziratgyűjteménye volt, amelyet a nemes gróf a Múzeum tényleges megalakulása előtt hagyományozott erre az 1842 óta tervbe vett intézetre; a szegedi Somogyi-könyvtár törzsállománya pedig az a 43.701 kötet, melyet 1880-ban ajánlott fel a városnak SOMOGYI Károly esztergomi apátkanonok.

A magánosok ez áldozatkészségével az állam egyáltalán nem tartott lépést. Anyagi erejét teljesen kimerítette a M. N. Múzeum és az egyetemi könyvtár fejlesztése, majd a József-műegyetem technikai szakkönyvtárának kiépítése s a fővárosban összpontosított tudományos gyűjtemények és intézetek, valamint a különböző hatóságok szakkönyvtárainak megalapozása és színvonalon tartása. A vidéken az államnak egyetlen számottevő könyvtáralkotása volt: a kolozsvári Ferenc József-tudományegyetem könyvtára, de ennek is főleg az kölcsönzött nagyobb súlyt és jelentőséget, hogy átvette a maga kezelésébe az egyébiránt tőle elkülönítve felállított Erdélyi Múzeumi Könyvtárt. Egyébként az állam beírta azzal, hogy a középfokú áll. iskolákban létesítsen egy-egy tanári könyvtárt, melyet a néhány száz korona évi átalány terhére fejlesztettek úgy, ahogy lehetett. Ez annál sajnálatosabb volt, mivel a felekezeti fő- és középiskolák könyvtárai, amelyek még a XIX. század harmincas-negyvenes éveig színvonalon tartották magukat, az egyre fokozódó irodalmi termeléssel arányban nem álló anyagi eszközök elégtelensége következtében nem győzték az iramot s egyre jobban elmaradtak, még pedig nem csupán a külföldi, hanem a hazai irodalom szintjétől is. A bajt még fokozta, hogy a vármegyék

és városok, néhány dicséretes kivételt nem tekintve, vajmi csekély érzékkel bírtak a maguk könyvtára iránt. Mint tipikus esetet megemlítjük a komárommegyei könyvtár hányatott sorsát. Ez a gyűjtemény eredetileg a megyeház nagytermében volt teljesen rendezetten fölállítva, azután átkerült a kisterembe, majd a folyosóra, míg végül rendezetlen tömkeleg gyanánt hevert a helyiségről-helyiségre vándorló szekrényekben.

Persze azért, bár elvétve, fölemelő momentumok is akadnak. Így Szeged városa a SOMOGYI Károly által adományozott könyvtár, valamint az 1885-ben létesített városi múzeum elhelyezésére a millenium évében 400.000 kor. költséggel díszes, bár kevésbé célszerű palotát emelt s a gyűjtemény kezelőinek megfelelő állásokat rendszerezített.

A vidéki könyvtárak és múzeumok sanyarú sorsán volt hivatva segíteni az 1897-ben életbeléptetett Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége, mely azokat a vidéki közgyűjteményeket, amelyek magukat az állam fennhatósága alá helyezték, anyagi, erkölcsi és tudományos támogatásban, illetve irányításban részesítette. A felügyelők a Nemzeti Múzeum s a többi országos múzeum vezetői sorából kerültek ki, akik minden külön díjazás nélkül, mellékfoglalkozásként látták el egész embert megkívánó tisztségüket. A Főfelügyelőség ugyan 1913-ban egy külön könyvtári felügyelői állás szervezését is javaslatba hozta, amely állást könyvtári szakemberrel kívánt betölteni, aki egész munkaerejét a vidéki könyvtáraknak szentelte volna. Sajnos, a javaslatot ebben a formában nem sikerült megvalósítani. A minisztérium jobbnak látta egy másodelőadói állás megszervezését, amelynek munkaköre egyáltalán nem fedte azt a célt, amely a Főfelügyelőségnek az új állás javaslatbáhozatalakor szeme előtt lebegett s csak fölöslegesen szaporította a Főfelügyelőségnek amúgy is túlnépes adminisztrációs hivatalát. A vörös uralom alatt, melynek vezetői az ország könyvtári ügyeinek intézését egy háromtagú direktóriumra, az ú. n. könyvtárügyi politikai megbizottakra ruházták, a Főfelügyelőség szünetelt. A kommunisták e direktórium javaslatai alapján épen bukásuk előestéjén léptették életbe az Orsz. Könyvtárügyi és

Bibliografiai Intézetet, mely 7 főosztályra tagozódva az ország valamennyi «köztulajdonba vett» tudományos és közművelődési könyvtárának dologi és személyi ügyeit intézte volna. A kommunénel együtt az új intézet is elbukott, a Főfelügyelőség — legalább névleg — ismét helyreállt, de a főfelügyelő lemondása következtében igazi vezető nélkül maradt s a minisztérium pusztá expediciós hivatalává süllyedt.

A Főfelügyelőség legfőbb feladata szervezeti szabályzatának tanúsága szerint az lett volna, hogy az ország területén fennálló vagy ezután létesítendő állami, hatósági, felekezeti és egyesületi közgyűjteményeket rendszeres gyarapítás, egységes, tudományos alapon nyugvó berendezés, szakszerű vezetés és szabályozott csereviszony útján lehető szoros kapcsolatba hozza s ekként az eddig öletszerűen létesített s taláalomra gyarapított intézeteket a nemzeti tudomány és művelődés életképes tényezőivé avassa. A Főfelügyelőség sokat tett ennek a programmnak a megvalósítása érdekében s igazán nem rajta mult, hogy az eredmény nem felelt meg mindenben a jó szándéknak. Az első hiba abban rejlett, hogy a főfelügyelőség fennhatósága nem terjedt ki kötelezőleg az összes vidéki intézetekre, hanem az államiak közül csupán azokra, amelyeket a minisztérium a maga jószántából hatáskörébe utalt s a nem államiak közül csak azokra, amelyek a közokt. minisztérium jóváhagyásával önként kérték állami felügyelet alá helyezésüket. Így történt, hogy a legfontosabb vidéki közkönyvtárakra a Főfelügyelőségnek semminemű befolyása sem volt s így azok a közös munkába sem voltak bevonhatók. Ehelyett egész sereg jelentéktelen gyűjtemény szakadt a nyakába, amelyek korszerű kiegészítésére és színvonalontartására elégtelen javadalma következtében nem is gondolhatott. Így pl. 1913-ban könyvtárak fejlesztésére mindössze 35.000 K-t fordíthatott, vagyis annyit, amennyi egyetlen, valamire való könyvtár szükségleteinek fedezésére lett volna úgy, ahogy elég s ezt az összeget 48 intézet között volt kénytelen megosztani. A helyzetet még az is súlyosbította, hogy bár elvben csakis oly gyűjtemények kerülhettek állami felügyelet alá, amelyek fennállásukat saját jövedelmükből biztosították s megfelelő helyi-

séggel bírtak, nem egy intézetnél az államsegély tetemes részét a kezelők díjazása vagy a helyiségek bére emésztette föl. Ily körülmények között természetesen szó sem lehetett arról, hogy a kötelékébe tartozó könyvtárak feldolgozása egyöntetű elvek alapján történjék. Szükségkép be kellett érniök a toldozgatással, a meglévő — sokszor elavult — berendezések fenntartásával s csupán néhány esetben kerülhetett arra a sor, hogy több évre felosztott rendkívüli segélyek folyósításával új épülethez vagy modern bútorzathoz juttassanak egy-egy vidéki közgyűjteményt. Külön könyvtári épületet az egész idő alatt egyetlenegyem emeltek — Alsókubinban a nagy, de tisztán múzeumi értékű Csapkovits-könyvtár részére, melyet azután be akartak olvasztani a pozsonyi egyetem könyvtárába, aminek azonban útját szegte a Felvidék megszállása.

Arról is szó volt, hogy a vidéki könyvtárakban felhalmozott kéziratokról, ősnymtatványokról és régi magyar könyvekről összesített jegyzékek készüljenek s a Főfelügyelőség egy 1907-ben kívülről nyert impulzusra ezirányban előterjesztést is tett a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak. Javaslatában azonban nem járt eredménnyel, amit legfeljebb azért nem sajnálhatunk, mivel a Főfelügyelőség nem kooperatív úton, hanem külön szakerő alkalmazásával akarta megoldani ezt az egyetlen ember munkabírását messze meghaladó feladatot.

Azonban egyes részletekben sok és üdvös eredményt ért el a Főfelügyelőség közel negyedszázados fennállása alatt, dacára annak, hogy életének szinte egyharmada a világháború mindent megbénító éveire esik. Így, részben rendkívüli segélyek folyósításával egész sereg magángyűjteményt mentett meg a köz számára, több tudományos szempontból becses s eladdig elhanyagolt vidéki könyvtárt kellőképp rendeztetett s megnyitott a kutatók számára s új életet öntött az olyan nagyérdemű könyvtárakba, minők a debreceni, nagyenyedi, pápai és sárospataki ref. főiskolák könyvtárai, melyek a maguk anyagi erejükre hagyva már-már végleg lemaradtak a tudományok mai színvonalától. Azzal pedig, hogy az egyes ügyészségekhez befolyó köteles sajtótermékeket a fonto-

sabb vidéki könyvtárakba utalta, ezeket a helyi irodalom gyűjtő-helyeivé avatta. Emellett igen sokat tett a könyvtárosi szakképzés emelésére. Legott megalakulása után, 1898-ban könyvtárosi tanfolyamot rendezett, amelyet egyre szélesbülő s elmélyedő programmal 1913-ig hétszer megismételt, majd meg 1903-ban kiadta FERENCZI Zoltánnak a kor színvonalán álló kézikönyvét, *A könyvtártan alapvonalait*, mely minden aránytalansága dacára az első megbízható kalauz volt irodalmunkban a könyvtárkezelés elméleti és gyakorlati kérdéseiben. A gyűjteményeinkben való tájékozódást van hivatva előmozdítani a magyarországi múzeumok és könyvtárak évkönyve, mely *Magyar Minerva* címen 1900-tól 1915-ig ötször látott napvilágot, még pedig egyre bővülő, de megbízhatóság dolgában utóbb meglehetősen alászállott kötetekben, úgyszintén az 1907-ben megindult *Muzeumi és Könyvtári Értesítő*, melynek 12 tetszetős kiállítású, részben gazdagon illusztrált évfolyamának az a főhibája, hogy kelleténél kevesebb teret szentelt az egyes vidéki intézetek szakszerű ismertetésére.

9. A közművelődési és népkönyvtárak.

Az imént ismertetett állami vagy államilag segélyezett közkönyvtárak, valamint az állami fennhatóság alá nem tartozó régibb és újabb keletű egyházi vagy világi könyvgyűjtemények nagy része akár eredeti rendeltetésüknél fogva, akár könyvanyaguk elavulása következtében csakis a tudományos pályán működőket tartják szemelőtt, míg a nagy közönséget, mely a könyvtárak útján elsősorban szórakozni vagy a legjobb esetben művelődni akar, nem képesek kielégíteni. A pusztá önképzést, szórakozást kereső olvasók nálunk csak úgy, mint a külföldön eleinte részben társadalmi úton szervezett olvasókörök, kaszinók, részben teljesen üzleti vállalkozás jellegével bíró kölcsönkönyvtárak útján igyekeztek kielégíteni szükségleteiket. Olvasókörök alapítása külföldön elvéve már a XVII. század harmadik tizedétől kezdve kimutatható. Általánosabbá azonban ezek az intézmények csak a XVIII. század vége felé váltak. Egyes könyvkereskedőknek az a szokása, hogy raktáron lévő újdonságaikat némi kártérítés ellenében kölcsönadják a közönség-

nek, Németországban a XVIII. század közepéig nyúlik vissza. Nálunk az első kölcsönkönyvtár Pesten a XIX. század elején létesült. Ily vállalkozások a vidéken is akadtak. Így Szegeden BÁBA István könyvkötő és könyvkereskedő 1851-ben létesítette az első kölcsönkönyvtárat. Az efajta, még ma is virágzó intézmények mellett a múlt század huszas évei óta egyre nagyobb tért hódítanak az ingyenes, szorosabb értelemben vett népkönyvtárak. Szervezésüket részben egész országokra vagy országrészekre kiterjeszkedő, nem ritkán felekezeti jellegű kulturális egyesületek, részben helyi közművelődési vagy közjótékonyossági körök s eleinte csak szórványosan, később mind sűrűbben egyes községek, sőt maga az állam is hajtották végre.

Egész új korszakot nyit meg a könyvtárügy történetében az angol Ewart-féle törvény, mely 1850. augusztus 14-én nyert királyi szentesítést. E törvényben kodifikálták először a községeknek azt a jogát, hogy külön könyvtári adó kivetése útján fedezhessék a «szabad nyilvános könyvtár» (free public library) megszervezéséhez és fenntartásához szükséges költségeket. Szinte egyidejűleg az Északamerikai Egyesült Államok területén is hasonló törvényt léptetett életbe Massachusetts állam törvényhozótestülete (1851). A példát az Unióba tartozó többi államok is követték. Az angol és amerikai törvények a két birodalom területén hihetetlenül föllendítették a közművelődési könyvtárak ügyét. Velük e téren eddigelé egyetlen európai állam sem mérkőzhetik.

Nálunk a szorosabb értelemben vett népkönyvtárügy eredete összeesik az 1867. évi kiegyezéssel. A nemzeti élet megújulásának első éveiben egyre-másra megalakultak az olvasókörök, melyek csekély tagdíj fejében ujsággal és könyvvel látták el az alsóbb társadalmi osztályok sorából verbuvált tagokat. Talán a legrégebb ilyen olvasókör Hódmezővásárhelyen alakult 1869-ben s akkora volt a sikere, hogy rövid néhány évtized alatt a hasonló körök száma csak ebben az egyetlen városban is 57-re emelkedett. Az olvasóköröknek ez a nagy száma az anyagi erők szétforgácsolódására vezetett s megakadályozta azt, hogy ilyen úton valóban életképes intézmények fejlődjenek ki.

A sajtóképi népkönyvtárak nálunk 1882 körül kezdtek megalkulni, amikor a vallás- és közoktatásügyi minisztérium külön körlevélben arra buzdította a községeket, hogy a lakosság nagy tömegei számára szolgáló könyvgyűjteményeket alakítsanak. E rendeletből kifolyólag keletkezett a legtöbb városi vagy községi népkönyvtár: jobbra jelentéktelen, kizárólag mulattató könyvekből álló gyűjtemények, melyek a községházán vagy az iskolában voltak és vannak ma is elhelyezve a községi jegyző vagy a tanító ingyenes kezelése alatt. Minthogy amúgy is szűkös könyvállományunk javarészt ú. n. «népies iratok»-ból áll, melyeknek mondvacsinált népiességét a nép nem nagy érdeklődéssel fogadja s minthogy ez a szerény könyvállomány is csak keveset, vagy éppen nem gyarapszik, sohasem valami erős látogatottságuk csakhamar a minimumra csökkent.

A modern értelemben vett népies jellegű közkönyvtár fogalma városaink vezető köreiben csak újabban kezd tért hódítani. A legelső, mely ez új intézményt meghonosítani igyekezett, Hódmezővásárhely városa volt, mely 1887-ben alapított könyvtárát a XX. század első évtizedének utolsó éveiben egészen új alapokra fektette s állami támogatás mellett egészen elfogadható gyűjteménnyé fejlesztette, egyre emelkedő forgalommal. Ugyancsak modern közkönyvtárrá szervezte át 1912-ben Nagyvárad városa az 1874-ben megalapított községi iskolai könyvtárát s vezetését rendes évi fizetéssel bíró könyvtárőrre bízta. 1913-ban nyílt meg Aradon, az egymillió korona költséggel épült díszes kultúrpalotában a régi anyagban is rendkívül gazdag városi közkönyvtár, melynek élére szintén rendszerezített állást betöltő könyvtáros került. Szinte egyidőben készült el Marosvásárhelyt a Ferenc József közművelődési ház pazarfényű palotája, melynek 800.000 K-t kitevő építési költségeihez az állam 600.000 K-val járult. Itt is modern felszerelésű könyvtár nyert elhelyezést, melyből fennállása első hat hetében 4430 művet kölcsönöztek. A világháború nehéz évei alatt alakította át nagyforgalmú közkönyvtárrá Debrecen városa is a maga eredetileg közigazgatási jellegű könyvgyűjteményét, mely 1903-ban keletkezett

a város különböző hivatalaiban szétszórtan elhelyezett könyvanyag egyesítéséből. Mind e könyvtárakat napilapokkal is felszerelt kényelmes olvasótermekkel látták el, melyek minden alaki-ság nélkül bárki számára hozzáférhetők. A legtöbb városi könyvtár azonban továbbra is megtartotta tudományos jellegét s ezzel eleve lemondott a nagy tömegek kielégítéséről. Itt még ma is az olvasókörök vagy az állam által létesített népkönyvtárak elé-gítik ki úgy, ahogy tudják a lakosság szélesebb rétegeit.

A városi közművelődési könyvtárak kialakulására a Múzeu-mok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségének és Orsz. Tanácsá-nak tetemes támogatása mellett a székesfőváros példája is ösz-tönző hatással volt. A főváros ugyanis a székesfővárosi statisztikai hivatal mellett fennállott városigazgatási szakkönyvtárát 1911 végén önálló városi könyvtárrá szervezte át, melynek főleg szocialpolitikai irányban fejlesztett anyagát a Gróf Károlyi-utcai iskolaépület e célra átalakított részében helyezte el s tette a leg-szélesebb nyilvánosság részére hozzáférhetővé az egyes kerületekben fokozatosan kiépítendő fiókkönyvtárhálózat központja gya-nánt. Sajnos, a külsőségekben amerikai mintákat utánzó könyvtárt a vezetőség a radikális és szociálista pártpolitika szolgálatába állította, úgy hogy ez az intézmény valóságos melegágya lett a vesztett háború után kitört forradalomnak. A proletárdiktatura bukása után a könyvtárt teljesen reorganizálták s azóta ez a nagyra-hivatott intézmény modern szellemben, de minden irányzatosság nélkül szolgálja a közművelődés ügyét.

Kisvárosokban és falvakban legelőször az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület létesített egységes terv szerint egybe-állított népkönyvtárakat s e célból mindjárt megalakulása évében, 1885-ben külön népkönyvtári albizottságot alakított. Első könyv-tárait, egyenkint 80 — 120 frt értékben, 1888 őszén állította üzembe. A XIX. század utolsó éveiben a többi nagy kulturális egyesület, a Dunántúli (DKE), Délmagyarországi (DMKE) és a Felvidéki (FMKE) Magyar Közművelődési Egyesület is fölvette működési program-mjába a népkönyvtárak alakítását. Ez egyesületek azonban, valamint utóbb az EMKE is, kizárólag államsegélyből fedezték népkönyv-

tári kiadásait. E segélyeket előbb az 1894-ben megalakult Országos Múzeumi és Könyvtári Bizottság, majd az ezt 1902-ben felváltó Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa folyósította. A segélyek összege 1897/98-ban 6000 K-t, 1913-ban pedig 72.000 K-t tett. Ez utóbbi összeg 66 egyesület és könyvtár közt oszlott meg s az egyesületek sorában igen sok helyi jellegű is volt. Az Orsz. Tanács 1901 óta államsegélyeken kívül egyesületeknek, intézeteknek és községeknek teljesen fölszerelt kész nép- és vándorkönyvtárakat is osztogatott, melyek könyvkészletének értéke 300—2000 K közt ingadozott. A világháború kitöréséig a Tanács összesen 746 könyvtárt létesített 249.001 K értékben. Ehhez járult még 741 államsegélyből létesített, illetve államilag segélyezett népkönyvtár, úgy hogy az állami felügyelet alatt álló népkönyvtárak száma 1914 közepén 1487-re rúgott. A világháború alatt az Orsz. Tanács egyetlen új könyvtárt sem állított fel, a közművelődési egyesületek azonban a Tanácstól nyert segílyt továbbra is új könyvtárak létesítésére fordították s így a háború végéig az állami fennhatóság alatt álló népkönyvtárak száma 1532-re emelkedett. E könyvtárak fennállásuk első éveiben többnyire igen szép forgalmat értek el, de minthogy valamennyiök rendszeres gyarapításáról maga az állam nem gondoskodhatott, az adományban részesült községek vagy intézmények pedig nem voltak hajlandók gondoskodni — 1910-ben pl. 696 könyvtár közül mindössze 48, tehát alig 7⁰/₁₀ részesült a községek pénzbeli segélyében — az érdeklődés mihamar megcsappant s állandó visszafejlődést mutatott.

Az Orsz. Tanács az általa létesített, illetve segélyezett népkönyvtárak anyagát külön mintajegyzékekben állapította meg. Az első ilyen, meglehetősen kritikátlan és primitív jegyzékét 1902-ben bocsátotta közzé *Utasítás a népkönyvtárak szervezésére* c. füzetének függeléke gyanánt. Ez a kezdetleges lajstrom némi bővítéssel 1905-ben újból megjelent *Népkönyvtárak és kisebb könyvtárak számára általában ajánlható művek jegyzéke* címen. Merőben új alapokon épült fel, a leghivatottabb szakemberek egységes szempontok szerint igazodó közreműködése mellett az

1910-ben megjelent *Népkönyvtári címjegyzék*, mely már nem csupán könyvcímeket ad, hanem tartalmi ismertetéseket is nyújt a beszerzésre ajánlott művekről. A jelen tanulmány írójának szerkesztésében megjelent jegyzéket utóbb két pótfüzet egészítette ki, míg a harmadikat megjelenésében megakadályozta az 1918/19-iki forradalom. A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsának egy másik kiadványa a könyvtárkezelők szakszerű kiképzését volt hivatva szolgálni. Az 1909-ben *A népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése* c. jelen értekezés szerzője tollából megjelent kézikönyv 1913-ban már második kiadást ért.

Az állam népkönyvtári akciója azonban nem szorítkozott csupán a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa tevékenységére. A földművelésügyi minisztérium 1898 óta szintén fölvetve programjába a falusi népkönyvtárak ügyét. 1913 végéig 3815 könyvtárt létesített, melyek együttes könyvvállománya 477.708 kötet volt. Ez állomány zömét népszerű gazdasági munkák tették, amelyeket azonban, sajnos, alig forgatott a mi maradiságra hajló népünk. Épen ezért a gazdasági könyvtárak egy részét — összesen 335-öt — az Országos Tanács 100—100 K értékű szépirodalmi sorozatokkal látta el s így fokozta némiképp forgalmukat.

A földművelésügyi minisztérium mellett a honvédelmi minisztérium vett még részt az állami népkönyvtári akcióban honvédelgészeti könyvtárak alapításával. E célra az 1908. és 1909. évi költségvetésekbe összesen 22.800 K-t állítottak be, amely összeg terhére 94 gyalogsági és 20 lovassági hadosztály legénységét látták el egy-egy könyvtárral.

A népkönyvtárak természetes kiegészítői a népiskolai ifjúsági könyvtárak, melyek sok helyütt más könyvtár hiányában a felnöttek szellemi kielégítésére is szolgáltak. Föllendítésük a Népiskolai Ifjúsági Könyvtárakat Intéző Bizottság érdeme. Ez a Bizottság 1903-ban megállapította, hogy 923 népiskolai könyvtár 109.000 kötetet kitevő állományából mindössze 50.000 kötet volt használható. A Bizottság 1904 óta számos állami és községi népiskolát látott el különböző típusú könyvtárakkal, melyek árát a beiratási díjak egy részéből fedezték. Az 1908/9. tanév elején a

Bizottság már 3284 iskolai könyvtárról számolhatott be, amelyek összes könyvállománya 368.272 kötetre rúgott. Az állam példáját a felekezeti iskolák is követték, de ezek könyvtárai számáról és állományáról a számszerű adatok hiányoznak.

A Magyarország területén élt nem magyar ajkú nemzetiségek közül főleg az erdélyi szászok dicsekedhettek fejlett népkönyvtári viszonyokkal. Alig volt valamire való szász község, melyben ne állott volna jól felszerelt iskolai vagy népkönyvtár a lakosság ingyenes rendelkezésére. A kisebb falvakat a szász egyetemi hallgatók szövetsége látta el apró vándorkönyvtárakkal. A szászok és az EMKE példáját 1899 óta a román irodalmi és népművelő szövetség, az Astra is utánozta. 1911 végén az oláh népkönyvtárak száma 429 volt összesen 25.335 kötettel.

A világháború népkönyvtárügyünk további fejlődését megakasztotta. Az állam a további könyvtárak felállítását beszüntette s a régiek fejlesztését is erősen redukálta, mivel az Orsz. Tanács az utolsó költségvetés alapján folyósított s a pénz elégtelenedésével párhuzamosan egyre elégtelenebbé vált összegek tetemes részét a fronton küzdő vagy a kórházakban sinylődő katonák könyvszükségletének részbeni fedezésére volt kénytelen fordítani. Ennél is végzetesebb volt az a körrendelete, mely az egyes könyvtárakat felhatalmazta arra, hogy könyveik egy részét — igaz, hogy kölcsönképen — a katonai kórházak rendelkezésére bocsássák, mert ezzel tárt kaput nyitottak az ellenőrizhetetlen veszteségeknek, amelyek nem is maradtak el. Sok könyvtár a hadműveletek folyamán pusztult el, igen nagy részük pedig a megszállás következtében ment tönkre. S ami megmaradt, azt is erősen megtizedelte a bolsevizmus négyhónapos uralma, amely kommunista módszerekkel akarta megvalósítani még a legeldugottabb faluban is az angol-amerikai szabad könyvtártípust, helyesebben annak torzképét, de csak a tökéletes chaos előidézéséig tudott eljutni. A kommün bukása után a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségéhez hasonlóan a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa is csak névleg állott fenn s az ügyeit lebonyolító hivatal csupán a veszteségek számbavételére, a leg-

fontosabb gyűjtemények szerény segélyezésére, valamint a raktárainban felhalmozódott könyvkészletek szétosztására szorítkozott. Adományaiban a régi kipróbált intézetek mellett az ellenforradalom jegyében keletkezett új egyesületek és alakulatok is részesültek, melyek életképességét a jövő van hivatva eldönteni.

10. *A közkönyvtárak elhelyezése és fölszerelése.*

A legújabb kor könyvtárai is nagyrészt már meglévő vagy nem kizárólag könyvtári célokra emelt új épületekben nyertek jól-rosszul elhelyezést. A könyvtári célokra felhasznált régi épületrészek többnyire minden átépítés nélkül vétettek igénybe s bebútorozásukra egyszerű, fix vagy nehezen mozgatható polcokkal fölszerelt faállványokat használtak, melyek felső polcai csak létra segítségével voltak elérhetők. Az állványok eleinte rendszerint csupán a falak mentén s a termék boltozatát tartó pillérek körül állítottak fel, ami igen lakályos benyomást kelt, de épen nem gazdaságos. Az ilyen régi típusú termes könyvtár egyik legszebb példája a kalocsai főszékesegyház könyvgyűjteményeinek az a terme, amely az érseki palota keleti szárnyának első emeletén a Bibliotheca Patachichiana befogadására szolgál. XVIII. századi keményfaállványainak oromzatát MAULPERTSCH festette medaillonok ékesítik.

A gyakorlatiasság és gazdaságosság elvei azonban sokáig akkor sem érvényesültek, ha a könyvtári célokra igénybevett épületrészeket a könyvtár betelepítése alkalmával átépítették, sőt ez elveket az egyenesen könyvtári célokra emelt épületek vagy épületrészek megtervezésénél is figyelmen kívül hagyták. Ilyen esetekben, külföldi mintára, nálunk is görcsösen ragaszkodtak a pompás térhatásokra törekvő csarnoktípushoz, melynek többnyire kétemelet magasságú oldalfalain egy vagy két karzat fut körül. A karzatos könyvcsarnok egyik legszebb példája a bécsi udvari könyvtár kupolás díszterme, mely FISCHER von Erlach tervei nyomán 1726-ban készült s amely a mi könyvtárhelyiségeink belső kiképzésére is nagy és tartós hatással volt.

Körülfutó karzatos terme van a debreceni ref. főiskola könyvtárának, mely még 1750-ben készült a régi kollégiumi épület második emeletén, de olyan méretekben, hogy a terem magasságába a harmadik félemelet is bele van foglalva. Ennél jóval díszesebb a pálosok pesti kolostorának karzatos könyvtárterme, melynek a szerzetesek készítette állványai a hazai fafaragás legszébb emlékei közé tartoznak. A rend feloszlatása után átmenetileg a Széchényi-könyvtár befogadására szolgált, míg ma a központi papnevelőintézet könyvtárának otthona. Gróf Esterházy Károly egri püspök is könyvtára számára az általa épített lyceumi palotában — egy mint Toldy mondja — «gyönyörű szekrényekkel, karzatokkal és falfestményes mennyezettel ellátott nagy termet» jelölt ki.

Egy ilyen karzatos könyvcsarnok eszméje lebegett azoknak is szemük előtt, akik a Budáról Pestre áthelyezett egyetem könyvtára befogadására 1784-ben kijelölt épület átalakítási munkálatait intézték. Az e célra átengedett épület a Kossuth Lajos-utca és a Ferenciek-tere sarkán álló ferencrendi templomtól délre eső egyemeletes kolostorszárny volt, melyet két év leforgása alatt akként alakítottak át egyetlen, 29'08 m. hosszú és 13'91 m. széles teremmé, hogy a cellák s a folyosók közfalait, valamint a földszintet az emelettől elválasztó mennyezetet eltávolították s az első emelet magasságában körülfutó karzattal látták el, a padlót pedig nagy szürke márványkockákkal rakták ki. Az impozáns termet az utcai frontról egymás fölött két sorban elhelyezett 20 ablak világította meg. A falak mentén a földszinten 30, a karzaton 28 díszes tölgyfaállványt helyeztek el.

«Miután az egész könyvtár egy egyenesen menő teremben van elhelyezve s egyszerre végigtekinthető — írja az egykorú Merkur — valóban nagyszerű látvány, ha az ember bemegy s a teli könyvtékákat köröskörül megpillantja. A tudomány barátjának ily magasztos látvány mellett lelke emelkedik s szent érzelmektől dagad: míg a tanulatlant csodálkozás s ünnepies borzalom szállja meg.»

Jóval díszesebb kivitelű a sárospataki főiskolának 1806—1834.

épült könyvtárterme gazdag stukkós mennyezetével és dór oszlopokon nyugvó karzataival.

De a karzatos könyvcsarnok legpompásabb példája hazánkban, mely egyúttal a bécsi minta hatását legközvetlenebbül s legméltóképen tükrözi, Pannonhalmán épült, a bencések monostorának egyik szárnyában két emelet magasságban. Alapkövét 1824 május 26-án rakta le HORVÁTH Pál apát. A terveket ENGEL bécsi építész készítette s utóbb a PACK építésztől tervezett melléktermek hozzáadásával jelentékeny változást szenvedett. A 26 m. hosszú, klasszikus stílusban épült csarnok karzatát 36 jón oszlop tartja. A freskóképeket KLICHER készítette. 1837-ig elkészült a 12—12 polcot magában foglaló 150 könyvszekrény is, amely csakhamar zsúfolásig megtelt könyvekkel.

A karzatos könyvcsarnoknál valamivel praktikusabb, de a hely kellő kihasználását még mindig a térhatásnak alárendelő újabb könyvtár típus egyik nagyszabású példáját teremtette meg GÄRTNER a müncheni Nemzeti könyv- és levéltár 1832—43. épült palotájában. Itt a könyvek egy körfolyosó köré helyezték, egymásba nyíló kisebbméretű termekben nyertek elhelyezést a falak mentén felállított karzatos állványokon. A karzatok az állványokat úgy tagolják, hogy létra használata felesleges, legfeljebb zsámoly kell a felső sorok elérésére. A mi Nemzeti Múzeumunk épülete alaprajzi elrendezésében a müncheni palota világos hatását mutatja s könyvtártermei, melyek új bútorozására csupán a kiegészítés után került sor, ugyancsak müncheni mintára szereltettek fel karzatos faállványokkal.

Bizonyára a M. N. Múzeum mintájára létesültek hasonló könyvtártermek Szegeden a Somogyi-könyvtár és Városi Múzeum 1896-ban épült palotájában, jóllehet akkor már ez az építkezési mód rég meghaladott álláspontot jelentett.

A karzatos teremkönyvtár némileg gazdaságosabb típusát követte SKALNITZKY Antal építész is a budapesti egyetem 1873—75. épült új palotájánál, mely egészében elhibázott alkotás s mindjárt kezdetben szűknek és célszerűtlennek bizonyult. Legfőbb nevezetessége, hogy ez volt az első kizárólag könyvtári célokra emelt

állami középület. Építési költsége a belső felszereléssel együtt 712.925 forintot emésztett fel. Szemre legszebb a hatalmas (17·4×12·8 m.) méretű, Lotz Károlynak a tudományokat és művészeteket szimbolizáló falfestményeivel ellátott olvasóterem, melynek 15 m. magas oldalfalait könyvraktárnak használják. De ez sem praktikus, mert nehezen fűthető és rendkívül légvonatos. Sötét könyvtermeiben, melyeket az olvasóteremtől a hivatalnokok munkahelyiségei és a kikölcsönzést lebonyolító katalogusterem választanak el, müncheni mintára kettős karzat van, de az első oly alacsonyan van elhelyezve, hogy alatta csupán egyetlen sor foliánsnak jutott hely. Állványai öntött vasból készültek s egy külföldön szintén kedvelt mintára nem csupán a falak mentén futnak végig, hanem az ablakközökre merőleges szárnyrészekkel bírnak, úgy hogy a termeken belül fülkék képződnek.

Bizonyára az egyetemi könyvtár hatása alatt rendeztette be 1878/79-ben a püspöki könyvtár számára ROSKOVÁNYI Ágoston a nyitrai régi szeminárium egy e célra átalakított 24 m. hosszú és 7 m. széles helyiségét 50.000 frtot meghaladó költséggel. A vasoszlopokon nyugvó faállványok úgy vannak felállítva az öt keletre nyíló ablakkal áttört faltól másfélméternyire, hogy a másik hosszanti falhoz támaszkodva, egészen a stukkóval díszített mennyezetig érő kétkarzatos fülkéket képezzenek. A karzatok vasrácsozata díszes pulpitusokban végződik, melyek a helyszínén használt könyvek elhelyezésére rendelvek.

Amikor ezek az alkóvos rendszerű könyvtártermek épültek, külföldön már teljesen kialakult egy új könyvtártípus, mely a tér legtökéletesebb hihasználása elvén épült fel s bátran feláldozta az eddig multhatatlanul szükségesnek tartott esztétikai hatást. Ez a típus a raktárrendszer, melynek az a lényege, hogy a könyvtártermet olyan magasságban építik, hogy a padmalyig érő állványok legfelső sorát legfeljebb zsámoly igénybevételével érhesse el a normális növésű ember s a termekbe körülfutó állványok helyett az ablakokra merőlegesen álló kettős repozitoriumokat állítottak be. Az első ekként épült könyvraktár a British Museum számára épült 1854—57-ben, de minden praktikussága mellett is

csak lassan tört magának utat a kontinensen. A németek, ahol az új könyvtárépületek egész sora keletkezett a XIX. század második felében, különösen pedig az 1870/71. háború után, egyelőre egy átmeneti formával kísérleteztek, melynek egyik jellegzetes példája a göttingai egyetemi könyvtár új épülete volt. A raktárak itt három egymás fölött elhelyezett nagy teremből állanak, melyek az ablakokra merőlegesen álló kettős repozitóriummokkal vannak bebútorozva. Az összes repozitóriumok körül futó s az egész teremben összefüggő karzat minden egyes termet két belső emeletre osztja anélkül, hogy a terem karzatos jellegét elveszítené.

Nálunk ez az átmeneti típus nincs képviselve. Az országház könyvtára az épület reprezentatív jellegéhez képest nem volt hajlandó lemondani a könyvtártermek impozáns hatásáról s így a régibb karzatos tipushoz ragaszkodott, más nagyobb szabású könyvtári építkezésre pedig 1904-ig nem nyílt alkalom. Ekkor hirdettek pályázatot a kolozsvári Egyetem és Nemzeti Múzeum könyvtár-épületének megtervezésére, melyen kilenc pályázó vett részt. A kivittel KORB Flóris és GIERGL Kálmán építészeket bízták meg, akiknek alaprajzi elrendezésben a baseli egyetemi könyvtár hatása alatt álló terve második díjat nyert s erős módosításokkal került kivitelre. Az építkezést 1906 nyarán kezdték meg s az új épület ünnepélyes megnyitása 1909 május 19-én ment végbe. Az építkezési és felszerelési költségek, a telek árát is beleértve, 1,692.007,94 K-t tettek. Az épület, melynek tervezésénél és berendezésénél a modern könyvtártechnika minden bevált vívmányát felhasználták, cottage-rendszerben épült, azaz a könyvtári helyiségek különféle rendeltetésüknek megfelelően alaprajzilag külön csoportosítottak s csupán átjárókkal vannak egybekötve. Ennek a megoldásnak az a kétségtelen előnye, hogy mindig a tényleges szükségletnek megfelelő magassági méretekkel dolgozhattak az egyes helyiségcsoportok megtervezésénél. E helyiségcsoportok: a kétágú központi épület, melyben az igazgatóság, a műhelyek s a külön gyűjtemények nyertek elhelyezést; az ennek tengelyébe állított nagy olvasóterem, mely háromhajós román bazilikára

emlékeztet, előcsarnokában az egytetemes katalogussal s a főépülettel legyezőformában összekötő szárnyaiban a hírlap- és folyóirat-olvasótermekkel; végül a kilencemeletes könyvraktár, mely egyfelől az olvasóteremmel, másfelől pedig a központi épülettel van egybe-kapcsolva, de mindkettőtől tűzálló vasajtó különíti el. A raktár-épület teljesen tűzálló anyagból készült, vasbeton szerkezettel s vasból készült kettős állványokkal van fölszerelve, mely dr. ERDÉLYI Pálnak, a könyvtár akkori igazgatójának szabadalma.

Ugyancsak raktárrendszer szerint épült 1907—1909-ben PECZ Samu műegyetemi tanár tervei alapján, mintegy 800.000 K költséggel a budapesti József-Műegyetem új könyvtári palotája, melyet egy kb. 20 méter hosszú, oszlopokon nyugvó zárt folyosó köt össze a Műegyetem központi épületével. A könyvtár magva a templomszerű, boltozatos előcsarnok, melytől balra az irodai helyiségeket s a kényelmes tanári dolgozószobákat magában záró emeletes szárny, jobbra pedig a 400 m² alapterületű olvasóterem emelkedik, mely ötszögletű apszisban záródik s 230 olvasó kényelmes befogadására van szánva. A kézikönyvtár nem az olvasóteremben, hanem egy vasajtóval elzárható mellékteremben nyert elhelyezést, melyhez az előcsarnokra merőlegesen álló hatemeletes, kétoldról megvilágított könyvraktár csatlakozik. Utóbbinak lapos tetejét porolási célokra is föl lehet használni. A belül 2,30 m. magas raktár-emeleteket váltakozva sodronybetétes üveg- és tömör vasbeton födémeik választják el egymástól s ez épületrész betonpillérei úgy méreteztettek, hogy szükség esetén újabb négy emeletet lehessen ráépíteni. A raktár befogadóképessége jelenleg kb. 250.000 kötet, de a jelzett ráépítéssel 400.000 kötetig fokozható. A raktárakban itt is Erdélyi-rendszerű vasállványokat alkalmaztak, de azzal a különbséggel, hogy míg Kolozsvárt a polcok fából készültek, itt a polcok is zománcozott vasbádógból valók.

De már e két nagyszabású könyvtárépítkezést megelőzőleg is tért hódított a raktárrendszer s ezzel kapcsolatban a vasállványzat néhány olyan vidéki könyvtárnál is, melyet a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége támogatásával bútoroztak be. Így a kecskeméti városi könyvtárt 1906-ban, a pápai ref. főiskolai

könyvtár egy részét pedig 1907-ben rendezték be Schlick-féle vasállványokkal. Utóbb a kolozsvári Egyetemi Könyvtár építkezésének hatása alatt a Főfelügyelőség is az Erdélyi-rendszerű állványokat propagálta. Így a Vasvármegyei Múzeum szombat-helyi palotájában a könyvraktáruól szolgáló helyiséget sodronybetétes üvegfüdémmel osztották ketté s Erdélyi-féle vasállványokkal szerelték fel. (1908.) Ugyancsak Erdélyi-féle állványokkal bútorozták be Szászvárosban a ref. Kun-kollégium új épületében a 22 m. hosszú, 8 m. széles és 4,5 m. magas könyvraktárat (1910); az árvamegyei Csaplovits-könyvtár új épületének egyik szobáját (1911), valamint a komáromi kultúrház 54.000 kötet férőképeségű raktárát (1913).

Egyéb felszerelési tárgyakat illetőleg könyvtáraink szintén tőlük telhetőleg igyekeztek lépést tartani a külföldi újításokkal. Bár a három legjelentősebb budapesti könyvtár, a múzeumi, az egyetemi és az akadémiai cédulakatalogusait továbbra is negyedréti alakú lapokon írják s egyszerű vászontokokban őrzik, melyek sok teret foglalnak el s még korlátozott használat mellett is könnyen összezavartatnak, a kisebb könyvtárak nagyrészt különböző rendszerű karthoték-szekrényekkel szerelték föl, melyek kevesebb helyet vesznek igénybe s azzal, hogy a mozgó cédulákat a fiókokba rögzítik, a használat folytán beállható rendellenességnek is elejét veszik. Talán a legelső fővárosi könyvtár, mely a fiókos cédulaszekrények használatára áttért, a Kereskedelmi és Iparkamara könyvtára volt. Az itt alkalmazott rendszert azután a Fővárosi Könyvtár is magáévá tette. Vidéken a kolozsvári Egyetemi Könyvtár volt a legjelentékenyebb gyűjtemény, mely általános katalógusát ebben az Amerikából ideszármazott formában készítette el.

Technikai berendezésekben könyvtáraink általában igen szegényeseknek mondhatók. A budapesti egyetemi könyvtár minden technikai berendezése egy meglehetősen kezdetleges szerkezetű felvonóból áll, melyen a földszinti raktárból az emeleti kikölcsönző helyiségbe továbbítják a könyveket. A többi könyvtárban, ahol az összes helyiségek egy nivón állottak, még erre sem volt szükség. Természetesen a forgalom növekedtével az egyetemi könyvtárban

a közönség kiszolgálása egyre terhesebbé vált; mint az 1902. évi igazgatói jelentésben olvassuk «egy-egy könyv kihozatala egész kis utazással jár, 8—10 percet vesz igénybe» és semmi sem történt, hogy néhány külföldön jól bevált technikai újítással ezen a bajon segítsenek.

E téren is nagy volt a haladás a kolozsvári egyetem új épületében, melyben mozgékony tolokocsik s villanyerőre berendezett páternoster segítségével továbbították az olvasóterembe vagy a kikölcsonzó helyiségbe a raktárból a könyveket. A Műegyetem könyvtára szintén fel van szerelve felvonóval.

Különböző rendszerű központi fűtéssel vannak ellátva a N. Múzeum, az Akadémia, a budapesti és kolozsvári Egyetemek, valamint a Műegyetem könyvtárai, míg a jelentéktelenebb intézeteknél kívülről fűthető kályhákat is találunk. Legideálisabb a műegyetem olvasótermének szellőztetéssel kapcsolatos fűtőberendezése, mely abból áll, «hogy a felmelegített külső friss levegő megfelelő csatornákon keresztül a terem boltozatában levő díszes záradékgyűrűk tágas nyílásain keresztül egy léghajtómotor segítségével bepréseltetik, míg a felhasznált s némileg lehült levegő a könyvkiosztóemelvény alatti nyílásokon a terem alatti pincerészbe szorítottatik».

A Nemzeti Múzeum könyvtárának, számos más régi könyvtárhoz hasonlóan, ma sincs mesterséges világítása. Az Akadémia és a budapesti egyetem könyvtárának úgy olvasótermeit, mint raktárait eredetileg gázvilágítással látták el, míg a Parlament, a Műegyetem és a kolozsvári Egyetem könyvtárai már a villanyvilágítás korában épültek s természetesen ezzel az emberek és a könyvek egészségtana szempontjából egyaránt legmegfelelőbb világítóeszközzel vannak felszerelve.

11. A közkönyvtárak állománya és gyarapodása.

Az utolsó másfélszáz esztendő alatt keletkezett legjelentősebb könyvtáraink túlnyomó többsége — mint a történeti áttekintésben láttuk — egy-egy XVIII. századi magángyűjteményből fejlődött, mely a «felvilágosodás kora» jellegének megfelelően többé-kevésbé

enciklopédikus, vagyis a tudomány minden ágára kiterjedő volt. További gyarapodásuk legfontosabb határjelzői is azok az újabb és újabb magánkönyvtárak, melyek akár adomány vagy hagyomány, akár vásárlás útján az egyes közgyűjteményekbe beolvasztattak. A M. Nemzeti Múzeum könyvtára például soha sem lett volna azzá, a mi, vagyis a magyar szellemi élet legteljesebb kincsházává, ha az alapító könyvtárán kívül ÉDER József 1808-ban megvásárolt kézirat- és oklevélgyűjteményétől kezdve TODORESCU Gyula nagyszerű régi magyar könyvtáráig,¹ mely közvetlenül a proletárdiktatúra összeomlása után vált a múzeumi könyvtár egyik legszebb díszévé, a magángyűjtemények egész sora nem járult volna gyarapításához. A vásárlások hosszú sorából JANKOVICH Miklós és HORVÁTH István gyűjteményei válnak ki, mint amelyek az alapító könyvtárával együtt az egész intézet jellegét és gazdagságának alapját megvetették. Egyéb fontos gyarapításai az Illésházayak dubnici családi könyvtára (1835, ajándék), BACSÁNYI János (1851) és KÖLCSEY Ferenc (1866) hagyatéka, FARKAS Lajos ritkaságokban gazdag könyv- és kéziratára (1872, vétel), NAGY István hírneves kéziratgyűjteménye (1875 vétel), KOSSUTH Lajos (1894, ajándék), LANFRACONI Enea (1895), HORVÁTH Árpád (1896, ajándék), KISFALUDY Sándor (1897, ajándék) könyvtárai, VÉGHELY Dezső oklevélgyűjteménye (1894, vétel), POZSONYI Sándor világhírű kéziratgyűjteményének egy része (1900, vétel), GYURIKOVITS Ferenc (1901, hagyatéka) és HAJNIK Imre (1903, vétel) könyvtárai, ERKEL Ferenc kéziratjai (1904, vétel), GYULAI Pál (1911, vétel) és JÓKAI Mór (1912, vétel), irodalmi hagyatéka, FALK Miksa levelezése (1914, vétel), stb. A budapesti egyetemi könyvtárba viszont részint hagyományozás vagy ajándék, részint vétel útján a következő nagyobb gyűjtemények olvadtak: LAKICS György könyvtára (1783), PRAY György könyv- és kéziratgyűjteménye (1786), a HEVENESSY és KAPRINAI-féle iratok (1787), TRNKA Ferenc (1795), özv. ZICHY Miklósné (1796), VEZZA Antal (1799), FEJÉR György (1843), SZILASY János (1858), NAGY Károly (1865), FRANK

¹ APPONYI Sándor nagyszabású ajándéka már kívül esik az általunk felölelt korszakon.

Ignác (Pest városa letéte, mely 1875-ben a könyvtár végleges tulajdonába ment át), almási BALOGH Pál (1873), MIRCSE János (1885), PAULER Tivadar (1887), BASEL Aurél (1891), TÉLFY Iván (1898), KRAYZELL Aurél (1900), SZILÁGYI Sándor (1901), a budapesti Cercle Français (1902), PAULER Gyula (1903), REINER Zsigmond (1907 előtt) könyvtárai. Az Erdélyi Múzeum könyvtárát gr. KEMÉNY Sámuel és KOLOZSVÁRI Pál könyvei, a MIKES Sándor-féle kéziratgyűjtemény, gr. MIKÓ Imre, br. RADÁK Ádám és br. APOR gyűjteményei, br. KEMÉNY Pál malomfalvi könyvtárának becsatolt részei, SZABÓ Sámuelnek az író NAGY Péter könyvtárát is magába foglaló hagyatéka, gr. KUUN Géza és GYARMATHY Zsigáné könyvtárai stb. gyarapították. Hasonló a helyzet majd minden országos, vagy helyi jelentőségű könyvtárunknál. A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége is sokat tett abban az irányban, hogy a hatáskörébe tartozó könyvtárakat egyes magángyűjteményekkel növelje. Így Aradnak az ATZÉL-könyvtár, Aranyosmarótnak a DILLESZ-könyvtár, Gyulának OLÁH György, Nyitrának ACSÁDY Ignác, Pécsnek MÁTYÁS Flórián, Pozsonynak HAJNIK Imre, Szegednek SCHMIDT Sándor, Temesvárnak BARÓTI Lajos és BERKESZI István könyvtárai megszerzését tette lehetővé.

A közkönyvtáraknak egyes magángyűjtemények beolvasztásával járó szaporodása azonban nem nővum könyvtáraink történetében. Sokkal fontosabb az a mozzanat, hogy legalább a legjelentősebb könyvtárak rendes évi dotációhoz jutottak, mely lehetővé tette, hogy a könyvtárak valóban élő szervezetekké váljanak s legalább javadalmuk arányában a könyvtermeléssel lépést tartanak.

Az úttörés érdeme ezen a téren is a budapesti egyetemi könyvtaré. MÁRIA TERÉZIA a könyvtár gyarapítására évi 500 frtot rendelt az egyetemi nyomda jövedelméből, melynek tiszta haszna ma is az egyetem fentartására szolgál. Eleinte azonban az egyetemi nyomda ezt a csekélyke dotációt sem fizette rendesen, úgy hogy PRAY György 1777 és 1778-ban, tehát két esztendő alatt csupán 443 frt 41 krt fordíthatott könyvek vásárlására. Később a könyvtár évi átalánya 1000 váltó forint, majd 1000 pengő forint,

1859 óta pedig 2000 pengő forint volt. A dotációt 1870-ben 5000, 1880-ban 8000, 1882-ben 10.000, 1892-ben 12.000 forintra emelték. Emellett 1889 óta minden újonnan beiktatott hallgatótól 3 frtot szedett az egyetem, de az így befolyt összegből 1892-től csupán 2000 frt adatott át a könyvtár igazgatójának, míg a többlet az addig 10.000 frtban megállapított könyvtári dotáció fölemeléséhez szolgált fedezetül. Az évi átalány 1900-ban 29.000 K-ra, 1904-ben 33.000 K-ra, 1909-ben pedig 35.400 K-ra emeltetett. Az 1900 évi emelkedést a kultuszminiszternek az az intézkedése okozta, mellyel elrendelte, hogy a hallgatóktól félévenként szedett könyvtári illeték egészen s az új hallgatók kari beiktatási díjának fele minden levonás nélkül az évi átalányhoz csatoltassék. Emellett több ízben rendkívüli átalány is jutott a könyvtárnak; úgy hogy a pénznek a világháború okozta romlásáig, ha szűkösen is, de ki tudta elégíteni legalább a legégetőbb kívánalmakat.

Az országos Széchényi-könyvtár, mely magva lett az 1808-ban megalakult M. N. Múzeumnak, külön gyarapítási tétel felett hosszú ideig nem rendelkezett, hanem a szükséghez képest részesedett abból a javadalomból, melyet az új intézménynek a közadakozásból egybegyűlt múzeumi alap kamatai biztosítottak. Sajnos, az 1811. évi devalváció folytán a múzeumi alap tőkéje 479.541 frtről 95.908 frtra zsugorodott össze s hozadékát a múzeum ügyeit nagy szeretettel intéző nádor különböző alapokból kiutalt rendkívüli segélyekkel toldotta meg. A múzeumi alap jövedelmét 1853 óta a cs. és kir. helytartóság az országos alapból évi 7350 frttal segítette, 1863-ban pedig a múzeumnak kiutalt állami hozzájárulás évi 18.000 frtra emeltetett, amiből 14.000 frt a nemesi felkelési és 4000 frt az országos alap terhére esett. Az 1870. állami költségvetésben a M. N. Múzeum rendes kiadásai 67.757 frttal, a rendkívüliek pedig 43.400 frttal szerepeltek s ebben az évben vétetett fel először fenti javadalom terhére egy a könyvtár céljait szolgáló előre elhatározott összeg, 2000 frt. 1902-ben, a könyvtár fennállásának századik fordulóján a könyvtár javadalma már 13.000 K-t tett, míg, az 1913. évi állami költségvetésbe a könyvtár gyarapítására 25.000 K, a hirlaptár gyarapítására 4000 K

s könyvkötésre 10.000 K volt beállítva. Érdekesnek tartjuk megemlíteni, hogy ebben a legutolsó békeesztendőben a M. N. Múzeum rendes kiadásainak összege 766.077 K-val volt előirányozva, amiből 363.266 K a dologi kiadásokra jutott, rendkívüli kiadásainak összege pedig 321.700 K-ban volt megállapítva. Magától értetődik, hogy a nagyobb szabású vételek mindig a rendkívüli kiadások átmeneti tételeiből nyertek födözetet, míg a rendes javadalmi tételek csak a folyó kiadások kielégítésére szolgáltak. E két példa, azt hisszük, kellőképp megvilágítja azt a körülményt, hogy nálunk is teljesen diadalra jutott az a XVIII. századvégi események hatása alatt Európa szerte kialakult felfogás, mely szerint a közkönyvtárak, mint közhasznú intézmények, a közjövödelmekből fejlesztendők.

Ugyanennek a közfelfogásnak kifolyásaképp nyílt meg bizonyos könyvtárak előtt a fejlesztés egy másik, igen bőnek ígérkező forrása is: a nyomdai kötelezpéldányoké. Az első hazai könyvtár, melyet nyomdai kötelezpéldány megilletett, ismét csak a pesti egyetemi könyvtár volt, melynek ezt a kiváltságot a helytartótanács 1780 aug. 1-én kelt 5022 sz. rendelete biztosította. Az országos Széchényi-könyvtár 1804-ben szintén elnyerte a kötelezpéldányok kedvezményét, míg azonban az 1848 : XVIII. törvénycikk az egyetemi könyvtárat a kötelezpéldányok szedésétől megfosztotta, addig a múzeumi könyvtárt ez a törvény továbbra is meghagyta e jog élvezetében. Minthogy azonban az 1848. törvény megtorló záradékkal nem bírt, a kötelezpéldányok csak igen lánghán és ötletszerűen folytak be a könyvtárba. Egyébként 1855-től 1867-ig a cs. kir. helytartótanács rendelete értelmében a Múzeum a kötelezpéldányokat egyáltalán nem kapta, hanem a rendőrséghez benyújtott próbanyomtatványokkal kárpótoltatott, míg a kötelezpéldányt az osztrák kormány a M. Tud. Akadémia könyvtárába utalta át, amelyet először az 1840. évi VI. törvénycikk 11. §-a részesített ebben a kedvezményben s amelyet az 1848. évi XVIII. t.-c. épúgy elmellőzött, mint az egyetemet. Nem sokkal szerencsésebb volt az egyetemi könyvtár sem, melyet az osztrák kormány 1853-ban újra visszahelyezett régi jogába, de a nyomdászok

épolý kevéssé respektálták az abszolútizmus rendelkezéseit, mint a forradalmi idők törvényalkotását. Ez anarchikus állapoton az 1897. évi XLI. törvénycikk segített, mely a nyomdákat 200 K-ig terjedhető pénzbírság terhe alatt arra kötelezte, hogy sajtójuk termékeit évnegyedenkint összegyűjtve 2—2 kimutatás kíséretében szolgáltatassák be a M. N. Múzeum és a M. T. Akadémia könyvtárának. A múzeumba azóta meglehetősen rendben folynak be az ország minden részéből a sajtótermékek, amelyek átvételét és ellenőrzését a könyvtárnak egy külön szerve, a kötelezpéldányok osztálya, bonyolítja le. Ugyancsak 1897-ben egy másik törvénycikk (a XXXV-ik) a nyomdászokat arra is kötelezte, hogy tudományos kiadványaikból még egy harmadik példányt is szolgáltatassanak be, mely a M. kir. központi statisztikai hivatal könyvtárát illeti meg. Ezen eleve tudományos célokat szolgáló kötelezpéldányok mellett a könyvnyomtatók az összes sajtótermékek egy-egy példányát ellenőrzés céljából az illetékes kir. ügyészségeknek is kötelesek megküldeni. Ezeket az ügyészségi példányokat a vallás- és közoktatási minisztérium az igazságügyminiszterrel közösen kibocsátott rendelettel egyes fontosabb vidéki könyvtárak között osztotta meg. Így 1900-ban elrendelték, hogy a két erdélyi főügyészség területén működő nyomdák termékei a maguk teljességében, a budapesti főügyészség területén gyűjtött sajtóügyi kötelezpéldányok pedig részben az Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtárának gyarapítására fordíttassanak, kárpótlásul az 1871 május 14. igazságügyminiszteri rendelet értelmében járó kötelezpéldányokért, mely rendelet az 1897 : XLI. törvénycikk életbeléptetésekor hatályát veszttette. Ugyancsak 1900-ban a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége javaslatára a többi főügyészségek területéről begyűlemlő sajtórendészeti kötelezpéldányokat a debreceni ref. főiskola könyvtárába, a kassai Rákóczi-múzeumba, a nagyváradi kir. jogakadémia könyvtárába, Szabolcsvármegye nyíregyházai könyvtárába, a pécsi városi múzeumba, a pozsonyi városi (később egyetemi) könyvtárba, a selmecebányai városi múzeumba, a szegedi Somogyi-könyvtárba, a vasvármegyei Kultúr-egyesület szombathelyi könyvtárába s a temesvári városi könyvtárba utalták, míg a fővárosi

ügyesség területéről visszamaradó nyomtatványokat a budapesti Könyvtár-egyesület kapta.

Ha még hozzávesszük, hogy a XIX. század folyamán kifejlődött belföldi és nemzetközi tudományos érintkezés következtében fontosabb könyvtáraink előtt egy új gyarapodási forrás, a cserepéldányok intézménye nyilott meg, úgy fölemlítettük mindazokat az utakat és módokat, melyek könyvtáraink állományának növelését előmozdították. A csereviszony főleg a M. Tud. Akadémia, az egyetemek és azon tudományos intézeteink könyvtáraitra járt tetemes előnyökkel, melyek saját kiadványokkal rendelkeztek.

12. *A könyvtárak könyvanyagának könyvtári feldolgozása.*

A könyvkészletek könyvtári feldolgozása, a katalogizálás terén — mint Európában általában — nálunk is nagy volt a haladás ebben a korszakban. A pesti egyetemi könyvtár eredetileg csupán szakcímtárt vezetett, mely kilenc csoportba osztva, a szerzők betürendjében sorolta fel a meglévő munkák rövid címeit. A 11 ivrétű kötetből álló szakcímtár a következő csoportosítást tartotta szemelőtt: I. Hittudomány (2 köt.); II. Jog- (és állam-) tudomány; III. Orvos- (és természet-) tudomány; IV. Bölcsészet; V. Egyháztörténelem; VI. Polgári történelem; VII. Magyar dolgok (2 köt.); VIII. Nyelvtudomány; IX. Irodalomtörténet, oklevéltan, érem- és régiségtan, földleírás, amihez még a tiltott könyvek jegyzéke járult. Mindezen szakcímtárak, melyeken 1786 táján dolgoztak, csakhamar használaton kívül helyeztetek s ehhez képest az újabb szerzemények címeivel nem is egészítették ki. Ezt a primitív címtárat csakhamar felváltották azok a katalógusok, melyek még 1874-ben is használatban voltak és következőképző színvonalon tartattak. Ezek egy 23 foliókötetet kitevő betürendes névcímtár a könyvtár törzsanyagáról — úgy a Balogh-könyvtárról, mint az akkor még városi tulajdont képező Frank-könyvtárról, valamint a kéziratokról külön 4-rétű cédulákon írt katalógusok álltak rendelkezésre — s egy 4-rétű cédulákon írt szakcímtár, mely a thékák szerint csoportosította az anyagot. Összesen 89 théka volt, de ezek közül 1874-ig csupán a I—XXVII. théka, továbbá

a XXXVII—XXXIX. théka tartalmáról készült el szakkatalógus, mivel a személyzeti létszám a forgalom emelkedésével lépést nem tartván, «a hivatali erőknél szakadatlanul a folyó és elodázhatatlan szükségletek kielégítésére kellett szorítkozniok». MÁRKI József könyvtárőrnek ez a nyilatkozata kortörténeti értékű: míg régebben a szakcíműtárakra vetették a fősúlyt, a múlt század harmadik negyedében az általános betürendes címűtár állt az érdeklődés homlokterében s a szakcíműtárak elkészítését csak másodrendű feladatnak tartották. Egyébiránt az egyetemi könyvtárban az egyes új szerzeményekről már abban az időben is készítettek 4-rétű papírlapokra írt címfölvételeket s a betürendes kötetcíműtárba e cédulák alapján vezették be a könyvek rövid címét. Maguk a címcédulák azonban rendezetlen konglomerátumot alkottak és sem betürendes (alap), sem szakcíműtárnak nem használtattak. A könyvtárnak az új épületbe történt beköltözése (1876) után vették munkába és készítették el a mai 4-rétű merített lapokból álló egyetemes betűsoros és a 8-rétű cédulákból álló szakkatalógust, melyeknek egyre gyarapodó cédulái könyvalakú tokokban őriztetnek. Ekkor léptették életbe a rendezési terv kidolgozására kiküldött bizottság által megállapított s a könyvtárban ma is érvényben lévő szakrendszert. Ez a szakrendszer kilenc, egy-egy nagybetűvel jelzett főszakból (A) Hittudomány, B) Jogtudomány, C) Államtudomány, D) Orvostudomány, E) Matematika és természettudomány, F) Philosophia, aesthetika és paedagogia, G) Történelem és földrajz, H) Philologia és literatura, I) Vegyesek) áll, melyek mindegyikét egy-egy kisbetű hozzáadásával 3—8 alszakra bontottak, úgy hogy a szakok száma negyvennyolcat tesz. A szakokon kívül még hét külön gyűjtemény is van, amihez továbbá a folyóiratok és a kéziratok külön csoportjai járulnak.

Az Orsz. Széchényi-könyvtár anyagából hosszú ideig csupán gr. SZÉCHÉNYI Ferencnek a könyvtár magvát képező gyűjteménye volt kellőképp rendezve és szakkatalógussal ellátva. A szakbeosztásnál a bécsi DENIS szakrendszerét követték, mely SALAMON példabeszédei 9. fejezetének 1. versén alapszik: «A bölcsesség házat épített magának s hét oszlopot vágott ki» s ennek megfelelően

hét főosztályra (Hittudomány, Jogtudomány, Philosophia, Orvostudomány, Mennyeiségtan, Történelem, Nyelvtudomány) oszlik. A későbbi gyarapodást azonban egyszerűen fölhelyezték a polcokra, míg a kötelespéldánycsomagokat föl sem bontották, hanem rájuk vezetve a beérkezés napját, garmadába rakták. E képtelen eljárásnak az alkotmányos kormány vetett véget, amely, miután a személyzetet kellőképp kiegészítette, 1868-ban elrendelte a rendezés haladéktalan megkezdését. A rendezési munkálatoknál, melyek 1869—1875. folytak, a müncheni Nemzeti Könyvtár szakrendszerezét és katalogizálási szabályait vették alapul, melyeket akkor Németországban igen sokra tartottak, és több-kevesebb módosítással számos könyvtárba bevezettek. A M. N. Múzeum sem fogadta el minden változtatás nélkül a müncheni szakrendszert, hanem a tizenkét főszak (Encyclopoedia, Philologia, Historia, Mathematica, Physica, Anthropologia, Philosophia, Aesthetica, Politica, Medicina, Jurisprudentia, Theologia) 181 szakját 117 szakra vonták össze, a Bavarica szakokat pedig Hungarica szakokkal helyettesítették. A rendezés megkezdésekor elfogadott rendszer és elvek ma is érvényben vannak. Itt is kétféle katalógus készült: egy könyvalakú vászontokokban elhelyezett szakcímtár, rubrikázott negyedréttű kartonlapokon s egy folió-alakú könyvekbe írt szakrepertórium, mely egyúttal helycímtárul is szolgál.

Mindkét vezetőkönyvtárnak katalogizálási elvei és szakrendszere nagy hatással voltak kisebb budapesti és vidéki könyvtáraink újrendezésére. Így az egyetemi könyvtár szolgált mintául a budapesti ref. teológiai akadémia újrendezésénél, bár szakrendszerezét a könyvtár vezetője maga készítette, de mint maga mondja: «főként a budapesti egyetemi könyvtár rendszerének figyelembevételével», viszont a pápai ref. főiskola könyvtárának rendezésénél az Orsz. Széchényi-könyvtár volt az előkép, de azzal a különbséggel, hogy a főszakok számát tízre korlátozták s ezek mindegyikét 3—4 alosztályra csökkentették. A müncheni tervet iránt — mint BARNÁ FERDINÁND egy 1883-ban írt cikkében olvassuk — különösen nagy volt az érdeklődés. A Nemzeti Kaszinó, az országház, a váci püspökség, a kalocsai főszékesegyház,

a debreceni ref. főiskola, a pannonhalmi főapátság, a győri püspökség, a fumei gimnázium, a losonci reáliskola s a budapesti szerviták sorra kikölcsonőzték, hogy könyvtárak felállításánál okuljanak belőle. Általában azonban elmondhatjuk, hogy a legtöbb könyvtár minden magasabb szempont mellőzésével, tisztán empirikus alapon állította fel azt a szakrendszert, melyet a könyvek csoportosításánál követett. Beérték a meglévő anyag természete által determinált néhány főszak felállításával, melyek sorrendje egészen esetleges s amelyeket a szakba sorolható könyvek számának megfelelően, esetleg még több-kevesebb — de inkább kevesebb, mint több — alosztályra tagoztak. Talán az egyetlen kivétel ez alól a pozsonyi ev. theológiai akadémia egyébként jelentéktelen könyvtárának szakrendszere, melyet 1892-ben dolgozott ki SCHNELLER István későbbi egyetemi tanár SCHLEIERMACHER Frigyes tudományosztályozásának hatása alatt.

Új fejezetet nyit könyvtáraink katalogizálása történetében a budapesti Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárának SZABÓ Ervin akkori könyvtáros szerkesztésében 1902-ben megjelent katalógusa, mely Melvil DEWEY amerikai könyvtárosnak Európában sokat s méltán kifogásolt szakrendszerét, az u. n. tizedes szakrendszert (decimal classification) honosította meg hazánkban. A hazai viszonyoknak nem mindenben megfelelő Dewey-féle rendszernek több követője akadt. Valamennyi közt a legjelentékenyebb az ugyancsak SZABÓ Ervin igazgatósága alatt újjászervezett Budapesti Városi Nyilvános Könyvtár volt, mely a némileg módosított új rendszer érdekében országos agitációt indított. Mint egy 1916-ban készült kimutatásból kiderül, addig csupán a budapesti jogi kar három szemináriumának könyvtára, a *Népszava* szerkesztőségi könyvtára és az Orsz. Magyar Keresk. Egyesülés könyvtára fogadta el a tizedes rendszert a Városi Nyilvános Könyvtár átdolgozásában, a Kereskedelmi Múzeum pedig az eredeti rendszert követte. A kommün alatt azután a könyvtárügyeknek a Budapesti Városi Nyilvános Könyvtár tisztviselői sorából kikerült vezetői ezt a tizedes rendszert összes könyvtárainkra rá akarták erőszakolni. Szerencsére kifogytak a tervük kiviteléhez szükséges időből.

Jobbára a Dewey-féle rendszerrel kapcsolatban honosodott meg nálunk a cédulakatalógus kezelhetőbb formája is. Ez abban áll, hogy a negyedréttű cédulák helyett levelezőlap nagyságú kartonlapokat vettek használatba, melyek fiókos szekrényekbe fixálhatók s így az összekeveredés veszélye nélkül a nagyközönség kezébe adhatók. Az ilyen karthoték-rendszerű katalógusokat azonban oly könyvtárak is életbe léptették — így a kolozsvári egyetemi könyvtár — melyek egyébként a tizedes szakrendszert nem tették magukévá.

A közönség érdekeit leginkább kielégítő nyomtatott katalógusokat, érthető okokból, csupán a kisebb terjedelmű közkönyvtárak bocsáthattak olvasóik rendelkezésére. Hiszen arról, hogy egész anyagukat bibliografiai pontossággal lajstromozó jegyzékeiket nagy könyvtáraink kinyomtassák, úgy a rendelkezésre álló személyzet, mint az anyagi eszközök elégtelensége következtében szó sem lehetett. A nagy könyvtárak közül a M. N. Múzeum és a budapesti Egyetemi Könyvtár csupán egyes külön gyűjtemények (inkunábulák, kéziratok stb.) katalógusának közzétételére gondolhattak, míg a Budapesti Városi Könyvtár — gyakorlati jellegének megfelelően — egyes napi kérdésekről nyújtott kis jegyzékekben tájékoztatást, amelyek igen jól beváltak.

Egyébiránt az a külföldön egyre általánosabbá váló felfogás, hogy a közkönyvtárak az olvasókat a könyvtári anyag természete felől minél többféle katalógus útján tájékoztassák, nálunk csak fölöttébb lassan tört utat magának. Könyvtárügyünk egyik vezető egyénisége pl. még 1903-ban is azon az állásponton állt, hogy «az, aki nem tudja [hogya] a könyvtárban mit kell keresnie, hanem ezt a könyvtártól kívánja megkérdezni: az lehetetlen feladatot kíván és ahol a közönség kezén betűrendes címtár van, az csak arra való, hogy kiki maga keresi ki a könyvet és így a hivatalnokokon könnyít vele; de természetesen minden esetben tudnia kell, hogy mit akar keresni». Szerencsére nem minden könyvtárvezető állt ezen az, enyhén szólva, szűkkeblű állásponton. TÖMÖRKÉNY István, a jeles szépíró például, mint a szegedi Somogyi-könyvtár igazgatója, a könyvtár anyagáról egy tárgy-

mutatófélélet szerkesztett, mely minden kezdetlegessége mellett is kitünő szolgálatot tett azoknak az olvasóknak — s az olvasók legtöbbször ilyen — akik nem tudják, hogy «mit akarnak keresni», vagy pontosabban, akik tudják ugyan, hogy miről akarnak olvasni, csak azt nem tudják, hogy kik írtak az őket érdeklő témáról.

A tájékozatlan olvasóknak ezt az útbaigazítást teszik lehetővé az ú. n. szótárkatalógusok, melyek főleg Angliában s az Északamerikai Egyesült-Államokban igen elterjedtek s a tökéletesség meglehetősen magas fokát érték el. Néhány vidéki könyvtárunk, így a hódmezővásárhelyi és az aradi több-kevesebb szerencsével nálunk is megpróbálkozott ezzel a típussal, melynek egy igen érdekes, nyomtatásban is megjelent képviselője a budapesti Erzsébet Népakadémia könyvtárának új betűsoros címjegyzéke 1917-ből. Kár, hogy szerkesztője, akinek egyébként a könyvtárosság nem volt kenyerere, az e téren már kialakult gyakorlatot nem ismerte s így művében nem is értékesíthette.

A könyvek katalogizálásával kapcsolatban emlékezünk meg a könyvkészlet felállításáról is. Könyvtáraink egy része még ma is az ú. n. helyhez kötött felállítási módot követi, mely abban áll, hogy az ABC nagy betűvel, vagy római számokkal megjelölt állványok kis betűvel jelzett polcaira fixálták a könyveket s ez a két betű, illetve szám és betű adta meg a könyvek helyrajzi számát. A helyhez kötött felállítás vagy a könyvek tartalmára való tekintet nélkül vagy a tartalom figyelembevételével történt. Az előbbire példa az egri érseki könyvtár, melynek felállítását TOLDY Ferenc 1853-ban azzal rója meg, hogy «a szakok autentikus átnézetét s a helybeli emlékezetet szinte lehetetlenné teszi. Minden darabnál a címtárhoz kell folyamodni». A másodikra felhozzuk a budapesti egyetemi könyvtárat, mely az egyes szakokon belül thékaszámmal és polcbetűvel rögzítette meg a könyvek helyét. Az egyes polcokon belül azután az odarögzített köteteket betűrendben állították föl. Érdekes, hogy éppen Egerben, az Egri Irodalmi Szemle egy névtelen cikkírója még 1879-ben emellett a helyhez kötött felállítási rendszer mellett tört lándzsát.

Ezzel a helyhez kötött rendszerrel az egyetemi könyvtár az

új épületben történt újrarendezésekor szakított. A könyveket most az ujonnan megállapított szakokon belül a három főformátum (folió, kvart és oktáv) szerint külön választva érkezésük rendjében állították fel s folyószámmal látták el. Ezt a gyakorlatot követte már előzőleg is a M. Tud. Akadémia könyvtára, számos más könyvtár pedig épen az egyetemi könyvtár példájára léptette életbe. Így tett pl. a temesvári Városi Könyvtár, de azzal a különbséggel, hogy csupán kétféle formátum között tett különbséget. A felállításnak ez a módja egyrészt áttekinthető, másrészt eléggé gazdaságos, de okvetlenül megkívánja egy helyrajzi katalogus elkészítését. A budapesti egyetemi könyvtárban egy ilyen munkába is vettek, de elkészítését a könyvtár vezetősége 1878-ban mint fölöslegeset (!) abbahagyatta.

A szakok szerinti fölállítás egy másik módja az, amelyet az Orsz. Széchényi-könyvtár s hatása alatt nem egy vidéki könyvtár is követ. Itt a könyvek az egyes szakokon belül a három formátum szerint a szerzők betűrendjében állították fel, miért is az egyes könyvek nem folyó-, hanem ugrószámmal láttattak el, hogy a számsorban a későbbi gyarapodás betűrendes beiktatására is hely maradjon. A fölállításnak ez a módja szerfölött megkönnyíti a kiszolgálást, de nagy helypazarlással s a könyvkészlet folytonos tologatásával jár. Előnye, hogy a szakkatalogus egyúttal a helyrajzi katalogus szerepét is betölti.

Jóval ritkább külföldön is az a felállítási mód, hogy a könyvek egyes szakokon belül megjelenésük évről-évre állítatnak egymás mellé. Nálunk a budapesti kereskedelmi és iparkamara könyvtára van ilyen kronologikus sorrendben fölállítva. Csinált-e iskolát, nem tudjuk.

Leggazdaságosabb a könyvek raktárrendszerű felállítása, ami abban áll, hogy a formátumuk szerint különválasztott anyagot minden szakcsoportosítás mellőzésével, érkezésük rendjében állítják a raktár polcaira s látják el az egytől végtelenig menő számsor egy-egy folyószámával. A raktárrendszerű felállítás elvét követték a kolozsvári egyetemi könyvtárnál az új épületbe való költözködés (1909) alkalmából, valamint a budapesti Városi

Könyvtár központi könyvtáránál. Legfőbb előnye, hogy a rendelkezésre álló férőhely képzelhető leggazdaságosabb kihasználására nyújt módot, különösen akkor, ha a folytatásos kiadványokat a törzsanyagtól elkülönítve állítják föl s csak teljes befejezésük, vagy megszűnésük után sorolják be a közös raktárba. Hátránya, hogy az egyes tudományszakok állományáról semminemű áttekintést nem nyújt, de ezt a szakkatalogusok teljesen pótolják. A mai óriási könyvtermelés s ebből kifolyólag a legnagyobb előrelátással épült könyvtáraknál is elkerülhetetlenül jelentkező helyszűke minden olyan esetben, amikor a könyvraktárak a közönség részére közvetlenül nem férhetők hozzá, a raktárrendszerű felállítást javallják.

13. *A közkönyvtárak kezelése és használata.*

Országos jellegű könyvtáraink kialakulása a személyzet terén eladdig uralkodott állapotokban is lényeges változást idézett elő. 1778-ig úgy kisebb, mint nagyobb könyvtárainkat vagy teljesen ingyen, vagy a megélhetést nem biztosító jelentéktelen tiszteletdíjért mellékesen kezelték. Azóta legalább nagy könyvtárainkban hivatásos tisztviselői kar működik s csupán a kisebb községi, intézeti vagy felekezeti gyűjtemények kezelői üzik mellékfoglalkozásként könyvtárosi tisztjüket. A pesti egyetemi könyvtárnál, mely az első rendes évi fizetéssel bíró tisztviselői karral rendelkezett, a vezetést, miként a külföldön is, sokáig mellékfoglalkozásként látta el valamelyik egyetemi tanár. Fordulat ezen a téren csupán 1878-ban állott be, de az igazgató személyét ekkor sem a könyvtár szakismeretekkel bíró tisztviselői közül választották ki, hanem egy kiváló történettudóssal töltötték be az állást, akinek úgy látszik nem jutott katedra az egyetemen s akiről a Magyar Könyvszemlében halála alkalmából megjelent meleghangú nekrológ írója dícsérőleg emeli ki, hogy hivatali szobáját «bizonyos tudományos központnak tekintette, ahonnan kényelmesebben lehet az egész hazai történettudományi életet áttekinteni». Ugyancsak mellékfoglalkozásként látták el eleinte az egyetemi könyvtár vezetését Kolozsvárt is, ahol csupán 1896 július 15 óta van az igaz-

gatói állás államilag rendszeresítve. Az Orsz. Széchényi-könyvtárban eleinte a könyvtár élén álló ör főfoglalkozásként töltötte be hivatását, de utóbb itt is megtörtént, hogy évtizedeken át egyetemi rendes tanárok voltak a könyvtár vezetői. Bár általában helyes az az álláspont, hogy nagyobb szabású könyvtárak vezetését csakis olyan szakemberekre volna szabad bízni, akik kizárólag a könyvtárosi hivatásnak élnek, mert mint az egyik jeles német szakember idézte közmondás tartja, két úrnak egyszerre nem lehet szolgálni, az állások ilyenén kumulálása nem sokkal veszedelmesebb, mintha a könyvtár élén olyan férfiú áll, akinek ugyan nincs más hivatalos elfoglaltsága, de a könyvtárosságot nem tekinti másnak, mint kényelmes sinecurának, melynek az a rendeltetése, hogy az állás betöltőjét eltartsa. Ez utóbbi felfogás a XVIII. század hagyatéka s nálunk talán még tovább tartotta magát, mint Nyugat-Európában, hiszen a M. N. Múzeumnál csak 1894-ben szűnt meg az a képtelen állapot, hogy az Orsz. Széchényi-könyvtár vezető állása az alapító gróf családjának a kijelölése alapján töltsék be. Annyi tény, hogy az olyan tudós, aki elsősorban, vagy pláne kizárólag szaktudományának él, nem való egy nagy könyvtár élére, melynek bonyolult gépezete cél tudatos vezetés híján könnyen megakadhat, amint az nem egyszer tényleg meg is történt, de az is kétségtelen, hogy tudományos közkönyvtár élén a legjobb adminisztrátor s a legkitünőbb könyvtári szakember sem állhatja meg tökéletesen a helyét, ha nincs érzéke a tudományos kutatás követelményei iránt, már pedig ez az érzék olyanoknál alakul ki a legbiztosabban, akik maguk is valamely tudományszak művelői. Jóval súlyosabban nehezedett könyvtáraink fejlődésére az a körülmény, hogy a tisztikar szakképzésével senki sem törődött. A M. N. Múzeum szervezeti szabályzata (18. §.) előírt ugyan egy a belépő tisztviselők által leteendő vizsgát, de az tisztán a nyelvi ismeretek megállapítására szorítkozott s csakhamar üres formasággá zsugorodott össze. A könyvtárosainktól utóbb egyetemi végzettséget s ezzel kapcsolatban doktori oklevelet kívántak meg, de könyvtári szaktudást még akkor sem, amikor ezeket az ismereteket a kolozs-

vári (1901 óta) és budapesti (1914 óta) egyetemen a könyvtár-
tanból habilitált magántanároktól meg lehetett volna szerezni. Sőt
még a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségének
könyvtári kurzusait sem írták elő kötelezőleg a könyvtári gya-
kornokoknak s jellemző, hogy pl. a M. N. Múzeum gyakornokai
közül egyetlen egy sem akadt, aki ezekre a múzeumi könyvtár
helyiségeiben tartott kurzusokra eljárta volna. Az állami könyv-
tárak vezetőségének a nemtörődömségével szemben némi haladást
jelentett Budapest székesfőváros tanácsának az az intézkedése,
mellyel 1912-ben életbeléptette a Városi Nyilvános Könyvtár
újonnan kinevezett tisztviselői részére kötelező könyvtári szak-
vizsgát s egyúttal arról is intézkedett, hogy a jelöltek a szüksé-
ges szakismereteket a könyvtárban rendezett tanfolyamon elsajá-
títhassák. A Városi Könyvtár kezdeményezését azután a kommün
idejében a könyvtárügynek a könyvtár tisztikarából kikerült meg-
bizottjai az egész országra kiterjesztették s e célból egy kéthónapos
kurzust is tartottak, amelynek a propagandisztikus célzat mellett
az volt a legfőbb hibája, hogy a végén vizsgálat nélkül osztogat-
ták a hallgatóknak a bizonyítványokat. E bizonyítványok egyéb-
íránt a kommün bukásával érvényüket veszítették s így könyvtár-
ügyünk további kialakulására hatást nem gyakoroltak.

Egyetemi könyvtárainknál, miként a hasonló szervezetű német
intézeteknél, sok nehézséget idézett elő az egyetemi tanárokból
alakított könyvtári bizottság, mely főleg a könyvtár egységes
fejlesztését veszélyeztetheti s akadékoskodásával sok keserűség
okozója lehet. Már az egyetemi könyvtár megvizsgálására 1780-ban
kiküldött bizottság is kárhóztatja, hogy a könyvtár javadalma
kizárólag a tanárok használatára szükséges könyvek beszerzésére
fordítható s nem a könyvtár, hanem az egyetemi tanács kezelése
alatt áll. A bizottság és a könyvtárigazgató között azonban a
differenciák szerencsére csak egy esetben fajultak el odáig, hogy
az igazgató elkeseredésében otthagya állását (1876).

Ami nagy könyvtáraink tisztviselői létszámát illeti, ez, mond-
hatni, soha sem tartott lépést a kor szükségleteivel s bizonyára
ez is egyik oka annak, hogy könyvtáraink teljesítőképessége nem

érte el egészen a külföldi színvonalat. A pesti egyetemi könyvtárban pl. 1874-ben ugyanakkora volt a személyzeti létszám, mint száz évvel azelőtt, holott a kiszolgálandó közönség igényei legalább megtízszereződtek. Az Orsz. Széchényi-könyvtár tiszti személyzete 1860-ban egy őrből meg egy irtokból állott s nagy vívmány volt, hogy ekkor végre betöltötték a 40 év óta üresen álló segédőri állást! S még később is (1888-ban) megtörtént, hogy a múzeumi könyvtárnál szervezett új állás javadalmozásának fedezésére a budapesti egyetemi könyvtár egyik állását használták fel. A világháború kitörésekor a budapesti egyetemi könyvtár tiszti létszáma az igazgatón kívül 14 személyből, a M. N. Múzeum könyvtáráé pedig 21-ből állott, míg a budapesti Városi Könyvtár, igaz, hogy a szolgálakat is beleértve, 42 egyént foglalkoztatott. Vidéken a személyzeti létszám dolgában is a kolozsvári egyetemi és múzeumi könyvtár vezetett, melynek tisztikara az igazgatón kívül 14 egyént számlált. Egyebütt többnyire tiszteletdíjas mellékfoglalkozásként üzték a könyvtárosságot. Azonban elvéve, így a szegedi Somogyi-könyvtárnál, a nagyváradi és a pozsonyi városi könyvtárnál s az aradi közművelődési palotánál volt 1—1 szervezett könyvtárosi állás. A debreceni ref. főiskola könyvtárában pedig a vezető akadémiai tanár irányítása mellett két könyvtár-tiszt dolgozott.

A könyvtárak és a közönség egymáshoz való viszonyát az egész korszakban az egyre fokozódó liberalizmus jellemzi. A budapesti egyetemi könyvtár olvasóterme pl. kezdettől fogva mindenki számára nyitva állt, még pedig eleinte (1786) november 1-től szeptember 20-ig minden köznap, szombat kivételével. A XIX. század ötvenes éveiben a nagy szünet csak egy hónapra terjedt s a könyvtár a köznapok sorából hétfőn volt zárva. A hetvenes évek óta a könyvtár olvasótermét ismét két hónapon át: júl. 1-től aug. 31-ig tartották zárva, azonban közvetlenül a háború kitörésekor az volt a gyakorlat, hogy júl. 1-től aug. 15-ig legalább a kutatók számára fenntartott belső dolgozóhelyiségeket hetenkint négyszer d. e. 9—1-ig nyitva tartották. A szorgalmi idő alatt a nagy olvasóterem köznapokon d. e. 9-től este 8-ig, a belső

dolgozóterem pedig szombat kivételével d. e. 9-től d. u. 6-ig (szombaton 9—12-ig és vasárnap 9—11-ig) volt nyitva. Az Orsz. Széchényi-könyvtár 1803 dec. 10-én nyílt meg a közönség számára s naponkint délelőtt és délután hat órán át volt hozzáférhető. Ez az intézkedés azonban a napoleoni háborúk következtében beállott zavaros időkben megszűnt s azontúl, főleg a könyvtár örökös hányattatásai miatt a használat évtizedeken keresztül szünetelt. Valóban nyilvános könyvtárrá csupán 1866-ban vált azáltal, hogy a ma is olvasótermül szolgáló helyiséget megfelelő módon bebútorozták s a nyilvánosságnak átadták. Az olvasótermet ezentúl köznaponkint d. e. 9-től 1-ig látogathatta minden tisztességesen öltözött 16 éves egyén, aki a szeptembertől júliusig érvényes ingyenes igazolványt kiváltotta. A két nyári hónapban itt is csupán a kutatók fordulhattak meg, augusztus utolsó két hete kivételével, amikor takarítás címén a könyvtár teljesen el van zárva a közönség elől. Az olvasóterem nyitási idejét 1904 októberétől kezdve három órával meghosszabbították, miáltal a használat lényegesen emelkedett. A kömmün idején a nyári hónapokban az olvasóterem záróját d. u. 4-ről 6-ra tolták ki, de utóbb ismét visszatértek a régi rendhez, mivel a nyitás meghosszabbításával járó költségtöbbletre hiányzott a fedezet. Kolozsvárt az egyetemi és múzeumi könyvtár olvasó- és dolgozótermeit az új épületben d. e. 8—1-ig és d. u. 3—8-ig tartották nyitva, Szegeden pedig a városi könyvtárt d. e. 10—1-ig és d. u. 4—7-ig használhatták a 16. életévüket betöltött tisztességesen öltözött egyének.

Házi használatra valamennyi könyvtárunk kölcsönöz ki könyveket. Az egyetemi könyvtárakban a tanulói ifjúság a leckekönyvre, mások biztosíték ellenében, míg egyetemi tanárok, közhivatalok és a könyvtári személyzet előtt személyesen ismert egyének egyszerű térítvényre kaphatnak ki könyveket. Az Orsz. Széchényi-könyvtár sem az index, sem a biztosíték ellenében való kölcsönzést nem ismeri s így csak közhivataloknak s a személyzet előtt ismert szakembereknek, vagy előkelő társadalmi állású egyéneknek kölcsönöz ki könyveket. A kikölcsönzési határidő rendszerint két hónap, amit azonban a legtöbb olvasó nem szokott betartani.

Az Orsz. Széchényi-könyvtárban úgy elfajultak az állapotok, hogy a könyvtárőr 1882/83. évi jelentésében törvényerejű jogalappal bíró szabályzat életbeléptetését sürgeti, mivel — úgymond — «gyakori esetben megtörténik, hogy a kikölcsönzött könyvek csak évek mulva kerülnek vissza a könyvtárba». Azóta sokat javult a helyzet: mivel a kikölcsönzött könyvek lejárátát nyilván tartják s a késedelmeskedőket megintik. Az egyetemi könyvtárban intési díjakat is szednek, a budapesti Városi Könyvtárban pedig, mely közművelődési jellegéhez képest a kölcsönzésben különösen szabadelvű, intési díjakon kívül elég tetemes birságpénzek kivetésével igyekeznek rendhez szoktatni a fegyelmezetlen közönséget. A vidéki könyvtárakban a kikölcsönzés általában szintén közkeletű. Még az olyan speciális könyvtárat is, minő a kalocsai főszékesegyház könyvtára, bármely helybeli lakos térítvény ellenében használhatja, még pedig egy 1836-ban kelt érseki rendelet alapján. Az olyan megkülönböztetés, aminőt a pápai ref. főiskola 1802. évi szabálya a református és más hitű kikölcsönzők közt felállít, ma már országszerte ismeretlen fogalom. Érdekes az árvavármegyei Csaplovits-könyvtár 1840. évi szabályzata, mely a könyvkikölcsönzés időtartamát egy negyedévben állapítja meg, de csakis a megyei földbirtokost minősíti olyanak, mint aki egyszerű névalírással kölcsönözhet ki könyveket. Mások csak pénzbiztosíték, vagy megyei földbirtokosok, illetve testületek (pl. «helységek, zsidó községek») kezessége mellett kaptak kölcsön könyveket. A könyvtárak szabadelvű használatára üdvös befolyást gyakorolt a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége is, mely az állami segélyezést főleg ahhoz a feltételhez kötötte, hogy a segélyezett könyvtár a nagyközönség részére megnyitassék.

Kéziratokat, ritkaságokat egyetlen könyvtár sem kölcsönöz ki magánszemélyeknek, de azzal, hogy könyvtáraink az egymás közötti kölcsönzést, mely külföldön nem egy helyt még ma is jámbor óhajtás csupán, programmjukba vették, anyaguknak még ezt a részét is — néhány pótolhatatlan érték kivételével — bárki számára könnyen hozzáférhetővé tették.

A külföldi — elsősorban osztrák és német — könyvtárakkal való kölcsönviszonyt először a budapesti egyetemi könyvtár építette ki rendszeresen 1879-ben. Az itt bevált gyakorlatot azóta a többi könyvtár is követi. Külföldi könyvtárakkal szemben gyűjteményeink a viszonyosság elvi alapján állanak s a világháború kitöréséig minden diplomáciai formáság mellőzésével tettek eleget a külföldi testvérintézetek kivánalmainak.

14. *Fontosabb magánkönyvtáraink.*

Könyvgyűjtő magánembereink a XVIII. század utolsó harmadában rendkívül elszaporodtak. Kedvező anyagi viszonyaiknál fogva a legnagyobb és legértékesebb gyűjteményekre a főurak és főpapok tettek szert, akik könyveiket az ország határain túl terjedő összeköttetéseiket is fölhasználva, utánjárást és áldozatot nem kimélve, hozták össze. A kor egyik legkiválóbb bibliofilje, gróf TELEKI Sámuel udvari kancellár (1739—1822) pl. még mint tanuló külföldön kezdett könyveket gyűjteni s e nemes szenvedélyét élete fogytáig megőrizte. Könyvekre és iskolákra KAZINCZY Ferenc szerint 800.000 forintnál többet költött s majd 40.000 kötetből álló gyűjteményt hagyhatott családi hitbizományként utódaira, mely mint nyilvános jellegű könyvtár állt fenn Marosvásárhelyt. Gyűjteményének gyöngye az a Korvin-kódex volt, melyet Zweibrückenben szerzett. Vagy húsz inkunábulumot s 285 olyan munkát hordott össze, mely a könyvtár 1796—1819-ben kinyomatott katalogusában ritkaságnak van jelezve. Szenvedélyt felesége, iktári BETHLEN Zsuzsanna is osztotta, aki főleg magyar könyveket vásárolt s gyűjteményét utóbb a férjével egyesítette. Szép és értékes könyvtára volt gróf TELEKI József (1738—1796) koronaőrnek is, akit a nagytudású és szenvedélyes könyvgyűjtő BOD Péter nevelt s akinek Svájcban, Hollandiában, Német-, Francia- és Olaszországban tett utazásain bő alkalmat nyílt könyvek beszerzésére. Élt is az alkalommal s mintegy 10.000 forint értékű könyvtárt gyűjtött, amit azután CORNIDES Dánielnek, egykori titkárának s későbbi egyetemi tanárnak a gyűjteményével egészített ki, amelyet CORNIDES halála (1787) után 1000 aranyon

váltott magához. Gyűjteménye később a M. Tud. Akadémia birto-
kába jutott. Báró BRUKENTHAL Sámuel (1721—1803) erdélyi kor-
mányzó egyforma lelkesedéssel gyűjtött régi pénzeket, festmé-
nyeket, régiségeket, ásványokat és könyveket s nagyszabású
múzeumát, mint már fentebb említettük, a nagyszabasi ev. egy-
ház által fenntartott gimnáziumnak hagyta.

Ugyancsak közintézeté lett gróf BATTHYÁNY Ignác (1741—
1798) erdélyi püspök gyulafehérvári könyvtára is, melyet részben
maga gyűjtött Rómában és itthon, ahol a szekularizáció követ-
keztében a régi könyvek gyűjtésére bőséges alkalom kínálkozott,
de amelyet főleg azzal tett páratlan gazdagságú gyűjteménnyé,
hogy 1786-ban állítólag 40.000 frton megvásárolta gróf MIAZZI
Kristóf bíbornok, volt váci püspök pompás könyvtárát. Gyűjte-
ményének legszebb gyöngye, a IX. századból való *Codex Aureus*
valószínűleg MIAZZITól került hozzá. BATTHYÁNY könyvtára párat-
lanul állt a hazai magángyűjtemények között, mintegy hatod-
félszáz ősnymtatványával, 600 féle kiadásból álló bibliagyűjte-
ményével, közel 200 régi magyar könyvével s 765 kötetnyi kéz-
iratával, melyek közül 273 darab a mohácsi vész előtti időre
esik, köztük egyik legrégebb magyar nyelvemlékkel, a gyulafehérvári
glosszákkal.

A magyar közműveltség szempontjából kevésbé szerencsés
volt a sorsa egy másik századvégi nagyszabású magángyűjtemé-
nyünknek, a több mint 20.000 kötetből álló Apponyi-könyvtárnak,
melyet 1774-ben alapított Bécsben gróf APPONYI Antal György
s melyet, mint fentebb láttuk, fia, Antal gróf hiába ajánlott fel
1827-ben Pozsony városának. A klasszikusok első kiadásaiban,
természetrajzi publikációkban s heraldikai kéziratokban bővelkedő
gyűjtemény legértékesebb részét azután a dédunoka, gróf APPONYI
Lajos 1892 november havában elárvereztette a londoni Sotheby
cégnél s ezzel a híres gyűjtemény osztozott a magángyűjtemények
rendes sorsában. Legfőbb ékessége egy IX. századi PRUDENTIUS-
kódex s PTOLOMAEUS *Cosmographia*-jának egy 17 térképpel ellátott
kézirat példánya voltak, mely utóbbi az 1478. évi kiadás alap-
jául szolgált.

A magyar kultúra számára ugyancsak veszendőbe ment, bár a szétszóródástól megmenekült az a görög és latin remekírók első kiadásából álló pompás gyűjtemény, melyet gróf REVICZKY Károly Imre v. b. t. t. császári miniszter (1736—1793) hozott össze diplomáciai pályáján, mely őt Konstantinápolyba, Varsóba, Berlinbe, Badenbe s végül Londonba vezérelte. Gyűjteményét Periergus Deltophilus álnéven írt *Bibliotheca graeca et latina* (Berlin, 1784) című munkájában aprólékos szeretettel ismertette. Bogara volt, hogy nem állhatta a lapszéli jegyzetekkel bíró példányokat, mivel ezzel elpusztult a margók tisztasága s állítólag még egy «*liber notatus manu Scaligeri*» is forrásba hozta a vérét. Könyvtárát 1790-ben 500 font sterling évjáradékért átengedte George John II. earl of SPENCER lordnak s gyűjteménye a híres Althorp Libraryvel 1892-ben a manchesteri John Rylands Memorial Librarybe került.

A magyar irodalom szempontjából e két, részben vagy egészben külföldre vándorolt magánkönyvtárnál jelentősebb az a hatalmas gyűjtemény, melynek alapját az 1733-ban elhunyt RÁDAY Pál vetette meg s amelyet elsőszülött fia, előbb báró, majd gróf RÁDAY Gedeon (1713—1762) nemcsak hogy szenvedélyesen továbbfejlesztett, hanem a legnagyobb készséggel rendelkezésére is bocsátott a haza multját kutató tudós tanároknak, papoknak és íróknak. Állandó összeköttetésben állott BERHARD Frigyes bécsi és WEINGAND pesti könyvkereskedőkkel, de a föléledő magyar irodalom jeleseinek, így KAZINCZY Ferencnek a segítségét is igénybe vette a könyvek felkutatásában és megszerzésében. Fáradozásának meg is volt az eredménye: egy a XVIII. század utolsó éveiben vagy legkésőbb a XIX. század elején fölvett kimutatás szerint a könyvtár 4.873 mű 10.302 kötetéből állott s becsértéke 134.045 forint volt. Leggazdagabb volt, a kötetek számát tekintve, az irodalomtörténet és bibliografia (403 mű 1.805 kötet), ezt követte a theologia (854 mű 1513 kötet) és a történelem (449 mű 999 kötet). Kötet számra jóval kisebb (618) a görög és római klasszikusok csoportja, de becsértéke az első két helyen említett szakok együttes becsértékével vetekszik. Érdekes a külföldi modern szépirodalom kötet szerinti megoszlása is. A német költők 284 mű 480 köte-

tével, a franciák 236 mű 664 kötetével, az olaszok 117 mű 209 kötetével, a spanyolok 18 mű 21 kötetével s végül a lengyelek 11 mű ugyanennyi kötetével voltak képviselve benne. A könyvtár a kiváló bibliofil halála után hosszú ideig használatlanul porladozott a család péceli kastélyának polcain. Eladását már 1805-ben tervezték, de egyelőre nem lett semmi a dologból. 1843-ban az országgyűlésen került szóba a könyvtár s a karok és rendek elhatározták, hogy 40.000 forinton megszerzik a nemzet részére, de a határozat végrehajtására nem került a sor. Végre 1860-ban ismét ráterelte a közvélemény figyelmét az akkoriban BALLAGI MÓR szerkesztésében megjelenő *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*. A folyóirat cikke kiinduló pontja volt annak a mozgalomnak, mely a könyvtárnak a budapesti ref. teológiai akadémia számára való megszerzésére vezetett. Az ezúttal 20.000 forintban megállapított vételárat országos gyűjtés útján hozta össze a dunamelléki ref. egyházkerület.

Gróf RÁDAY Gedeonnál jóval nagyobb könyvtárat hozott össze gróf SZÉCHÉNYI Ferenc. Nagycenki kastélyában 11.884 mű közel 15.000 kötetet s 1152 kéziratot, mintegy 2000 kötetben — az utóbbiak kizárólag hungarikumok voltak —, továbbá tekintélyes térkép-, metszet- és éremgyűjteményt halmozott össze s ezek katalógusát is kinyomatta. Majd egy nagylelkű gesztussal följánlotta a magyar nemzetnek s ezzel, mint főntebb láttuk, a Magyar Nemzeti Múzeum megalapítójává lett.

Ugyancsak közcélokra engedték át nagy szeretettel egybehordott gyűjteményeiket gróf ESTERHÁZY Károly egri püspök, aki 20.000 kötetes könyvtárát még életében megnyitotta a közönségnek; KLIMÓ György pécsi püspök, aki 11.000 kötetet meghaladó magángyűjteményét a káptalan könyvtárával egyesítve adta át a köznek és PATACHICH Ádám kalocsai érsek, aki magánkönyvtárát a székesegyházi és a káptalan könyveivel egyesítve 1784-ben kelt adománylevelében a kalocsai érsekségben utódainak a főszékesegyházzal és a főkáptalannal való közös birtoklásul adományozta.

E nagyszabású könyvgyűjtők mellett se szeri, se száma a kisebb könyvgyűjtőknek. Ebben a korban alig volt főuri kastély, amelyben ne lett volna néhány ezer kötetes könyvtár. Ariszto-

kratáink leginkább a francia «felvilágosodás» irodalmát gyűjtötték. Tipikus példája az ilyen «aufklärista» szellemű gyűjteménynek az a néhány ezer francia kötet, melyet gróf Csáky István és neje, szül. gróf ERDÖDY Julia gyűjtött össze leginkább bécsi közvetítéssel homonnai kastélyában. Utóbb az ATZÉL-könyvtárba olvadva Aradra került s az ottani kultúrpalotában nyert elhelyezést.

Jelesebb íróink, tudósaink és lelkészeink is, bár a szó szűkebb értelmében bibliofileknek alig nevezhetők, súlyt vetettek arra, hogy érdeklődési körüknek megfelelő könyvtárak legyen. Szinte beláthatatlan sorukból megemlítjük Kénosi TÖZSÉR János unitárius lelkészt (1708—1772), egyházának jeles bibliografusát; CORNIDES Dániel egyetemi tanárt (1732—1787), akinek gyűjteménye, mint fentebb láttuk, a marosvásárhelyi TELEKI-könyvtárba olvadt; PÉTZELI József komáromi ref. prédikátort s jeles magyar költőt (1750—1792), akinek külföldi irodalmi művekben is gazdag könyvtáráról jól tájékoztat az a jegyzék, melyet özvegye 1793-ban adott ki Pozsonyban, amikor a 682 műből, mintegy 1437 kötetből álló gyűjtemény dobra került; mossóci INSTITUTEUR Mihály ev. lelkészt (1731—1803), aki 40.000 váltóforintra becsült, szlavikákban gazdag könyvtárát 3.000 forintnyi alapítvánnyal együtt a pozsonyi ev. lyceumra hagyta; BENKÓ József ref. lelkészt és jeles botanikust (1740—1814), aki könyvtára és növénygyűjteménye egy részét 1799-ben 700 forinton a nagyenyedi ref. iskolának adta el; a szerencsétlen végű SINAI Miklós debreceni kollégiumi tanárt (1730—1808), akinek főleg XVI. századi magyar s hazai vonatkozású nyomtatványokban gazdag könyvtára volt, melyből KAZINCZY Ferenc sajtó alá rendezte SYLVESZTER grammatikáját s melyet FÁY János debreceni szenátor szerzett meg, akitől azután nagy része HOROVITZ budapesti antikváriushoz került; ZIGÁN János veszprémi, majd hőgyészi ev. lelkészt (1772—1809), akinek hungaricákban gazdag könyvtára utóbb a padlásra került az egerek martalékává, úgy hogy SZÉLL Farkas 1885-ben alig néhány nagybecsű darabját tudta már megmenteni; Szathmári PAP Mihály kolozsvári ref. teológiai tanárt (1737—1812), akinek görög, latin, német, francia s régi ritka, valamint újabb magyar munkákban gazdag könyvtárát különös dícsérettel emeli

ki a *Magyar Hirmondó* 1781. évfolyama; SCHWARTNER Márton egyetemi tanárt (1759—1823), aki mintegy 12.000 kötetes könyvtárát 15.000 forintnyi alapítvánnyal együtt a késmárki ev. lyceumra hagyta; KISFALUDY Sándor koszorús költőnk (1772—1844), akinek 2154 kötetes könyvtára 1897 óta a Magyar Nemzeti Múzeum birtokában van; s BATSÁNYI Jánost, a sokat hányatott író (1763—1845), aki végrendeletileg hagyta a Múzeumra magyar irodalmi termékekben gazdag, 1121 kötetre rugó könyvtárát.

E felsorolással eljutottunk a XIX. század közepéig s így meg kell emlékeznünk arról a három férfúról, akik a múlt század első felének bibliofiljei közt a legelső helyet foglalják el: JANKOVICH Miklósról, HORVÁT Istvánról és hidaskürti NAGY Istvánról.

Vadasi és jeszenicei JANKOVICH Miklós földbirtokos (1775—1846) szinte egész életét tanulással, utazással és gyűjtéssel töltötte. Nagyszabású könyv-, kézirat, érem- és régiséggyűjteményt hozott össze, melyet 1832-ben 125.000 ezüstforintért vásárolt meg az országgyűlés a Magyar Nemzeti Múzeum részére. Az elsőrangú ritkaságokban gazdag könyvek és kéziratok száma 30.000 körül járt, az okleveleké pedig több ezerre rugott. «Ezzel kapta a könyvtár legelső két Korvin-kodexét, számos unikumát, történelmi értékű kézíratainak és okleveleinek legtöbbit. A gyűjteményben volt a legelső magyarországi nyomtatott könyvnek, a budai krónikának egy kevésbé jól fenntartott példánya is.» A Múzeum ősnymontatványgyűjteményének tetemes része is — közte számos valóban nagyértékű darab — JANKOVICH könyvtárából származik. Mint vérbeli gyűjtő, JANKOVICH szenvedélyéről ezután sem tudott lemondani s csakhamar egy második, amannál kisebb jelentőségű gyűjteményt hozott össze, melyből a kéziratok egy részét 1850-ben 5.000 frton megvásárolta az Akadémia, míg a többi az örökösök 1852 január 22 és következő napjain elérvereztették. Az árverési hirdetés szerint számos hártára és papirosra írt kodex, köztük MÁTYÁS király egy imakönyve és ZSÁMBOKY János Mossóczy tinini püspöknek ajándékozott bibliája, több száz inkunábulum, 1750-nél több oklevél s több ezer újabbkori nyomtatvány került kalapács alá.

HORVÁT István egyetemi tanár és múzeumi könyvtárőr (1784—

1846) mintegy 30.000 kötetnyi nyomtatványból és 946 kötetnyi kéziratból álló gyűjteménye nem volt oly sokoldalú, mint a JANKOVICH-könyvtár, de hungarikunokban és historiai forrásművekben talán még ennél is gazdagabb. Néhány becses inkunabulum is akadt benne. Állítólag MILOS herceg idejében 150.000 pengőforinton Szerbia részére akarták megszerezni, de a jeles tudós nem volt hajlandó életében megválni kedves könyvtárától. 1846-ban vásárolták meg az Országos Széchényi-könyvtár számára, de csupán 1851-ben szállították be.

Hidaskürti NAGY István (1800—1863). a kir. hétszemélyes tábla birájának darabszámra jóval kisebb, de kizárólag válogatott ritkaságokból — köztük egész sereg hungarikumból — álló gyűjteménye, sajnos, szétszóródott. Gyűjteményét, mely 2043 nyomtatott munkából, 4000 röpiratból, 100 kötet kéziratból és 7000 db eredeti oklevélből állott, örökösei 1869-ben 10.000 tallérért eladták Liszt és Franke lipcsei antikváriuscégnek, mely a könyvtár XVI. és XVII. századi magyar unikumait darabonkint adta el. A ritkaságok javarészét a British Museum szerezte meg, míg a kéziratgyűjteményt 1875-ben a Magyar Nemzeti Múzeum 7500 forinton váltotta magához.

Ha még megemlítjük losonci Farkas Lajos földbirtokost, akinek terjedelemre nem nagy (1386 kötet nyomtatvány és 223 kézirat, köztük egy Korvin-kodex), de unikumokban és európai jelentőségű ritkaságokban gazdag könyvtárát 1873-ban szerezte meg a Magyar Nemzeti Múzeum; almási BALOGH Pál (1794—1867) homöopata orvost, akinek 50.000 kötetet megközelítő, főleg természettudományi, orvosi, szépirodalmi és utazási művekben gazdag gyűjteményét 1870-ben 12.000 forinton vásárolta meg az állam a budapesti egyetemi könyvtár részére és báró BALDÁCSI Antal (1803—1878) 1848/49-es ezredest és országgyűlési képviselőt, akinek 7000 kötetet meghaladó becses bélai könyvtárát SIMOR János hercegprimás váltotta magához, úgy azt hisszük, kimerítettük a XIX. század első felében élt azon könyvgyűjtőink sorát, akikről egy ilyen vázlatos áttekintésben okvetlenül meg kell emlékeznünk.

A XIX. század második felében a hazai könyvgyűjtők száma

légió. Egy 1885-ben fölvelt statisztika 964 magánkönyvtárról számol be, melyek összesen 2,282.601 kötetet tartalmaztak. A beérkezett kimutatások 845.693 mű nyelvét is feltüntetik. Eszerint 314.693 mű magyar, 268.607 mű német, 95.532 mű francia, 95.454 mű latin, 32.944 mű angol nyelvű, míg 38.872 mű egyéb európai és európán kívüli nyelven szól vagy többnyelvű. Az állomány 1,173.412 kötetéről szakok szerinti kimutatás is készült. Eszerint szépirodalmi mű volt 239.621 kötet, történeti 215.747 kötet, államtudományi 147.321 kötet, nyelvészeti 139.638 kötet, bölcsészeti 132.938 kötet, természettudományi 121.131 kötet, enciklopédikus 67.026 kötet, hírlap 42.592 kötet és tankönyv 36.160 kötet, míg 131.228 kötet a semmitmondó vegyesek rovatába került. Azóta magánkönyvtáraink száma és állománya — még az időközi erős fluktuációt is leszámítva — bizonyára megsokszorozódott. Hiszen 1885-ben a legtágabb értelemben vett közkönyvtárak száma pl. ugyane munka szerint mindössze 1400 volt, a bennük főlhalmozott könyvek száma pedig 3,298.236 kötet, míg az összeomláskor (1918) a tudományos, közművelődési és népkönyvtárak száma 7309-re rúgott, amelyek összesen 10,439.329 kötetel rendelkeztek.

Épen ezért a XIX. század második felének s a XX. század első ötödének könyvgyűjtői közül csak a legjelentősebbeket emeljük ki, vagy azokat, akik egy-egy sajátos gyűjtői irány legjellegzetesebb képviselői. A sort aligha nyithatnók meg méltóbb egyéniséggel, mint ma is élő bibliofiljeink nesztorával, gróf APPONYI Sándorral (szül. 1844-ben), aki alig tizennégyéves korában vetette meg páratlan gyűjteménye alapját. 1858-ban vásárolta meg egy londoni antikváriustól azt a *Biga Salutist*, melyet ma is kegyelettel őriz. Apja, Rudolf gróf párisi, majd londoni nagykövetünk mellett mint követségi titkár hosszú éveket töltött a bibliofília két legfőbb emporiumában, ahol az ő tudása és vagyoni helyzete kétségkívül lehetővé tette volna számára a bibliofil világcikkek egybegyűjtését. Ő azonban nemcsak lelkes könyvbarát, hanem egyúttal kitűnő hazafi is volt, aki elsősorban egy olyan irodalmi ágra vetette magát, melyhez csakis külföldön lehetett hozzáférni

s amely mégis elsősorban a magyarságot érdekelte: külföldi szerzőknek magyar vonatkozású műveire. Az ötvenes és hatvanas évek nagy árveréseit ebből a szempontból küzdötte végig s gyűjteményének nem egy gyöngye a SUNDERLAND-, HOPETOWN-, RICHARDSON-, CORRER-, SYSTON PARK-, MAGLIONE-, ARCHINTO-, MANZONI-, HEBER-, BORGHESE- és RUGGERI-könyvtárból került hozzá. Természetesen magánosoktól és antikváriusoktól is sokat vásárolt. Amióta (1876) lengyeli kastélyában visszavonultan él, a bel- és külföldi antikváriusokkal állandó összeköttetést tart fenn s egyre gyarapítja kincseit. A ritkaságokban bővelkedő könyvtár értékét nagyban fokozza, hogy a pompás karban tartott könyvek vagy egykorú eredeti kötésekben, vagy az újabb könyvkötőművészet remekeiben pompáznak. BOZÉRIAN, CAPÉ, TRAUTZ-BAUZONNET és BEDFORD műhelyéből kikerült remek kötései az 1882-ben Budapesten rendezett könyvkiállításon általános feltűnést keltettek. DE APPONYI nemcsak nagy szeretettel gyűjtötte egybe, hanem elmélyedő gondossággal tanulmányozta is kincseit, amiről beszédes tanubizonyosság az a pompás kiállítású két kötet, melyet 1900—1902-ben adott ki magyar és német nyelven *Hungarica* címen s amelyben részletező gondossággal írja le könyvtárának 1518 darabját. Műve 1470-től 1720-ig számos új adalékkal gazdagította a magyar vonatkozású irodalmat s nélkülözhetetlen segédeszközévé vált minden történésznek, aki a felölelt korszak hazai eseményeinek külföldi visszhangját, főbb alakjainak egykorú jellemzését nélkülözni nem akarja. S a fáradhatatlan gyűjtő azóta sem pihent: egyre gyarapítja kincseit s az új szerzeményekről, melyek számra, DÉZSI Lajos becslése szerint, legalább is eléri a két kötetbe foglaltakat, legközelebb egy újabb kötetben szándékozik beszámolni. A páratlan hungarikum-könyvtár mellett, melyet a kiváló bibliofil egy valóban fejedelmi gesztussal a M. N. Múzeumra hagyományozott, egy egész teremre menő modern könyvtára is van, mely külföldi klasszikusok, útleírások, történeti és egyéb díszművek több ezer kötetét foglalja magában remek amatőrkötésekben. Hogy nagyszerű bibliografiai apparátussal is bír, azt már a fentebb említett két kötet tudós noticejai is elárulják.

Hungarikumokat gyűjtő bibliofiljeink, kiváltképp SZABÓ Károly *Régi magyar könyvtárának* megjelenése óta (1879—98) azokat az 1711-ig megjelent magyar és magyar vonatkozású könyveket gyűjtik különös előszeretettel, amelyek SZABÓ munkájába vágnak s legfőbb vágyuk, hogy azt eleddig ismeretlen adalékokkal gazdagítsák. Bibliofiljeink e csoportjából különösen RÁTH Györgyöt és dr. TODORESZKU Gyulát kell kiemelnünk nemcsak azért, mivel az ő gyűjteményeik jelentőség dolgában a legelső helyen állanak, hanem azért is, mivel nemes áldozatkészséggel a közre hagyták egy egész élet kitartó munkájával összegyűjtött kincseiket.

RÁTH György (1829—1904) főrendiházi tag, nyug. táblai tanácselnök nem tartozott azon bibliofilek sorába, akik az egyszer kítűzött keretek között folytatva könyvgyűjtő tevékenységüket, az így felhalmozott kincsekhez szívós szeretettel ragaszkodnak életük végéig. Könyvgyűjteménye megalkotásánál többször változtatott irányt: eleinte a római remekírók *editio princeps*ait hajszolta, majd az ALDUS-féle nyomtatványokra, azután meg hazai történelmünk forrásmunkáinak velinpapirostra nyomtatott, nagyszegélyű kiadásaira vetette magát, míg végre a mult század hetvenes évei óta a régi magyar nyomtatványok gyűjtésére fordította minden erejét. Minden ilyen pálforduláskor mint valamely fölösleges tehertől sietett megszabadulni nagy fáradsággal, ritka szerencsével s nem közönséges tudással összehordott előbbi gyűjteményétől. Legtöbb szeretettel utolsó, régi magyar könyvekből álló gyűjteményén csüngött, melynek párjukat ritkító kötetei két pompás faragású, gót ízlésben tartott üvegszekrényt foglaltak el fővárosi villájának egyik csöndes szobájában. A gyűjtemény 2363 munkát tartalmazott; ezekből magyar nyelvű nyomtatvány volt 526 mű, nem magyar nyelvű hazai nyomtatvány 514 mű, magyar szerzők idegen nyelvű külföldön nyomtatott munkája 367 mű és magyar vonatkozású külföldi munka 957 mű, valamennyi eredeti vagy ízléses modern kötésben. A modern kötések egytől-egyig magyar mesetek, főleg GOTTERMAYER műhelyéből kerültek ki. Az első csoportból 33, a második csoportból pedig 19 volt unikum. RÁTH nagyértékű gyűjteménye a tulajdonos halála után a M. Tud.

Akadémiára szállt, de az 1895-ben kelt ajándékozási okiratban kikötötte, hogy az esetleges másodpéldányok a M. N. Múzeum Széchényi-könyvtárának, illetve az Orsz. Magyar Iparművészeti Múzeumnak adandók át.

Dr. TODORESZKU Gyula (1866—1919) földbirtokos bibliofil pályájában nyoma sincs az ilyen ingadozásnak, irányváltotatásnak. Egész életén át elsősorban, ha nem is kizárólag azon könyvanyag felgyűjtésére szentelte nem csekély anyagi erőit és kiváló tudását, melyek SZABÓ Károly említett munkájába vágnak. Páratlan áldozatkészsége és törhetetlen energiája lehetővé tette, hogy erről a sokak által letarolt mezőről is oly hatalmas csokrokkal térjen meg, aminőkkel újabb bibliofiljeink sorában még a hungarika-gyűjtőkre jóval kedvezőbb korban élt ÁGOSTON József és RÁTH György sem dicsekedhetett. E csokrokban nem egy unikum is díszlik. A magyar nyelvű nyomtatványok csoportjában egymagában 54 unikum akad. Az e csoportba tartozó művek egyébiránt gyűjteményében 635 számmal voltak képviselve, míg a nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok csoportja 535 s a külföldön magyar íróktól idegen nyelven publikált műveké 81 darabot számlált. Mint a gör. kel. egyház hű fiát a régi cyrillbetűs nyomtatványok is vonzották: nyolcvanháromat sikerült neki belőlük összegyűjteni. A külföldi ősnymtatványok száma 44, a kéziratoké pedig 26 volt. Látszik, hogy gyűjtőjük nem sokat törődött velük s valószínűleg csak akkor szerezte meg őket, ha a véletlen sodorta elébe. Mint vérbeli könyvgyűjtő a példányok külső szépségére is nagy súlyt helyezett. Azonban, sajnos, a domborított, cizellált vagy zománcozott ezüsttáblák, a préselt és aranyozott bőr- vagy művészi tollal festett pergamentkötések többnyire a régi kor hangulatát tükröző modern iparművészeti alkotások. «Sok esetben maga szerezte be a legfáradtságosabb úton — olvassuk nekrológiájában — a kötéshez való anyagot, szerszámot. Könyvkötőszenvédélye annyira vitte, hogy felkereste Európa nevezetesebb könyvkötő-iparművészeit is. Jellemző rá, hogy még a háború utolsó esztendejében is a stockholmi HERTBERGhez küldött néhány könyvet, csakhogy a jeles mestertől is legyen több kötése.» TODORESZKU

nagy szeretettel egybehordott könyvtárát a M. N. Múzeumba szánta, de hirtelen bekövetkezett betegsége, korai halála terve végleges kivételében megakadályozta. Szerencsére fennkölt gondolkodású neje, szül. HORVÁTH Aranka, aki a könyvek gyűjtésében is hűséges és megértő osztályosa volt, nem ejtette el ezt a tervet s örök letétként a M. N. Múzeumnak engedte át a nagybecsű gyűjteményt, melyet azóta is egyre gazdagít.

A régi magyar könyvek gyűjtői közül említést érdemelnek még ÁGOSTON József volt országgyűlési képviselő, akinek több ezer kötetes könyvtára, melyben már 1885-ben 16 ősnymtatvány, 4 kötet kiadatlan és teljesen ismeretlen kézirat és számos történeti emlék volt felhalmozva, 1905-ben antikváriusi kézre került, miután a M. N. Múzeum az elfogadhatatlanul magas vételárat nem tudta megfizetni; DEÁK Farkas nyug. min. osztálytanácsos (1832—1888); KÁLMÁN Farkas gyomai ref. lelkész (1838—1906); br. KORNFELD MÓRIC, aki 1913-ban előkelő ízléssel kiállított füzetben ismertette akkor 217 régi magyar könyvből álló gyűjteményét, melyben 3 unikum is akadt; br. RADVÁNSZKY Béla v. b. t. t. (1849—1906), akinek 14.000 kötetes sajkókezai könyvtára ritkaságokban bővelkedik; RÉVÉSZ Kálmán kassai ref. espereslelkész (1860) és SZÉLL Farkas nyug. táblai tanácselnök (1844—1909).

Ujabban az 1772 óta fellépő szépíróink első kiadásainak rendszeres gyűjtése is egyre több bibliofilt foglalkoztat. Sorukból kiemeljük néhai SZÜRY Dénest (1849—1909), a finomtollú esztétikust, aki gazdag gyűjteményét, melyet halála után a budapesti Városi Nyilvános Könyvtár vásárolt meg, egy nem valami sikerült katalógusban ismertette és HORÁNSZKY Lajost (1871—), akinek gyűjtési köre BESSENYEI föléptétől MIKSZÁTH haláláig terjed, de aki az első kiadásokat kizárólag eredeti borítékba fűzött vagy egykorú kötéssel ellátott kifogástalan példányokban tűri meg könyvtárában.

Elsősorban az inkunábulumokra helyezte a fősúlyt dr. PAUER János székesfehérvári püspök (1814—1889), akinek mintegy 20.000 kötetes könyvtára a püspökségre szállott. Halálakor az inkunábulumok száma meghaladta a háromszázat, e tekintetben könyvtára

hazánk egyik leggazdagabb gyűjteménye. KÁLNOKY Gusztáv diplomata kizárólag elzeviereket, francia klasszikusok *editio princeps*eit, XVIII. századi illusztrált műveket vásárolt s gyűjteménye a mult század hetvenes éveinek az elején Párisban dobra került. Ugyanez a szomorú sors érte emőkei EMICH Gusztáv udvari tanácsos, az Athenaeum r.-t. vezérigazgatója (1843—1911) gyűjteményét, mely több, szövegeért vagy miniaturáiért becses külföldi kodexet, számos szépen illusztrált munkát s egyéb ritkaságot tartalmazott. A megszorult könyvgyűjtő, akinek kedves könyveitől még életében meg kellett válnia — a könyvtárt 1906 márciusában árverezték el Bécsben — hazafias áldozatkészségének adta tanujelét, amidőn 1905-ben a tulajdonában volt Korvin-kodexet öt más hazai vonatkozású kézirattal együtt 20.000 koronáért átengedte a M. N. Múzeumnak. A modern francia művészi kötetsek szenvedélyes gyűjtője GOLDSTEIN Henrik, a győri vagongyár igazgatója, míg a tragikus végű SZIVÁK Imre főleg XIX. századi francia és angol költők első kiadásaira helyezte a súlyt. Könyvtárát a M. Tud. Akadémiára hagyta. GLÜCK Frigyes, a kiváló műgyűjtő a szakácművészetre vonatkozó könyvekben leli a kedvét. A Kr. u. III. században élt COELIUS *Apicus*ától (a csupán 120 példányban nyomtatott 1705. évi londoni kiadásban) BRILLAT-SAVARINIG az ingyenség minden nemzetiségű képviselőjét egybe-hordta. Legrégibb magyar szakácskönyve 1763-ból való. Egyetlen személyre, GOETHÉRE koncentráltá érdeklődési körét ELISCHER Boldizsár budapesti ügyvéd, akinek mintegy 4100 darabot — közte 44 eredeti GOETHE-kéziratot — számláló gyűjteményét unoka-öccse, ELISCHER Gyula orvostanár a M. Tud. Akadémiának engedte át. A bibliománia mesgyéjén állt DANKÓ József (1829—1895) pozsonyi nagyprépost és c. püspök, aki nemcsak miniált kéziratokat, nyomtatott könyveket és metszeteket gyűjtött, hanem a könyvekben talált ornamentumokat, címlapokat és nyomtató-jegyeket kivágotok alakjában sem vetette meg s ezzel a sajnálatos szenvedéllyel mérhetetlen károkat okozott. A kommunista és szocialista irodalom párját ritkító gyűjteményére tett szert 35 év céltudatos munkájával dr. KREJCSI Rezső, akinek könyvtárában

MARX, ENGELS, LASSALLE és a többi korifeus munkái mind megvoltak, valamennyi első kiadásban. Hires politikai röpiratgyűjteménye volt BALLAGI Gézának, mely utóbb a budapesti Városi Könyvtárba került. A tudományos szakkönyvtárak sorából gazdagságuk és belső értékük tekintetében kiváltak WENCZEL Gusztáv, BALLAGI Aladár és GOLDZIEHER Ignác könyvtárai. Utóbbit a tudós tulajdonos halála után a jeruzsálemi zsidó egyetem vásárolta meg.

A magángyűjteményeket meglehetősen veszedelem fenyegette a kommün négy hónapja alatt, mivel a vezetők köztulajdonba vették a «kezelés vagy őrizet nélkül maradt, vagy bármiként veszélyeztetett magánkönyvtárakat», azokat pedig, amelyeket ezen a címen nem tudtak elhurcolni, azzal igyekeztek a «köz» részére biztosítani, hogy a könyvtárszobákat a rekvirálás alól mentesítették az esetben, ha a tulajdonos a könyveket a köznek felajánlotta. Utóbbi esetben a könyvtárügyek intézői a könyveket eredeti helyükön hagyták és a «volt» tulajdonos kezelésére bízták, ami eléggé humánus intézkedés volt. Mindazonáltal csak Budapesten 14 magánkönyvtár könyvkészleteit hurcolták el összesen 24.076 kötetben. A diktatura bukása után ezek a központi zálogházban elraktározott könyvek természetesen ismét a jogos tulajdonosok birtokába szálltak s ekként a veszedelem nagyobb veszteségek nélkül mult el a bibliofiljeink feje fölött.

1920 utolsó napjaiban azután megalakult a Magyar Bibliofil Társaság, melynek díszelnöke gr. APPONYI Sándor, elnöke pedig VÉGH Gyula, az Iparművészeti Múzeum főigazgatója lett. Tényleges működése azonban már túl esik azon az időpontra, melyet ez igénytelen tanulmány határjelzőjévé avattunk.

Ez az időpont a trianoni béke, mely az ország területének megcsonkításával új helyzet elé állította úgy a kiadókat, mint a közönséget és a könyvtárakat. Könyvtermelésünk, ha számbelileg nem is, minőségben erősen redukálódott. 1921-ben pl. 40 százalékkal kevesebb tudományos könyv jelent meg, mint 1913-ban. A tudományos könyvek kiadásánál vezető szerepet játszó tudományos társulatok: Akadémia, Természettudományi Társulat, Földrajzi Társaság, Kir. Orvosegyesület stb. egyetlen új könyvet sem

dobhattak piacra, rég kipróbált tudományos folyóirataink pedig vagy teljesen megszűntek, vagy régi terjedelmük egy kis töredékére zsugorodtak össze. A középosztály alig tudta az egyre dráguló könyveket vásárolni s a közkönyvtárak helyzete sem volt a közönségénél kedvezőbb. A külföldi könyveket és folyóiratokat pedig még a legjobban javadalmazott közkönyvtárak sem voltak képesek beszerezni. Megindult a koldulás, ami ha nem is járt mindig eredmény nélkül, az adományok ötletszerűsége következtében nem kárpótolt a boldogabb idők rendszeres és céltudatos gyarapodásáért. Ehhez járult még, hogy a tudományos könyvtárak egy tekintélyes része: számszerint 603, együttesen 5,243.997 kötettel levált az ország testéről s legalább hosszú időre elzárult Csonka-Magyarország tudós világa elől. Pedig hogy ez mit jelent épen a legnemzetibb tudományok: a történelem és az irodalom-történet munkásaira nézve, azt mindennél ékesszólóbban bizonyítja az a körülmény, hogy csupán 265 fontosabb könyvtárral 2,952.673 kötet nyomtatvány, 1735 ösnyomtatvány, 6463 régi magyar könyv és 23,855 kézirat vált hozzáférhetetlenné. Lesz-e még hajnala ennek a ránk borult sötétségnek, oly kérdés, melyre csak a jövő adhatja meg a feleletet. De ha szabad a mult sok és súlyos megpróbáltatásából erre a jövőre következtetni, úgy nem kell csüggednünk s teljes szívből hallgathatjuk a remény igéit: «megvirrad még valaha».

Irodalom. Az I. és II. fejezet végén felsoroltakon kívül általában: *Múzeumi és Könyvtári Értesítő*. Budapest, 1907-től. — *Könyvtári Szemle*. U. o. 1913-től. — *Bibliofil Szemle*. U. o. 1924. — GULYÁS Pál: *A könyvek és könyvtárak hajdan és most*. U. o. 1924. — A könyvnyomtatásra: *Magyar Nyomdászok Évkönyve*. Budapest, 1886-től. — *Magyar Nyomdászok*. 1888-tól. — *Grafikai Szemle*. U. o. 1891-től. — *Irodalmi Szemle 1893*. (MICHALEK Manó: *Az egri érsekmegyei könyvtár története*.) — SZANA Tamás: *A sajtó föl szabadulása*. U. o. 1898. — BERKESZI István: *A temesvári könyvnyomdászok és hírlapirodalom története*. Temesvár, 1900. — *Erdélyi Múzeum*. 1900:3. sz. (TÖRÖK István: *Barth Péter székényi nyomdászok 1782-ben szabadalomért benyújtott kérése*.) — FIRTINGER Károly: *Ötven esztendő a magyarországi könyvnyomtatás közelmúltjából*. Budapest, 1900. — KOWARIK Károly Fülöp: *Huszonöt év*. Pozsony, 1903. — MÓRÓCZ Jenő: *Huszonöt esztendő*. Budapest, 1907. — NOVITZKY N. László: *Egyesült erővel. A magyar könyvnyomdászok ötvenévi szakszervezeti tevékenységének története*. U. o. 1913. — SZABÓ László: *Athenaeum*. U. o. 1918. — Cenzura:

Századok. 1898: 3. sz. (WERTHEIMER Ede: *A magyarországi cenzúra történetéhez.*) — GNAU Hermann: *Die Zensur unter Josef II.* Strassburg és Leipzig, 1912. — Könyvkiadás és -kereskedelem. *Corvina.* Budapest, 1881-től. — WIESNER Jakab: *A kiadóról és a könyvről.* U. o. 1903. — *A Csáthy-féle debreceni könyvkereskedő és kiadócég 100 éves története.* Debrecen, 1905. — *Österr. Ungarische Buchhändler Korrespondenz.* Festnummer. Wien, 1910. — *Irodalomtörténet.* 1912: 4. sz. (BAYER József: *Az írói és művészi díjazások történetéhez.*) — *Irodalomtört.* Közlemények. 1912: 2. sz. (SZINNYEI Ferenc: *Írói szerződések.*) — *Huszadik Század.* 1913: 1. sz. (KÖHALMI Béla: *Kapitalista irodalom.*) — *Nyugat* 1913: 4. sz. (ELEK Artur: *A magyar író és kiadója.*) — WIESNER Jakab: *Der ungarische Buchhandel.* Budapest, 1913. (Angolul és franciául is megjelent.) — RÉVAI Mór János: *Írók, könyvek, kiadók.* U. o. 1920. 2 köt. — ERDŐSI Károly: *Magyar könyvtermelés és világgönyvtermelés.* U. o. 1922. — RANSCHBURG Viktor: *A könyvkiadás mestersége.* U. o. 1922. — ERDŐSI Károly: *A 75 éves Szent-István-Társulat.* U. o. 1923. — Szerzői jog: SCHEDEL (Toldy) Ferenc: *Az írói tulajdonról.* Pest, 1840. — KOVÁTS Gyula: *Az írói és művészi tulajdonjog.* Budapest, 1879. — APÁTHY István: *A szerzői jogról szóló törvény.* U. o. 1885. — RANSCHBURG Viktor: *A szerzői jog nemzetközi védelmére alkotott berni egyezmény vonatkozásával Magyarországra.* U. o. 1901. — KENEDI Géza: *A magyar szerzői jog.* U. o. 1908. — *Akadémiai Értesítő.* 1912: 6–7. sz. (VIZOTA Gyula: *Vörösmarty véleménye a szerzői jogról.*) — Közkönyvtárak (a szervezeti szabályokon, évi jelentéseken és könyvjegyzékeken kívül): *Új Magyar Múzeum.* 1853: 10. sz. (TOLDY Ferenc: *Egri szünnapok.*) — DUX Adolf: *A M. N. Múzeum.* Pest, 1857. — MÁTRAY Gábor: *A M. N. Múzeum korszakai.* U. o. 1868. — MÁRKI József: *Könyvtári nefejejs.* Budapest, 1874. — ZELIZY Dániel: *Debrecen sz. királyi város egyetemes leírása.* Debrecen, 1882. — GYÖRGY Aladár: *Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben.* Budapest, 1886. — KUDORA Károly: *Könyvtárta.* U. o. 1893. — CSAKI M.: *Skizzen zu einem Führer durch das Br. Brukenthalische Museum.* Nagyszeben, 1895. — MÁTÉ Sándor: *A budapesti m. k. tudományegyetem könyvtára.* Budapest, 1896. — RADISICS Jenő: *Magyar műkincsek.* U. o. 1896. I. köt. (GYÖRGY Aladár: *Könyvtáraink.*) — *Zentralblatt für Bibliothekswesen.* 1900. évf. (SCHUBERT Anton: *Die ehemaligen Bibliotheken der von Kaiser Josef II. aufgehobenen Mönchklöster in Mähren und Schlesien.*) — HELLER Ágost: *A M. T. Akadémia könyvtára.* Budapest, 1901. — *Szeged újkora.* Szeged, 1901: 446–460 l. (KUBINYI Zsigmond: *A Somogyi-könyvtár.*) — VARJU Elemér: *A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár.* Budapest, (1901.) — *A M. N. Múzeum múltja és jelene.* U. o. 1902. — FERENCZI Zoltán: *A könyvtárta alapvonalai.* U. o. 1903. — TÓTH Rezső: *A magyar ifjúsági irodalom és a népkolai ifjúsági könyvtárak.* U. o. (1904.) (és 1905.) — KOLLÁNYI Ferenc: *A M. N. Múzeum Széchenyi Orsz. Könyvtár.* U. o. 1905 I. (egyetlen) köt. — GULYÁS Pál: *Les bibliothèques populaires de la Hongrie.* Besançon, 1907. — *Délmagyarorsz. Tört. és Rég. Társ. Értesítője.* 1908. évf. (BERKESZI István: *A Somogyi-könyvtár és a városi múzeum Szegeden.*) — GULYÁS PÁL: *A népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése.* Budapest, 1909. (2. kiad. U. o. 1913.) — *Utmutató a Fővárosi Könyvtár látogatói számára.* U. o. 1909. —

Erdélyi Múzeum. 1911: 2. sz. (ERDÉLYI PÁL: *Az erdélyi könyvtárakról.*) — GULYÁS PAOLO: *Le biblioteche popolari ungheresi e l'attività dello Stato.* Milano-1911. (Franciaul is a *Revue de Hongrie* 1911. évf.-ban.) — SZABÓ ERVIN: *A modern könyvtárépítés némely elvéről.* Budapest, 1911. — *Uránia.* 1912: 2. sz. (ERDÉLYI PÁL: *A Kolozsvári Egyetemi Könyvtár.*) 1913: 3. sz. (NAGY KÁROLY: *A legnagyobb műszaki könyvtár.*) — *A dunamelléki ref. egyházker. budapesti theologiai akadémiájának értesítője az 1912/13. iskolai évről.* Budapest, 1913. (PRUZSINSZKY PÁL: *A Ráday-könyvtár története*; HAMAR ISTVÁN: *A Ráday-könyvtár újabb története és jelene.*) — GULYÁS PÁL: *Kommunista könyvtárpolitika.* U. o. 1921. — Magánkönyvtárak (az előbbi csoporton kívül): PERIERGUS DELTOPHILUS (REVICZKY Károly Imre): *Bibliotheca graeca et latina quas usui meo paravi.* Berlin, 1784. — *Bibliotheca Samuelis Com. Teleki de Szék.* Wien, 1796—1810. 4 köt. — *Catalogus bibliothecae hungaricae Francisci Com. Széchényi.* Sopron, 1794. 2 köt. (s ehhez *Index.* Pest, 1800.) — JANKOVICH Miklós: *Magyar hajdankor emlékeinek jeles gyűjteményét hazájának mély tisztelettel ajánlja.* Pest, 1830. — *The Academy,* 1892 nov. 12. (Gr. Apponyi Antal könyvtára árveréséről.) — HELLER ÁGOST: *Az Elischer-féle Goethe-gyűjtemény katalógusa.* Budapest, 1896. — *Hungarica. Gr. Apponyi Sándor könyvtára.* U. o. 1900/02. 2 köt. (Németül is.) — Ifj. BIÁS ISTVÁN: *Adatok a Teleki-könyvtár alapításának történetéhez.* Marosvásárhely, 1901. — CZAKÓ ELEMÉR: *Az Orsz. M. Iparművészeti Múzeum ex libris-kiállításának katalógusa.* Budapest, 1903. — *Erdélyi Múzeum.* 1904: 474—80 l. (TELEKI Imre: *Aranka György könyvtára.*) — RÁTH György régi magyar könyvtára. Budapest, 1905. — WEISZ MIKSA: *Néhai dr. Kaufmann Dávid tanár könyvtárának héber kéziratai és könyvei.* U. o. 1906. — SZÜRY DÉNES: *Száz év. Irodalom—nyelvfejlődés.* U. o. 1907. — *Közlemények Dunántúl történetéhez.* 1912: 1. sz. (REXA DEZSŐ: *A csurgói Perényi-könyvtár.*) — *Bibliotheca Mauritií baronis Kornfeld.* Budapest, 1913. — *Zentralblatt für Bibliothekswesen.* 1913: 2. sz. (BEHREND FRITZ: *Die John Rylands Library zu Manchester.*) — *Uránia.* 1914: 10. sz. (GULYÁS Károly: *A Teleki-könyvtár kincsei.*) — ECKHARD Sándor: *Az aradi közmívelődési palota francia könyvei.* Arad, 1917. — *Akadémiai Értesítő.* 1918: 46—64 l. (*Szivák Imre hagyománya a M. T. Akadémia könyvtárában.*) — AKANTISZ VIKTOR: *Todoreszku Gvula és neje Horváth Aranka régi magyar könyvtára.* Budapest, 1922.

GULYÁS PÁL.

A KORSSENDONCKI LEGENDAKÉZIRAT.

A párisi Bibliothèque Mazarine ms. 1733 jelzéssel egy 421 levélből álló papirkéziratot őriz, mely 58, túlnyomóan belga, brabanti szent legendája (fol. 1—277), majd 5 theologiai tárgyú értekezés és több pápai bulla (fol. 277vo—399) után magyar szentek legendáit (fol. 399—421vo) tartalmazza.

A kéziratot valószínűleg a francia forradalmi sereg katonái vitték el 1795-ben a korssendoncki premontrei kolostorból. Még eredeti őrzőhelyén használták és nagyszámú legendaszövege miatt különösebb figyelemben részesítették a Bollandisták. Kutatóink magyar tartalmára való tekintettel idézik sűrűn e kéziratot, bár közelebről még senki sem foglalkozott vele. Magam sem láttam az eredetit, azonban megszereztem tartalomjegyzékét és részletes leírását s ennek alapján megállapíthatom, hogy a kéziratnak a mi szempontunkból sokkal csekélyebb az értéke, mint eddig gondolni lehetett. Magyar tárgyú része nem egyéb, mint a *Legendae sanctorum regni Hungariae in Lombardica historia non contentae* c. ősnymtatványból készült másolat.

Közvetlenül a magyar legendák előtt VI. SÁNDOR pápának az 1500-iki jubileumi évről 1498 nagyhetén kibocsátott bullái állanak. Ugyanebben az évben Velencében a főntemlített ősnymtatványnak újabb, talán már harmadik kiadása jelent meg. Megelőzi egy 1486-i strassburgi kiadás s valószínűleg az a XV. századi, a megjelenési hely és év megjelölése nélküli kiadás is, mely gróf APPONYI Sándor nézete szerint szintén Strassburgban készült. A korssendoncki kézirat 379. levelén a következő bejegyzés olvasható: *Excopiatuſque per fratrem Anthonium de Bergis ſupra Zoniam (Berg op Zoom), cantorem in Korſſendonck, anno Domini M^o CCCC^o XCVIII^o in profecto (így) beati Egidii abbatis (aug. 31.).* A kodex eszerint kétségkívül a brabanti kolostorban

készült, amit egyébként az első részt alkotó legendáknak számos Maastricht és Korssendonck környékére vonatkozó darabja is bizonyít. Két közel egykorú másoló dolgozott a művön s a második a 277. levélen kezdte munkáját Szent ANTAL firenzei érsek *Disputatio Domini Ihesu in effigie peregrini* c. művével, amivel kapcsolatban áll, hogy az 58. legenda ugyanezen szent történetét tartalmazza.

Hogyan került a második korssendoncki másoló kezébe az említett magyar ősnymtatvány egyik kiadása és mi indította arra, hogy annak tartalmát némi kihagyással fölvegye a kéziratba? Lehet, hogy pusztán véletlenről van szó, illetőleg ezzel kapcsolatban arról a törekvésről, hogy minél több legenda legyen a kodexben. De valamely még földerítendő magyar-belga kapcsolatnak is része lehetett a dologban. Egyelőre csak azt óhajtom megállapítani, hogy a kézirat eredetije ebben az esetben nyomtatott mű volt, ami tartalmuknak alábbi egymás mellé állításából világosan kiderül:

<i>Korssendoncki kodex (399—421.)</i>	<i>Legendae sanctorum stb.</i>
Legenda Sancti Adalberti	De sancto Adalberto
De sancto Stanislao	De sancto Sigismundo
De Sancto Ladislao	De sancto Stanislao
De Sanctis Zoerardo et Benedicto	De sancto Anthonio
	De sancto Ladislao
	De visitatione b. virginis
	De s. Zoerardo et benedicto
	De inventione Sancti Stephani
	Sancte Marie nivis
	De transfiguratione domini
De Sancto Stephano	De sancto Stephano rege
Vita Sancti Emerici	De sancto gerardo
Legenda sancti Gherardi	Legenda sancti Wenczeslai
De Sancto Wenceslao	De sancto Demetrio
De sancto Sigismundo	De sancto Emerico
Sancte Marie Nivis.	De sancta elizabeth.

A jobboldali sorrend naptári, tehát ez az eredeti. A másoló elhagyott az ősnymtatványból 6 darabot, közöttük 3 nem szorosán legenda jellegű olvasmányt, Szent ZSIGMOND történetét Szent VENCELÉ után helyezte, talán mert mindkettő csehországi vonat-

kozású, egymás mellé tette Szent ISTVÁN király és fia legendáját és végül az utolsó helyre illesztette a Havas Boldogasszonyról szóló darabot, az egyetlen, melyet az eredeti műnek nem szorosán legendaszerű olvasmányaiból átvett. Eszerint tárgyi tekintetek okozhatták a változtatásokat és elhagyásokat, melyek mögül azonban az eredeti sorrend mégis kitetszik.

De egészen kétségtelenné teszi a leszármazást a részletes szöveg egybevetés. Sajnos, nem állt módomban használni a *Legendae sanctorum* 1486-i kiadását, melynek egyetlen ismeretes példányát a göttweihi zárdakönyvtár őrzi. De valószínűleg ebben is benne lesz, mint a másik három kiadásban, a Gellért-legendá 1. fejezetében az evangelicis documentis per omnia *patere* hibás olvasás a helyes *parere* helyett, amint ezt ugyane legendának a velencei Szent Márk könyvtárban őrzött XIII. század eleji kéziratában találjuk. A párisi kéziratban szintén *patere* áll. Hasonlóképpen a velencei kézirat őrizte meg egyedül a helyes szöveget legendánk 10. fejezetének egy helyén: *Noli signo catholicae fidei insignite humana prudentia a me discere*, míg az ősnymotvány kiadásai és a párisi kézirat itt is egyezően romlott, értelmetlen mondatot (*Novo—disce*) közölnek. Legközelebb áll a korssendoncki, most párisi kézirat szövege legalább is ennél a legendánál a magyar ősnymotvány év és hely nélküli kiadásához. Míg a két velencei (1498 és 1512) kiadás 1. fejezetében (*scilicet* kihagyása), a 4-ben (*Salvatorem* e. h.: *Salvatoris*) és 5-ben (*per quod* e. h.: *quod per*) hibákat találunk, addig a párisi kézirat, valamint a *Legendae sanctorum* helyjelölés nélküli kiadása (s talán az 1486-i is) mind e helyeknél a jó szövegben egyeznek.

Mindebből az következik, hogy a *Legendae sanctorum regni Hungariae* c. nyomtatott mű első vagy első két kiadásának, mint forrásnak, előnyt kell adnunk a korssendoncki kézirat magyar vonatkozású része fölött, sőt ennek az utóbbinak a mi legendáink szövegkritikájánál alig tulajdoníthatunk valami jelentőséget. Más kérdés, nem képviseli-e mégis e kézirat valami érdekesebb kapcsolatot emléket hazánk és a brabanti kolostor között?

MADZSAR IMRE.

SZILÁGYI SÁNDOR LEVELEZÉSE.

Az 1899-ben, hetvenkét éves korában elhunyt SZILÁGYI Sándor kerek ötven esztendőn át szolgálta a magyar irodalom, tudományosság és közművelődés ügyét. A szabadságharc kezdete után — huszonegyéves ifjú korában — munkatársává lesz a Pesti Hírlapnak s az Életképeknek, az önkényuralom elején pedig ő kísérel meg legelőször irodalmunk szétszórt, jórészt bújdosásban élő munkásainak egybegyűjtését és szóhoz juttatását a *Magyar Emléklapok*, *Magyar Írók Füzetei*, *Pesti Röplvek* és *Nagyenyedi Album* című vállalatokban. 1852-ben Kecskeméten, a következő évben pedig Nagykovácsán tanárságot vállal, s az utóbbi helyen tagjává lesz ama híres, «nagy» tanári karnak, melynek ARANY János, SZÁSZ Károly, MENTOVICH Ferenc, BALLAGI Mór, SALAMON Ferenc, SZABÓ Károly és TOMORI Anasztáz voltak kitünőségei. A kiegyezés évében báró EÖTVÖS József titkárrá nevezi ki minisztériumában, majd megbízást nyer a történelem tanítására a Ludovika Akadémián. A Magyar Tudományos Akadémiának 1857 óta levelező, 1873 óta rendes tagja. 1875ben a Magyar Történelmi Társulat titkárává lesz, s ettől fogva negyedszázadon át a Társulat életének fő irányítója s tudományos munkálatainak fő szervezője.¹ 1878-tól haláláig a budapesti Tudományos Egyetem könyvtárának igazgatója. S közben hosszú időn át helyet foglalt a Heraldikai és Genealogiai Társaság elnökségében is.

E sebtében vázolt életrajzból is nyilvánvaló, hogy SZILÁGYI Sándor szellemi életünknek a szabadságharctól a milléniumig terjedő időszakában maga is derekasan kivette a részét a tudományos munkából,² s azonfelül legtöbbször olyan középponti

¹ Erre vonatkozólag J. LUKINICH Imre művét: *A Magyar Történelmi Társulat története*, Bp. 1918.

² Munkásságának kimerítő bibliográfiáját DÉZSI Lajos állította össze

helyeket töltött be, melyeken alkalmá nyílt mind a legkitünőbb szakerőknek nagy feladatok együttes megoldásában való egyesítésére, mind pedig fiatal tehetségek törekvéseinek istápolására és irányítására.

Kivált a Magyar Történelmi Társulat nagyjelentőségű kezdeményezései és érdemes vállalatai fűződnek SZILÁGYI Sándor nevéhez és dicsérik lankadatlan munkabírását és páratlan szervező képességét. A Társulat nagymultú folyóiratát, a *Századok*-at — melyet az 1875. évfolyam 8. füzetétől kezdve szerkesztett — ő virágoztatta fel. A *Történelmi Tár* című évnegyedes folyóiratot is SZILÁGYI indította meg, s az azóta hosszú, értékes sorozattá kiépült *Magyar Történelmi Életrajzok* című vállalatnak is ő volt tervezője és gondozója. Végül élete alkonyán a hazánk ezeréves fennállásának megünneplésére szánt, tíz kötetre terjedő díszkiadványban, *A magyar nemzet történeté*-ben egyesítette közös munkában a magyar történetírók régibb és új nemzedékének legjelesebbjeit. Mind e tudományos vállalkozások megszervezésében, s általán a «dolgoztatás» művészetében SZILÁGYI Sándor valódi vezéri temperamentumnak bizonyult. A maga nemzedékének történetírói kiválóságaival állandó baráti viszonyt tartott fenn, a fiatal tehetségek pedig jóakaró mesterüket tisztelték benne; ezek sorából ideiktathatjuk THALLÓCZY Lajos, FEJÉRPATAKY László, KÁROLYI Árpád, SCHÖNHERR Gyula, ÁLDÁSY Antal és SZÁDECZKY Lajos nevét.

Természetes, hogy előbb az irodalmi élet férfiaival, majd szaktudománya művelőivel, munkássága teljes félszázadán át, kiterjedt levelezést is folytatott. A SZILÁGYI gondozásában megjelenő vállalatok, valamint a Magyar Történelmi Társulat egész munkarendje sűrű levélváltásra adtak alkalmat. S mert munkatársai legtöbbször meghitt baráti viszonyban állott: a címére küldött levelek igen gyakran tartalmaznak értékes személyi adalékokat. De nem csekélyebb e levelek tárgyi fontossága sem. A történet-

írás témérdek téma- és módszerkérdése merül fel bennük, a kutatómunka egész anyagkomplexuma.

SZILÁGYI Sándor igazi tudományos érzékére és ítéletére vall az is, hogy levelezését gondosan megőrizte, annak foglalatát emlékirat-jellegű munkáiban maga is sűrűn felhasználta, másoknak is szívesen rendelkezésére bocsátotta, halála után pedig az egész gyűjteményt a Magyar Történelmi Társulat kapta örökségképen.

A sokezer darabra rugó levelestár — minthogy az azt öröklő társulat megfelelő irattárral nem rendelkezik — FEJÉRPATAKY László közvetítésével a Magyar Nemzeti Múzeum épületének földszinti raktárhelyiségében nyert ideiglenes elhelyezést. Ily módon azonban nem válhatott a tudományos kutatómunka közkincsévé, holott adományozója nyilván annak szánta.

E meggondolás bírta rá ez év folyamán az Országos Széchényi Könyvtár új igazgatóját — SZILÁGYI Sándornak a Magyar Történelmi Társulat titkári székében utódát —, hogy módját keresse a ritka értékű gyűjtemény szakszerű feldolgozás és megfelelő elhelyezés által való hozzáférhetővé tételének. E feladat elvégzésére leghivatottabbnak a vezetése alatt álló nagy országos könyvtár ígérkezett, melynek hatalmas darabszámú és jelentékeny tudományos értékű Irodalmi Levelestárát ez a becses levélananyag méltó módon gazdagíthataná.

A Magyar Történelmi Társulat vezetősége nagy megértéssel és önzetlen áldozatkészséggel fogadta az indítványt és 1924 május hó 28-án tartott igazgatóválasztmányi ülésében egyhangúlag hozzájárult, hogy a gyűjtemény a Társulat örök letéteként az Országos Széchényi Könyvtár kéziratosztályában helyeztessék el.

E határozat értelmében könyvtárunk átvette a nagyértékű letétet s annak darabjait Irodalmi Levelestárunk szokásos betű- és időrendi módszere szerint rövidesen feldolgozza. A gyűjtemény összefüggő voltát s önmagában zárt egészét nem kívánjuk megbontani s feldolgozás után *Szilágyi Sándor levelezése* megjelöléssel különálló csoportul illesszük be Irodalmi Levelestárunkba. A misilis levelek e gazdag gyűjteményében JÓKAI Mór, FALK Miksa, PULSZKY Ferenc és ABONYI Lajos levelezése után ez lesz az ötödik

külön felállított csoport. Az is magától értetődik, hogy a Magyar Történelmi Társulat tulajdonjogát a gyűjtemény minden egyes darabján külön bélyegzővel tüntetjük fel.

A hatalmas levélkollekció darabjainak szakszerű meghatározása, elrendezése, megcédulázása s a levélírók szerint való borítékolása nyilván hosszabb időt kíván. A nemrég megkezdett munka ezideig csupán arra szorítkozhatott, hogy az anyagot a levélírók betűrendjébe sorakoztassa s a gyűjtemény «Vegyesek» felírású, több száz darabot felölelő kötegenek anyagát a betűrendbe beossza s a csonka-aláírású darabok küldőit a lehetőség szerint megállapítsa s az együttesbe beiktassa.

A feldolgozás munkájának e stádiumában annyi mindenesetre máris megállapítható, hogy ez a letétanyag Irodalmi Levelestárunknak évek hosszú sora óta legnagyobb arányú és értékű gyarapodását jelenti. Benne hazánk szellemi életének öt évtizedre kiterjedő és tudományos munkavégzésben szinte páratlanul gazdag korszaka tükröződik, a szabadságküzdelmet megelőző évektől csaknem a századfordulóig. A sorozatban helyet foglaló levélírók száma meghaladja a hatszázat, a levelek darabszáma pedig a hétézret. Egyes levélírók — kivált a történettudomány művelőinek sorából — hét-nyolcszáz levéllel is szerepelnek a gyűjteményben, úgy hogy pályájuk legkülönbözőbb állomásain találkozhatunk személyi és tudományos vallomásaikkal és terveikkel. Az is bizonyos már az első, futólagos átlapozás után is, hogy a gyűjteményben igen nagy számban akad olyan levél, melynek szószerint való közzététele múlhatatlan feladata lesz a történet- és irodalomtudomány munkásainak. S még távolabbeső területek kiválóságai — a XIX. század második felének képzőművészeti, zenei és színházi nagyjai — is szép számban vannak képviselve a levélírók névsorában.

S végül megemlítjük, hogy a kötegekből kerültek elő olyan darabok is, melyek nem missilis levelek, hanem egy-két lapra terjedő feljegyzések, szépirodalmi kéziratok, stb. Ezekből a gyűjtemény felállítása alkalmával a levelezésanyag végén külön irodalmi analecta-csoportot fogunk alakítani, mint ahogy ez a fentebb megemlített régibb önálló levelestáraink feldolgozásánál is történt.

Kéziratosztályunk levelesgyűjteménye eddig is a mult évszázad második felének irodalmi és tudományos életével kapcsolatos forrásanyagban volt leggazdagabb. Ezt most SZILÁGYI Sándor levelezése pompásan egészíti majd ki, s ha a közelebbi évek során könyvtárunk nagyérdemű volt tisztviselőjének, id. SZINNYEI Józsefnek terjedelmes és becses gyűjtése, valamint a nemrégiben megszerzett ponori THEWREWK Emil-féle hagyaték is részletes feldolgozást nyer: Irodalmi Levelestárunk hova-tovább valóban hű tükre lesz az «új Magyarország» élénken lüktető, kezdeményezésekben és eredményekben egyaránt gazdag szellemi tevékenységének.

Ezúttal itt, könyvtárunk közlönyében, csak általánosságban kívántunk képet adni gyarapodásunknak egyik legnevezetesebb tételéről. S hogy e levelezés gazdagságáról minden ismertetésnél szabatosabb fogalmat nyujthassunk, végezetül ideiktatjuk a gyűjteményben szereplő levélírók teljes névsorát, nevük mellett feltüntetvén egyszersmind leveleik darabszámát is. Összeállításunk a feldolgozás munkájának mai állapotában pontos és hiánytalan s az alábbi jegyzék mintegy a gyűjtemény első katalógusának tekinthető. E részben azonban hangsúlyoznunk kell, hogy a tüzetes feldolgozás során ez egybeállítás adatai némi csekélyebb módosulásokat szenvedhetnek. Az első csoportosítás alkalmával külön kerülhettek egyes olyan darabok, melyek a megcédulázás során azonosítandók lesznek, vagy — kivált az önkényuralom éveiből származó daraboknál — az esetleg alkalmi névaláírással ellátott levelek egyike-másika is talán csak később lesz a valószínűleg megfelelően megfejthető és helyes sorrendbe iktatható. A darabszámokba pedig egyszerű megoldás során mindig csúszhatnak hibák; ezek azonban majd a feldolgozáskor, a levelek pontos keltezését is nyilvántartó katalógus cédulák elkészítése alkalmával egytől-egyig kiküszöböltetnek.

Ezekkel a fentartásokkal egyelőre a következőkben adjuk a nagyméretű letétanyag ideiglenes lajstromát:

Ábel Jenő	5	Bartalus István ...	1	Concha Károly ...	1
Ács Sarolta	1	Battlay Imre	1	Conrad (?)	1
Ács Zsigmond	1	Batthyány József... ..	3	Csánki Dezső	8
Acsádi Ignác	6	Batthyány Józsefné	2	Csaplár Benedek ...	3
Ádám Gerzson	22	Bay Ilona	187	Csasz Lajos	1
Ágai Adolf	1	Beke Antal... ..	18	Csengery Antal	21
Áldásy Antal	12	Beksics Gusztáv ...	1	Cserna Károly	10
Áldor Imre	6	Benczédi Gergely... ..	1	Csernátoni Gyula... ..	2
Alexander Bernát... ..	1	Benczúr Gyuláné... ..	7	Csontos János	5
Ambró Béla	1	Benedek Elek	1	Csász Imre	3
Ambrus Mór	1	Benedek József	1	Czakó Zsigmond... ..	1
Angyal Dávid	31	Benkó Imre	4	Czelder Márton	5
Antalfi János	15	Beöthy Zsigmond ...	2	Czipott György	1
Apafi Károly... ..	1	Beöthy Zsolt	5	Czobor Béla	1
Apor (G.)	6	Bérczi Károly	2	Dániel Gábor... ..	2
Apór Károly	1	Berde Áron	1	Deák Farkas	5
Apponyi Sándor gr.	21	Berecz Károly	1	Deák Lajos	16
Arany János	1	Bering Péter	2	Dedek Crescens	
Arany László	5	Bernáth Gáspár	5	Lajos	1
Arany Lászlóné	1	Bernolák Károly	1	Degré Alajos... ..	1
Armeth, Alfred	7	Berzeviczy Albert ...	11	Delisle, L.	1
Ary Ödön	1	Berzeviczy Egyed... ..	11	Demeter Károly... ..	3
Baán Gáspár... ..	1	Beszédes Sándor... ..	1	Demjén László	2
Badics Ferenc	3	Bethlen Lajos	2	Demkó Kálmán	17
Baksay Sándor	2	Bethlen Miklós	4	Densusianu, Nic.	2
Balázs Ferenc	13	Bod Péter	2	Déry Béla	2
Ballagi Aladár	1	Bodola Lajos	2	Dessewffy Emil gr.	5
Ballagi Károly	1	Bodonyi Nándor	1	Dessewffy Sándor	2
Ballagi Géza... ..	14	Bodor Cornélia	11	Dévay József	2
Ballagi Malvin	1	Boncz Ödön	5	Devecis Ferenc	1
Ballagi Mór	4	Bonitz Ferenc	1	Dézs Lajos	18
Balogh Antal	6	Boppe, A.	3	Dobsa Lajos	3
Balogh Tihamér,		Bordás Gyula	1	Domanovszky Endre	3
Almási	1	Boross Mihály	1	Domanovszky Sán-	
Bánffay Simon	3	Botka Tivadar	2	dor	1
Bánffy János	1	Brassai Sámuel	3	Domján István	2
Barabás Domokos... ..	1	Bródy Sándor	1	Dózsa Dániel	1
Barabás Miklós	10	Bubics Zsigmond	16	Dömötör János	43
Barabás Samu	19	Budenz József	1	Dörre Tivadar	7
Baráth Ferenc	9	Bulyovszky Gyula ...	2	Dragóner Béla	1
Barcza Imre	1	Bunyitay Vince	9	Dudás Gyula	2
Barczán Endre	3	Burenstam, L. v.	1	Dunay László	1
Barczay Oszkár	4	Büchler Sándor	2	Dussek Ede	9
Bárdosy Gyula	1	Capasso, Bartolomeo	1	Dúzs Sándor	1
Bartal János	1	Catinelli Hektor	1	Éble Gábor	1

Egerváry Gyula ...	1	Gálffy Sándorné ...	2	Heinrich Gusztáv ...	1
Egressy Gábor ...	4	Galgóczy János ...	1	Heller Ágost ...	2
Emich Gusztáv ...	1	Gámán Zsigmond ...	114	Hérics János ...	2
Endrődi Sándor ...	1	Garay János ...	1	Hodinka Antal ...	13
Eötvös Józsefné br.	2	Garay Jánosné ...	4	Hodor Károly ...	1
Eötvös Lajos ...	28	Gáspárdy Géza ...	2	Hoffer Endre ...	3
Eötvös Loránd br.	2	Geibel, Carl ...	1	Hoffmann Alfréd ...	3
Erbelli (?), T. ...	1	Gerando Attila ...	1	Hollán Ernő ...	5
Ercsey Sámuel ...	1	Géresi Kálmán ...	5	Horeczky, B. ...	1
Erdélyi János ...	14	Gergely Sámuel ...	51	Hornig Károly ...	1
Erdélyi László ...	1	Gindely, Anton ...	56	Hornyk János ...	19
Erdélyi Múzeum		Gombos Ferenc		Hornyk József ...	1
Egylet ...	5	Albin ...	2	Horváth Döme ...	10
Erdélyi Pál ...	1	Gonda László ...	5	Horváth Gyula ...	4
Érdújhelyi Meny-		Gönczy Pál ...	1	Horváth Jenő ...	4
hért ...	2	Görgey István ...	4	Horváth Lajos ...	1
Esterreicher Károly	2	Greguss Ágost ...	4	Horváth Lázár,	
Faber Mór ...	1	Grosz Emil ...	1	Petrichevich ...	3
Fabriczius Károly ...	15	Güdri Sándor ...	2	Horváth Mihály ...	1
Falk Miksa ...	1	Gyalui Farkas ...	2	Huber A(lfons) ...	4
Fáy András ...	1	Gyárfás Ferenc ...	3	Huber Ferenc ...	3
Fáy Kuun Irma ...	1	Gyárfás Jenő ...	2	Hunfalvy János ...	3
Fejér (?) ...	1	Gyárfás István ...	54	Hunfalvy Pál ...	3
Fejérpataky László	59	Gyarmathy Miklós	1	Huszár Imre ...	1
Felméri Lajos ...	5	Gyarmathy Zsigáné	7	Hübner Emil ...	1
Fenyő Sándor ...	1	Gyertyánffy Imre ...	1	Illésy János ...	2
Ferencz József ...	2	Győry Árpád ...	5	Imre Sándor ...	3
Ferenczy Ida ...	1	Gyulai Pál ...	71	Imre Sándor, ifj. ...	1
Fest Aladár ...	6	Gyulai Rudolf ...	3	Indali Péter ...	1
Fiedler József ...	9	Gyurina Antal ...	2	Inkei Imre ...	2
Filó Lajos ...	9	Gyurkó Imre ...	1	Ipolyi Arnold ...	94
Finály Henrik ...	5	Haan Lajos ...	3	Irinyi Sándor ...	3
Finkei (?) ...	1	Hajnik Imre ...	3	Iványos Miklósné	1
Flegler, Alexander	3	Hajós János ...	3	Jablonowski József	1
Fodor Gerzson ...	2	Hampel József ...	21	Jakab Elek ...	51
Forgách István ...	1	Handmann Adolf, ifj.	2	Jankovich Antal ...	1
Forster Gyula ...	8	Hartyáni Imre ...	1	Jankovich István ...	1
Földvári László ...	1	Hausfischer Ludwig	2	Janny Gyula, ifj. ...	1
Fördös Lajos ...	1	Havas Gyula ...	7	Jászai Rezső ...	1
Fraknoi Vilmos ...	256	Hazslinszky Rezső	1	Jekelfalussy Lajos ...	1
Fröhlich Izidor ...	1	Heckenast Gusztáv	22	Jókai Mór ...	6
Fröhlich Róbert ...	2	Hegedüs István ...	1	Joó Imre ...	1
Füssy Tamás ...	4	Hegedüs Loránt ...	1	Jósika Miklós br.	4
Gáger Károly ...	4	Hegedüs Sándor ...	8	Jurkovich Emil ...	1
Gál Antal ...	1	Hegyesi Márton ...	5	Káldy Gyula ...	1

Kálóczy Lajos	1	Kovács János	2	Lévay József	5
Kammerer Ernő	1	Kovács Lajos	1	Lichner Pál	3
Kanitz Ágost	3	Kovács Ödön	1	Lindner Gusztáv	2
Kánya Emilia	3	Kovács Pál	5	Lisztkay József	1
Kanyaró Ferenc	8	Kovács Pál	1	Lisznyai Kálmán	1
Kápolnai János	3	Kovács Sándor	1	Lónyay Albert	2
Karácsonyi János	6	Kovácsy Mihály	1	Lónyay Menyhért	1
Karasszon József	8	Könczöl József	1	Losonczy Gyula	1
Kárffy Ödön	1	Kőváry László	11	Lugossy József	10
Károly János	1	Krcsmárik János	1	Madarassy Klotild	4
Károlyi Árpád	880	Kretschmayr, H.	1	Mágosi (?) Simon	1
Kátai Gábor	1	Krieger, S.	1	Magyar Ambrus	7
Kecskeméti Aurél	2	Kriza János	3	Magyar Antal	1
Keller, L.	2	Križko Pál	8	Magyar Pál	3
Kemény Endre, br.	2	Krones, F.	40	Magyary Kossa	
Kemény Gábor	7	Kropf Lajos	41	Sámuel	1
Kemény János	2	Kubinyi Ágoston	1	Majer Mór	1
Kemény Lajos, ifj.	14	Kubinyi Árpád	1	Makkai Domokos	1
Kemény Zsigm. br.	1	Kudora Károly	3	Marczali Henrik	14
Kempelen Riza	1	Kuefstein (?)	1	Margalits Ede	3
Kerékgyártó Árpád	7	Kun Kocsárd	1	Márki Sándor	24
Király Emma	1	Kunos Ignác	2	Marosvásárhelyi ref.	
Király Pál	9	Kussinszky Arnold	1	collegium	1
Királyi Pál	1	Kuun Géza gr.	193	Márton Ferenc	
Kis Bálint	4	Kuun Gézané gr.	5	(Abonyi Lajos)	6
Kiss Áron	2	Kupelwieser (?)	1	Maszák Leona	1
Kiss Kálmán, H.	14	Kvaczala János	49	Mátrai Ernő	2
Kiss Lajos	1	Ladányi Gedeon.	3	Matunák Mihály	2
Klekner Alajos	1	Lanfranconi, Grazio-		Mátyás Flórián	2
Knauz Nándor	3	so Enea	1	Maulde, M. de	3
Kohl Medárd	3	Laufenauer Károly	2	Mayerffy Irma	1
Kolbenheyer, Moritz	1	Lauka Gusztáv	2	Mednyánszky Dénes	4
Kollányi Ferenc	1	Lázár Ádám	1	Medveczky F.	1
Kolozsváry Sándor	5	Lázár Kálmán	24	Melczer István	1
Komáromy András	3	Lázár Miklós gr.	1	Mentovich Ferenc	7
Komáromy Sámuel	2	Lederer Béla	1	Mentovich Ferencné	
Koncz József	40	Legrelle, A.	4	őzv.	2
Kónyi Manó	1	Lehoczky Tivadar	6	Merényi Lajos	16
Korányi Béla	2	Lehrs, M.	1	Mészáros János	1
Korányi Frigyes	1	Lénárt József	1	Mészáros Károly	1
Kossuth Benjamin	2	Lengyel (?)	1	Mészöly Gáspár	1
Kosutány Ignác	3	Lengyel Antal	1	Mihalik József	1
Kóti József	15	Lengyel Dánielné		Mika Sándor	11
Kovács Ferenc	5	őzv.	2	Mikó Imre gr.	5
Kovács Gábor	1	Lenhossék József	1	Mikulás János	6

Milesz János	2	Pauer Imre	1	Révész Imre	22
Mircse János... ..	3	Pauler Gyula	70	Révész Kálmán	7
Moldován Gergely	3	Pauler Tivadar	1	Rhédey Gábor gr.	1
Molnár Aladár	4	Payr Sándor... ..	1	Rómer Flóris	5
Móricz Károly	5	Pecz Vilmos	1	Rónai Fer. (?)	1
Moritz Károly... ..	1	Perles, Moritz	1	Rónay Jácint	2
Muller, W.	1	Pesty Frigyes	17	Rosty Kálmán	1
Mühlbacher, E.	1	Petelei István	6	Rozvány György	5
Müller (?)	5	Petrov Elek	4	Rózsavölgyi Gyula	1
Nagy Géza	2	Petrovich Ferenc	6	Salamon Antal	2
Nagy Gusztáv	9	Pettkó Béla	19	Salamon Ferenc	99
Nagy Gyula	38	Petzholdt, Julius	1	Salamon József	11
Nagy Ignác	3	Pfeifer Ferdinánd	7	Salles, Felix	1
Nagy Iván... ..	8	Pokoly József	6	Salmen Jenő br....	1
Nagy János	7	Pólya József	1	Sándor János	1
Nagy József	2	Pompéry János	10	Sándor József	2
Nagy Miklós	5	Pór Antal	92	Sayous, Eduard	1
Nagy Péter	1	Prielle Kornélia	1	Sasinek V. Ferenc	6
Némethy Lajos	8	Pruzsinszky Pál	1	Scharff, A.	1
Neterda Modest	1	Pulszky Ferenc	5	Schlos (?)	1
Ney Béla... ..	2	Pulszky Polixena	28	Schmidt (?)	19
Nyikos Lajos	1	Püspöky Mihályné		Schmidt Kálmán	2
Obernayk Károly... ..	6	özv.	3	Schönherr Gyula	43
Odescalchi Arthurhg.	8	Radák Ádám br.	2	Schrauf, Karl	38
Orczy Gyula, id....	1	Radó Antal	1	Schreiber Alfréd	1
Ortvay Tivadar	21	Radvánszky Béla br.	33	Schuler Libloy,	
Óváry Lipót... ..	2	Ranschburg Viktor	13	Friedrich	7
Ökröss Bálint	4	Ráth György	1	Schullerus, A....	3
Öreg János	1	Ráth Gyula	7	Sebestyén Gyula... ..	2
Ötvös Ágoston	18	Ráth Károly	9	Sebesztha Károly... ..	1
Páder Rezső	1	Ráth Mór... ..	9	Seiwert, Gustav... ..	10
Pádly Lajos	3	Récsey Viktor... ..	15	Sejtényi György	1
Pájer Antal	1	Réczey (Imre?)	1	Simén Domokos... ..	1
Pajor István	2	Reich, Josef	2	Smolka, Franz	3
Pálffy Daun		Reiner Zsigmond	1	Smolka, St(efan)	13
Lipótné gr.	1	Reissenberger, K....	7	Sokolowski, Maryan	1
Palló Sándor	1	Reissenberger, Lud-		Solymossi József	1
Pánczél Károly	1	wig... ..	2	Sörös P. Pongrác	12
Pap László, Szobosz-		Reissermayer, Jakob	2	Sőtér Ágost	1
lai	1	Remellay Gusztáv	2	Sporzon Ernő	1
Pap Mór	1	Réthi Lajos	1	Stampfel Károly	1
Pap Mór (?)	1	Réthy Mór (Roth-		Stessel József	2
Papp Áronné	15	baum)	1	Sükei Károly	15
Papp Mariska	21	Révai Simon br.	1	Szabó (?)... ..	5
Papp Miklós, K.	35	Révész György	1	Szabó Albert (Albin?)	1

Szabó Dezső... ..	11	Szeremlei Samu... ..	1	Toldy Augusta... ..	1
Szabó Ferenc... ..	1	Szeremley Lajos	3	Toldy Ferenc... ..	43
Szabó Gyula... ..	11	Szigeti András	1	Toldy István... ..	1
Szabó Jenő	1	Szigeti Gyula	2	Tolnai Lajos	2
Szabó József... ..	1	Szigligeti Ede	5	Tomori Anasztáz	4
Szabó Károly	1	Szilády Áron	120	Tompa Imre... ..	1
Szabó Károly(tanár)	896	Szilády Károly	1	Tompa Mihály	34
Szabó Károlyné	4	Szilágyi Béla	1	Torma Károly	40
Szabó Márton	1	Szilágyi Ferenc	4	Torma Zsófia... ..	4
Szabó Richárd	2	Szilágyi István	19	Tóth Endre	3
Szabó Samu	2	Szily Kálmán	7	Tóth Lőrinc	2
Szabó Titus	1	Szinek Ernő	1	Tóth Riza	4
Szádeczky Lajos	84	Szinnyei József, id.	2	Tóth Sándor	1
Szalay (?)	1	Szinnyei József, ifj.	2	Török Bertalan	1
Szalay Imre	2	Szinte Gábor	3	Török István	8
Szalay József... ..	3	Szinyei Gerzson... ..	3	Török János... ..	10
Szalay László	1	Szirmay János gr.	1	Trauschenfels Emil	3
Szalay László	11	Szokoly Viktor	8	Trauschenfels Jenő	9
Szálbek György	1	Szontágh Antal	1	Trefort Ágost... ..	4
Szamosi János	2	Sztachovich Remig	2	Turgonyi Lajos	1
Számvald Gyula	1	Szűts Ferenc	6	Túry Gyula	6
Szarvas Gábor	2	Szűry Dénes... ..	11	Urházy György	4
Szász Béla... ..	7	Szvorényi (József?)	1	Utiesenovich (?)	1
Szász Domokos	1	Tagányi Károly	7	Vachott Sándor	1
Szász Gerő	2	Takáts Sándor	1	Vachott Sándorné	1
Szász Károly... ..	39	Tanárky Gedeon	1	Váczy János	1
Szász Károly, legifj.	3	Tanárky Júlia... ..	1	Vadnai Károly	9
Szászvárosi József	1	Tárkányi Béla	1	Vahott Imre	21
Szathmári Károly... ..	5	Tauber (?) br.	9	Vajda Dániel... ..	13
Széchy Károly	86	Téglás Gábor	20	Vajda László	3
Széchy Károlyné	10	Teleki Blanka gr... ..	1	Vajda Simon... ..	1
Szécsen Antal gr.	81	Teleki Emma gr.	1	Valé Bolberitz,	
Szegedi A(ntal)		Teleki Géza gr.	47	Ciem. (?)	1
Kilit	5	Teleki Sándor gr.	3	Vámossy Mihály... ..	2
Szegfi Mór	1	Teutsch, D. G.	64	Vámbery Ármin	2
Székely Árpád	1	Teutsch, F.	1	Vannier, Paul	1
Székely Ferenc	1	Thallóczy Lajos	172	Várady Gábor... ..	5
Székely József... ..	3	Thaly Kálmán	51	Várady Gyula	1
Székelyné... ..	1	Thim József	4	Vári Rezső	2
Szell Farkas	4	Thúry Etele	3	Városov Gyula	2
Szemere Miklós	2	Thúry József	14	Vass József	3
Szendrei János	4	Timon Ákos... ..	2	Véghely Dezső	3
Szentkláray Jenő... ..	8	Tisza Lajos	1	Velics Lajos	4
Szentpéteri Sámuel	3	Titelbach, L.	1	Veress Endre	39
Szerdahelyi József... ..	1	Tóbiás György	1	Veress Károly... ..	1

Versényi György	2	Wilczek Ede gr. ...	4	Zerffy Gusztáv (?)	1
Veszely Károly ...	1	Winter, G.	2	Zichy Antal	31
Vitkovics Gábor ...	1	Winterstein Magda	1	Zichy István... ..	3
Vizkelety Imre ...	2	Wlassics Gyula ...	4	Zichy Jenő gr. ...	7
Wagner Lajos... ..	1	Wodianer Arthur	1	Zimmermann, Fr.	24
Wagnerné Juhász		Wohl Janka	7	Zombory László...	3
Margit... ..	5	Wosinsky Mór ...	3	Zsatkovics Kálmán	2
Weber Sámuel ...	7	W. (?) Gizella ...	1	Zsilinszky Mihály...	12
Weltner Antal ...	1	Zahszewsky (?) ...	2	Zsömböry Ede ...	1
Wertheimer Ede ...	30	Zarándy A. Gáspár	1	*	
Wertner (Mór ?)...	5	Zeisberg, H. Ritter v.	2	Ismeretlen levélírók	16

★

A fenti jegyzék adatai szerint tehát SZILÁGYI Sándor levelezése 664 levélíró 7094 levelét tartalmazza. Az ismeretlen kézből származó 16 darab hozzáadásával az egész gyűjtemény darabszáma 7110-re tehető.

RÉDEY TIVADAR.

ADATTÁR.

Könyvtörténeti adalékok.

Az alább közlendő iratok a *pozsonyi városi levéltárból* valók, honnan azokat pozsonyi egyetemi tanárságom idején másoltam volt le. Értékük különböző ugyan, azonban a magyarországi könyvkereskedelem és könyvnyomdászat, s általában a könyvkiadás történetére vonatkozólag mindegyikükben találhatunk felhasználható adatokat. A *Magyar Könyvszemle* a jövőben fokozottabb mértékben kíván foglalkozni a magyar könyvkereskedelem és könyvnyomdászat történetével s így az *Adattár* főként könyvtörténeti adatok közlésére fog szolgálni.

A pozsonyi anyagból elsősorban Bánffy Miklósnak a pozsonyi magistratushoz intézett levelét emeljük ki, mely egyike a *könyvbizományi rendszer* legrégebb magyar emlékeinek. Kulcsár György Postillá-*(Szabó K.: R. M. K. I. 62—63.)* ugyanis Bánffy Miklós zalamegyei főispán nyomatta ki Alsóliván 1574-ben; Kulcsár halála után 1578-ban Bánffy a visszamaradt példányok értékesítése végett «negyedfélszáz magyar postillát» Desich Péter pozsonyi könyvkereskedőnél helyezett el bizományban, olyan feltétellel, hogy Desich «valamint egyiket eladhatja, azzal szabad legyen és az ü jó szerencséje az», csakhogy Bánffynak minden postilla után egy-egy tallért fizessen. Desich azonban hat esztendő alatt mindössze 142 forintot fizetett, 208 forinttal pedig adós maradt és mivel többszöri felszólításra sem volt hajlandó fizetni, Bánffy a pozsonyi városi hatóság közbenjárását kérte aziránt, hogy az a könyvkereskedőt tartozása megfizetésére szorítsa.

A 2. és 3. számú irat Pozsony város hatóságához intézett megkeresés, melyben a szerzők a kor szokásának megfelelően, egyes már megjelent, vagy megjelenőben lévő könyvek anyagi támogatását kérik. A 4. számú irat a külföldi könyvek szállításának nehézségeire és körülményes voltára vet világot, az 5. sz. a cenzura történetéhez nyujt felhasználható adatokat és végül a 6. sz. irat a híres Landerer-cég nyomdaengedélye 1752 szeptember 1-ről.

I.

Alsókindva, 1584 ápr. 6.*Bánffy Miklós levele a pozsonyi tanácshoz.*

Tisztelendő Nemes Biszot Wraim es Baratim. Közönethomnek es zolgalatomnak ayanlása wtan. Towaba akaram ti keg. lewelem által es Embörem által is megh talalnom illien dologbwł: Hogy ez el mulando 1578. Eztendoben Zent Iwan howanak 12 napian kyltem wolt en fel egy Zolgamtwł az thý keg. polgar tarsanak az köniw arosnak Desich Peternek negied fel zasz magyar postillath, az mýnemo postillath zegen Kwlchar Georgh az mý praedicatorunk ky wolph, wgian ith az mi warasunkban Alsólynduan nyomatott. Melliet en neký ugý kyltem, hogy o walaminth egyiket el adhattia azual zabad legiön es az w io zerencheie az, chýak hogy enneköm agion mindenik postillatul egi egy tallerth. Kirul eo magays az Jambor meg emléközhetik, minth wolt közöttünk az wegezes. Mel penzben mi nekwnk ez hath eztendotul foguan többeth megh nem adoth 142. forinthnal, aztis penigh chiak gonozul poklul hun imigh hun amugh, ky miath en karos is woltam. Im penigh ennek elötte egynehanzor mind baratim által, szolgálým által, levelem által irtam, izentem, hogy az tobirül is meg elegechen, hun penigh az konjweket el nem adhatta, agia meg Enneköm az könyueköth, az kiket el nem adhatott es en azonnis megh maradok. Merth ediglen ithon Nalam ha több lött volnais, de el költ volna, söth megh az mikorban irtam izentemis pedig, hogi a pynszt meg agia, azbannis engettem volna neki baratsagaerth, chak az tobit kwłte volna megh, jóllehet hogy enneköm izenth egi nehazner hogy ez korban, amaz korban megh küldi az penzt, de az jambor azokrwl az zokrul el feledközuen söm az pynszt sem az en könyueimet nekem megh nem atta, söth emböremnek chak megh sem mutatha az könyueköth, ha uagione megh benne uagy ninchen. Melý dolgokban az ő fölsége magyar Camara Tanacha is az Nemös es tisztellendő hozzutoty Görgh uramis tudos, merth ő kege. Irtam Egy nehanzor ez dolgok felol, es ő keg. altalis az Jambor az dolgot mind hallogatta. En penig imar nem uarhatom touab, hanem latuan az ő sok hallogatassath Desith Petörnek az Könyw Arosnak, Enneköm ti keg. megh kelletek talalnom, kernem azon thý keg. mind bizoth Vraymath, Barathimat, hogy ti kgdtk az thi keg. polgar tarsath Desith Petert Eröltesse reia, hogy

Enneköm mindönestöl fizessön megh mingiarast, az menieuel megh tartozik, tudnia illik 208. forintal, merth azt epen megh kiuanom tôle kez pÿnzul. Es thÿ keg. ez pÿnzt agia az en Embörem kezeben, ez Enneköm meg hoza, kyt ha thÿ kegdtök megh miuel, keg. Bizon Nagÿ is neuen vezöm, megh is zolgalom. Hun penigh keg. Enneköm illien niluan ualo adossagoth megh nem fizetet, tahat Enneköm Maas modot kel benne talalnom, Es Netalantan olÿ modotis talalhatok benne, hogÿ karossa nem fogok maradnom, thÿ keg. zoualis az en Jambor Zolgam Barbelÿ Görgh megh tud mondanÿ. Errol igaz tetelt warok thÿ keg. Isten tarczia meg keg. Datum Alsolÿnduae 6 Aprillis Anno Domini 1584. Keg. Barattia

Nic. Banffy mp.

Kivül: Generosis ac Egregiis Dominis N. Judici ac toto senatui Poseniensi etc. Dominis et amicis nobis observandissimis atque confidentissimis. Posonii (Záró pecsét.)

U. ott: Redditae 21 Apr. a. 1584.

U. ott: Comes Zaladiensis Nicolaus Bánffy.

(Eredeti.)

2.

Bécs, 1595. szept. 9.

Nipet Miksa a pozsonyi tanácsnak.

Edle, Ehrnfeste, etc. Herrn und patroni. Euer etc. sein meine geflissene Dienst ungespartes Fleiss zuvor. Mein auf das künfftig Sechsendneunzigste Jar, nach dem mir von Gott verlichenen gringen Discurs gestelte *ephemerim* hab ich nummehr in Druckt verfertigt, weil ich nun solch Eur etc. als liebhabern *Astronomischen Khunst* dedicirt, als praesentir Eur etc. ich hiemit die Exemplaria, wie sie in Druck ausgangen, underdienstlich bittendt, Eur etc. diss schlechte specimen von mir günstigelich aufnehmen und denselben mith befolhen sein lassen wöllen. Der almechtig Gott verleich Eur ect. Weissheit und Verstandt ir Ambt, recht und woll zu administrirn, dafür anch ich Gott in meinem Gebett anrufen wölle. Hiemit uns alle Göttlichen Schutz befehlen. Datum Wien, den 9. Sebtember, anno 1595.

Euer etc. dienstgeflossener.

Maximilianus Nipet mp.

Kivül: Denem Edlen, Ehrnfesten etc. der künigelichen Freystatt Pressburg etc. (Zárópecsét.)

U. ott: Redditae 13 Septembris a. 1595.

(Fredeti.)

3.

Lipscse, 1612 aug. 31.

Hossmann Abraham történetíró a pozsonyi tanácsnak.

Ehrenfeste, erbare, vorsichtige, wolweise Herren, weil es bein allen erbarn Völkern im löblichen Brauch gehalten worden, das man bein den Nationen, hohen und lieben Obrigkeit, auch den alten abgestorbenen Regenten ehelichen und wol alzeit gedacht hat, als bei ich die langwerende Zeit, weil ich mich zu Leipzig wegen entlichen Verfertigung meiner *grossen Österreichischen Chronica* habe aushalten müssen, von etlichen vornehmen Hoffrätthen zu Prage freundlich erinnert worden, gegenwertigen Tractat von dem Kayserlichen Leben und Wandel, sowol dem letzten Abschiedt aus diesem Leben, onderblichen, zu beschreiben, welches ich auch durch Gottes Hülffe verrichtet und alles mit hinein gebracht, was sich auf dem deutschen Boden, vorher dieses seligst verstorbenen Kaysers Rudolphi II. Regierung diese 36 Jahr in allen Welt, sonderlich im löblichsten Erzherzogthumb Österreich woldenckwürdiges begeben hat, welche angemelte Historien mit Lust zu lesen sein, als habe ich nicht umbgehen wollen, E. E. etliche Exemplaria derselben zu verrechnen, wie den keinen Herren im Rath die Zeit erwenen wird, solches mit Fleiss zu lesen, weil solche denckwürdige Sachen darinnen gedacht werden, die man nicht in andern Büchern findet, wo ich auch unverständige Herren und Richter in Städten und Märckten weiss, die lasse ich mit meinen Büchern wol unbeschweret, weil den einer Stadt oder Marckt nichts rühmlicheres ist, als hochverständige Obrigkeit, wie auch Doctor Sebastian Brandt in seinem Tractat vom Ursprung der Richter soget, das man einem Volck, einer Stadt und einem Märckt nichts höheres wunschen könte, den vernunftige Oberherren im Rathstuel, als kan man solches auch vor E. E. mit Gott und Ehren rühmen, den da wohnet die Gerechtigkeit mit ihren zwo Schwestern, Treue und Wolthat, wie Ovidius redet, welches ich aus eigner Erfahrung habe, den ist mich unlengst drei Tage alda unerkannten weise heimlich aufgehaltten, weil mir den in

meiner Chronica noch etwas gemangelt, habe ich gleich noch einmal die Österreichische Reisse auf mich nehmen müssen, in welcher ofgemelten Österreichischen Chronica E. E. löblicheen Stadt und Ort ich auch von der ersten Fundation biss auf dato alles richtig erzelle, weil ich dan bein aller derselben Städte und Märckte Historien den Obersten Herren in Rath (in dem ich auch der alten gleichfals habe erwehnen müssen) ehelichen gedancke und aber mein leztes Verzeichnung derselben mir entwandt worden. Als gelanget an E. E. mein demüthiges furmundtliches Bitten, mich durch ein klein Memorial-Zedel dessen zu berichten, E. E. sol es zu unsterblichen Ehren gelangen, hoffe auch gleichfals E. E. werden meine überschickte Lachrima und Klage-schreiben und des verstorbenen Kaysers Willen in geneigten Gemütte von mir annehmen und meine grossgünstige Herren verbleiben. Geben in meinem Musaeo in der Churfürstlichen Stadt Leipzig, den 31 Augusti, anno 1612.

E. E. Jederzeit dienstbeflissener

Abraham Hossmann weylandt Ihr
Röm. Kays. Mayst. Historicus.

Kivül: Denen Edlen, Ehrnfesten, Achtbarn, Hochgelerten etc. der Königlichen Hauptstadt Pressburg in Ungern etc. (Zárópecsét.)

U. ott: Abraham Hosmann historicus praesentirt einem Er. Rhatt etliche Tractatus historicos.

(Eredeti.)

4.

Bitse, 1616 aug. 4.

Gr. Thurzó György a pozsonyi magistratusnak.

Prudentes etc. Salutem etc.

Generosus Dominus Lazarus Hendell senior de Donersmarck in Gfell et Vesendorff, S. C. Mattis et Sermi Archiducis Maximiliani etc. consiliarius ad instantiam et petitionem nostram pannum pro peditibus nostris Norimbergae nobis comparari, Posoniumque usque in domum Domini Leopoldi Pek iam deduci curavit. Praeterea et libros filii nostri charissimi Vitebergae coemtos et vasculo inclusos eo quoque transmisit. Ut autem eo citius ad nos perferantur, D^{nes} V^{ras} etc. pro mutua benevolentia et amicitia nostra summopere rogamus, in gratiam nostri pannum illum et libros Tyrnaviam usque non gravatim vehi curent

inde ulterius promovendi curam nos habituri sumus et rationem. Facturae Dnes Vrae in hoc rem nobis apprime gratam etc. Datum in arce nostra Byttchensi die 4. mensis Augusti, anno Domini 1616.

Earundem Dnum Vrarum amicus benevolus

Comes Georgius Thurzó mp.

Kivül: Prudentibus ac Circumpectis etc. civitatis Posoniensis etc. (Zárópecsét.)

U. ott: Exhibitum 8. August 1616.

(Eredeti.)

5

Pozsony, 1673 június 7.

Szelepcsényi György esztergomi érsek rendelete.

Generosi etc. Siquidem plurima mala etiam in bene ordinata regna, republicas, ac civitates per Typographos, Librarios ac Bibliopolas sensim irrepere soleant: ideo maturo consilio ac deliberatione praehabita nobisque superinde a Sac. Ces. Regiaque Matre plena auctoritate et potestate, etiam vigore muneris nobis incumbentis eatenus delegata, ne quid malignitatis in regnum hoc Hungariae per similes occasiones inducatur, Generosas etc. Dnes Vras praesentibus requirendas esse duximus, quatenus universos Typographos, Librarios ac Bibliopolas serio admonere velint ne ullus librum aliquem imprimere, aut libros aliunde in regnum invehere, priusquam pro revisione, censura et approbatione ad nos transmittantur, sub gravi animadversione et poena a S. M. Sacma D. D. Clmo eatenus ordinanda et insuper confiscatione ejusmodi librorum audeat et praesumat. Quod ipsum Dnibus Vris monitorie ad notitiam dare voluimus etc. Datum Posonii die 7 Junii a. 1673. Generosarum etc. amicus et vicinus ad officia paratus

Georgius Szelepczény, Archieppus Strigon. m. p.

Kivül: Generosis etc. civitatis Posoniensis etc. (Zárópecsét.)

U. ott: Exhibitae 16 Junii 1673. 17. Jun. 1673. praesens admonitio et commissio introscriptis typographis in curia intimata et perlecta fuit.

(Eredeti.)

6.

Bécs, 1752 szept. 9.

Landerer Mihály János nyomdaengedélye.

Copia benigni privilegii caesareo-regii.

Nos Maria Theresia etc. Memoriae commendamus etc. quod nos fidelium nostrorum commodis benigne simul ac materno prospicere cupientes, ad humillimam supplicationem fidelis nostri prudentis ac circumspecti Joannis Michaëlis Landerer liberae et regiae civitatis nostrae Poseniensis civis et typographi, nostrae propterea factam Majestati, id eidem Johanni Michaëli Landerer, haeredibusque et successoribus ejusdem masculis in arte typographiae peritis, de caesareo-regiae potestatis nostrae plenitudine et gratia speciali clementer annuendum et concedendum esse duximus, ut ipse artem suam typographicam in praefata civitate nostra Poseniensi in futurum libere exercere ac ibidem cuiuscunque generis libros imprimere, eosdemque distrahere ac eum etiam in finem socios servare, tirones suscipere, eosdemque instruere ac pro more emancipare possit ac valeat, praefatique haeredes et successores ejusdem valeant atque possint; ita tamen et ea cum conditione, ut ipse Joannes Michaël Landerer primam quidem cultiori typo se providere et demum tam ipse, quam et praenotati ejusdem haeredes ac successores masculi, cuncta typis a se mandanda revisioni et censurae et quidem in theologis ac moralibus ab Archiepiscopo Strigoniensi, qua Dioecetano constitutorum vel constituendorum censorum, in politicis vero, aliisque saecularibus materiis jurisdictionati loci ejusdem magistratus, ac per hunc regii nostri locumtenentialis consilii approbationi praevis submittere, evoluto autem singulo semestri quorumvis librorum, aliorumque operum a se impressorum tria exemplaria regio locumtenentiali consilio nostro Hungarico transmittere debeant, alioquin praesentem gratiam et benignum indultum nostrum iisdem minime volumus suffragari, imo concedimus et annuimus praesentium per vigorem. Quocirca vobis cuiuscunque status, gradus, conditionis et praeminentiae fidelibus subditis nostris, specialiter vero judici, magistro civium, caeterisque juratis civibus et senatoribus memoratae civitatis nostrae Poseniensis, modernis utpote et futuris harum serie firmiter praecipientes committimus et mandamus, quatenus supranominatum Joannem Michaëlem Landerer haeredesque et successores ejusdem

másculos, qui artem typographiae edocti fuerint, in ejusdem exercitio publice, vel privatim nullatenus turbare, impedire, molestare et prohibere praesumatis, sed ipsos hac benigna gratia et annentia nostra iis praevio modo concessa, libere, secure et absque ullo damno, molestia et impedimento uti, frui et gaudere permittere ac per eos, quorum interest, vel intererit, permitti facere modis omnibus debeatis et teneamini. Harum nostrorum secreto sigillo nostro, quo ut Regina Hungariae utimur, impendenti communitarum vigore et testimonio literarum, quas post earum lecturam semper reddi volumus ac jubemus praesentanti. Datum in archiducali civitate nostra Vienna Austriae die prima mensis Septembris anno Domini 1752. Regnorum nostrorum Hungariae, Bohemiae et reliquorum anno duodecimo.

Maria Theresia mp.

Comes Leopoldus Nadasdy mp.

Ladislaus Batthyany mp.

Praesentem copiam cum suo originali per me collatam et in omnibus eidem conformem repertam fuisse praesentibus recognosco. Posonii 21-a Januarii 1777.

Joannes Casp. Puchowszky, praelibatae civitatis jurid. mp.

(Egyidejű hiteles másolat.)

LUKINICH IMRE.

Ismeretlen görögnyelvű Corvin-kódex.

Mielőtt még lezáródnék a MÁTYÁS király könyvtáráról kiadandó munka anyagának gyűjtése, alkalmasnak látszott az alábbi görögnyelvű kódex ismertetése. A gyűjteményes kötetről HEVESY A. nem emlékezik meg legújabb művében,¹ sem máshol róla említést nem találunk. Tartalma után ítélve eléggé vaskos kötet lehetett, hiszen LIBANIUS-nak, SYNESIUS-nak stb. csak számszerinti felsorolásban 298 levelét tartalmazta. A Lengyelországba került kódex nyomát s leírását a Jézus-társasága tulajdonában levő Germaniae 155. jelzésű kötet 267. lapján találtam meg, ahol az 1576. évi levelek között egy lapon áll a kódex tartalmi leírása:

Libri in Graeco antiquo et manuscripto volumine ex Bibliotheca Mathiae Regis Ungariae in Poloniam delato hi continentur.

1. Aristide Rhetoris nomine legationis oratio ad Achillem.

¹ La bibliothèque du roi Matthias Corvin, Paris 1923.

2. — Altera oratio contra proditores et quasi eiuratores **My-**
steriorum.

3. Libanii sophistae Epistolae 156.

— Eiusdem vita.

4. Synesii episcopi Cyreni Epistolae 110.

5. — Eiusdem oratio de insomniis explicata a Gregora Nicephoro.

6. Nicephori Gregorae Epistolae.

7. — Eiusdem Monodia in funere Theodori Mestochitae.

8. Eiusdem Declaratio de Pascha et Carnisprivio.

9. Philae Epigrammata in quaedam Evangelii mysteria et Sanctos.

10. Emanuelis Moscopuli Lexicon ordine alphabeti.

11. — Observationes quaedam grammaticae.

12. Lacapeni Epistolae et in eadem Grammatica.

13. — De vocum differentiis ex arte Gregorae.

— De iisdem ex Maximo Planude.

14. Theoduli Magistri de S. Gregorio theologo oratio.

— Formula Testamenti.

15. — Magistri eiusdem Orationes aliae 3, Epistolae 6.

16. Gregorae Epistolae 4.

17. — Eiusdem Florentius vel de Sapientia Dialogus.

18. Basilii Magni et Libanii Epistolae mutuae 22.

19. Pharasae Expositio Disputationis Gregorae in Palatio.

20. Sententiae theologorum de Deo.

Versiculi in Orationes D. Gregorii etc.

His omnibus praeponitur Index Graecus.

Ezen részletes tartalomjegyzék nyomán, ha egyáltalában még meg-
van valahol e kódex, könnyen fölfedezhető, ha több részre szakadt
volna, összeállítható. Ha pedig véglegesen elveszett volna, MÁTYÁS e
görög kódexének nyoma legalább is szaporítsa az általa birt csekély
számú görög könyvek sorát.

Budapest.

SZITTYAY DÉNES S. J.

MAGYAR KÖNYVESHÁZ.

ADALÉKOK SZABÓ KÁROLY RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁRÁNAK
I. ÉS II. KÖTETÉHEZ.

I. KÖTET.

[527.] Bécs. 1558.

TRAGOEDIA | MAGIAR NELVENN, AZ | SOPHOCLES ELEC-
TRAIABOL. | Nagiob rezre fordítatot, ez az Kerez | teneknek erkoe-
czőknek iobitafokra | peldaül szepen iateknek mogia | szerint rendel-
tetet Pefti | Bornemizzá Peter | deak által. | * | Luc: VI. | Iai neçtek kik
neuetek most, | mert még firtok. | M. D. LVIII. |

Kolofon: VIENNAE AVSTRIAE, | Oktauo calend: Iunij. | Anno.
M. D. LVIII. |

Ny. n. 8-r. A₈ — 8₈ — 9₄ = 68 sztl. lev.

Egyetlen pl. Tartományi könyvtár: Gotha.

FERENCZI ZOLTÁN.

[528.] Lőcse. 1638.

Tizenkét idvőfleges | ELMELKE | DESEK*, | Mellyekben | Szép ahittatos
és buz- | goságos könyörgések vad- | nak fogláltatván | Minden* hívek-
nek*, | valakik ez életnek haborui- | ban az ő idvőflegeknek tzéllýára |
sietnek lelki fegyverül adattattak, | mellyek elsőben Philep Kege- | lius D.
által deákül irat- | tattak. | Mostan pedég magyar nyelvre fordítottak :
Debretzeni* Péter* | által. |

Lőtsőn*, | Nyomtatta Brever Lörintz, 1638.

12-r. 24 sztl. lev., 595 lap, 8 sztl. levél. A csillaggal jelzett szavak vörös
nyomással.

M. N. Múzeum.

HAVRÁN DÁNIEL.

[529.] Bártfa. 1641.

JANUA | LINGVARVM | BILINGUIS, | Latina & Hungarica. | Sive | MO-
DUSAD INTE- | gritatem Linguarum Compendio | cognoscendam maximé

accomo-|datus: ubi tententiarum felectio-|rum Centuriis duodenis
omnia | fundamentalia, neccessaria, & fre-|quentiora vocabula femel, sineq; |
repetitione compre-|henduntur. | *Præcedente* | Diçionario. | BARTPHÆ, |
Typis Jacobi Klöfzi, | MDCXLI.

8-r. 5 sztan lev., 294 l. szalagkeretes címlap, végén arabeszkés záródisz.
M. N. Múzeum: Todoroszku-Horváth könyvtár.

HAVRÁN DÁNIEL.

[530.] Lőcse. 1668.

Prædica | ARITHMETICA. | Az az: | SZAMVETŐ | TABLA. | Melly-
ben mindenféle | Adáfról és Vételről akar mi-|némű kereskedesbenn- | is
bi-|zonyos számoknak számját | kéfzen és kőn-|nyen fel-|találhatni. |
PADVAI JULIUS | CÆSAR által irat-|tatott. | *Most pedig újjobban e'*
gyönyő-|rű kis formában ki-|bó-|lítottatott; | [kis arabeszk.] LÓTSEN, |
BREVER SAMUEL által, | MDC LXVIII. |

Kis 8-r. A—O₈ iv, 112 sztan levél.

M. N. Múzeum könyvtára.

HAVRÁN DÁNIEL.

[531.] Lőcse. 1696.

JANUÆ LINGVARUM | Reserata Aurea | VESTIBU | LUM, | *Quo* | Primus
ad Latinam aditus | Tirunculis paratur: | *Cum versione interlineari* | *Germa-*
nicâ, Hungaricâ & | Slavonicâ. | EDITUM | à | JOHAN-AMOS, COMENIO, | LEUT-
SCHOVIAE | Typis SAMUEIS BREWER, | Anno MDC XCVI. |

8-r. 4 sztl. lev., 133 l., 49 sztl. lev.

M. N. Múzeum könyvtára.

HAVRÁN DÁNIEL.

[532.] H. n. 1705.

ARTICULI | INCLYTORUM REGNI HUN- | GARIE STATUUM ET ORDINUM, |
pro Libertate Confœderatorum, in Ge-|nerali Eorundem Conventu, ad
Oppi-|dum SZECSENY pro prima Mensis Se-|ptembris, Anni Millefimi
feptin-|gentefimi quinti indictio | CONCLUSI. |

[Végződik a XIX. articulussal:] megyékben *publicál-* | tásék.

Ivr. A iv 6 sztl. levél. Az I. art. díszes A initialissal kezdődik. H. é. ny.
nélkül.

M. N. Múzeum. Todoroszku-Horváth könyvtár.

HAVRÁN DÁNIEL.

II. KÖTET.

[288.] Lőcse. 1644.

THEMATVM | PHILOSO- | PHICORVM | FASCICULUS, | *Quæ* | *Θε ἔ δίδοντο* |
 animi excolendi gratiã | PRÆSIDE | IOHANNE KUZERA, | p. t. Gymna-
 fii Rosenbergen : | Directore supremo | MELICHEOR TINCTORIUS, |
 Brifnen : Panon : ad diem | April. publicè | defendet, | in | dicti Gymnafii
 Acroasi | superiori. |

[Arabeszkes disz] | LEUTSCHOVÏÆ, | E' Typographeo BREVERIANO,
 Anno 1644.

4-r. 4 sztl. levél. A 1—4.

M. N. Múzeum könyvtára.

HAVRÁN DÁNIEL.

[289.] Lőcse. 1659.

HONOR SENECTUTIS | *quem,* | Viro prudentiã fenili, dignitate
 fenatoriã, | auctoritate pereximiã | D. LAVRENTIO BREWER, | CIVI AC
 SENATORI REIP : LEUTSCH : PRIM : | Typographo item per Hung. haud in-
 celebri, | *Patri mihi perpetuò amoris ac honoris cultu* | *colendo,* | recurfui diei
 Natalis gratulabuudus (sic!) | offert | JOHANNES BREWER, Filius obsequen-
 tiffimus. | *Anno 1659 Die 10. Augusti.* | LEUTSCHOVÏÆ.

4-r. 4 sztl. levél, A 1—4.

M. N. Múzeum könyvtára.

HAVRÁN DÁNIEL.

[290.] Lőcse. 1707.

AnnVM plæ ConCorDiæ, | S : | HVngarIæ ConCorDiãM, | in | *Fau-*
stiffimum Feliciffimumque Novi hujus Anni Auspicium, | SERENISSIMO |
 PRINCIPI AC DOMINO, | DOMINO | FRANCISCO II. | [következik a címfőlsorolás
 10 sorban] Domino suo longè Clementiffimo. | Itemque | Omnibus ac
 Singulis, | Qui | Salvis Dignitatum ac Honorum Titulis | In | CHORO,
 FORO, THORO, | Afflicto jam jam Hungariæ Regno quovis subvenire
 modo | ftudent, & Avitam Pannonum Libertatem integrè recuperatam,
 atq; ita | Patriæ, Bonisq; omnibus bene effe toto animo percipiunt, |
 Cum omnigenæ. Proſperitatis voto, | Humillimã Mente & sub-
 miffã, eãq; | planè devotã apprecari voluit, debuit, | Michael Unbehauen
 Rotenburgo-Francus, | Rosnaviensium Evangelico-Germanicorum P. | LEUT-
 SCHOVÏÆ. |

Ivr. 2 sztl. levél. Végén záródisz. H. é. ny. nélkül.

M. N. Múzeum : Todoreszku-Horváth könyvtár.

HAVRÁN DÁNIEL.

TÁRCA.

FRAKNÓI VILMOS

(1843—1924)

Két emberöltöt meghaladó szakadatlan tudományos és közéleti munkásság után, szinte mindhalálig tollal a kezében távozott el az élők sorából a magyar történettudósok Nestora: FRAKNÓI Vilmos. Elvesztése felett érzett mélységes fájdalomkat a természet rendjén való kényszerű megnyugvason kívül enyhíti az a körülmény, hogy csak keveseknek adott meg, mint neki, hogy egy hosszú és harmonikus emberi életen át fáradhatatlanul dolgozhassék a kitűzött célokért egyháza és hazája, valamint a magyar tudományosság szolgálatában. FRAKNÓI Vilmos ebből bőségesen kivette részét tudományos és közpályájának hatvannégy esztendeje alatt, élete tehát eredményekben mindenképen gazdag, befejezett egészként áll most kortársai, valamint a jövő nemzedékek előtt.

FRAKNÓI Vilmos 1843 február 27-én született Ürményben, Nyitra-megyében, ahol atyja, dr. FRANKL Sándor, a gróf Hunyady-család jó-módban élő uradalmi orvosa volt. Négyesztendős volt, amikor atyja egész családjával együtt a katolikus vallásra tért. Ez a mozzanat, amely oly sok konvertita életében pusztán külső formáságot jelent, nála sors-döntő volt egész életére. A katolicizmus már kora ifjúságától kezdve lelki tartalmat adott életének, s a nagyszombati és esztergomi papi iskolák katolikus szellemű nevelésén kívül épen ennek a bensőséges katolicizmusnak tulajdonítható, hogy már serdülő korában hivatást érezve a papi pályára, az esztergomi küsszeminiarium növendékei sorába lépett. Érdeklődése itt csakhamar a történeti tudományok felé fordult s pozitív alkotnívágása már akkor megnyilvánult nála, amikor hasonló korú és állású társai még a tudás megszerzésén fáradoznak. Az új életre kelt Akadémia egyik pályadíját, amely a vezérek és Szent István korabeli műveltségi állapot történetét kívánta megrajzoltatni, a tizennyolc esz-

tendős növendékpap nyerte, de a jutalomnál is kitüntetőbbek voltak TOLDY Ferenc titkár azon meleghangú biztató sorai, amelyekben szép jövőt jósolt a nagy történeti érzékkel és készültséggel megáldott pályanyertes fiatal szerzőnek. Ezzel a ténnyel FRAKNÓI Vilmos szinte végérvényesen el is jegyezte magát a történetírással. Két esztendőn át foglalkozott a pesti egyetemen történeti tanulmányokkal, majd 1864-ben a bölcsészettudományi doktorátus megszerzése után tanár lesz a nagyszombati gimnáziumban. Neve ekkor már ismertté válik a napilapokban, valamint KNAUZ Nándor Magyar Sion-jában sűrű egymásutánban közzétett cikkei és tanulmányai nyomán. 1865-ben az esztergomi papnevelőintézet tanárává nevezi ki érseke, ahol tovább folytatja történetírói munkásságát, s érdeklődése mindinkább az újabbskori egyháztörténelem felé fordul. Nehány kisebb, a reformáció és ellenreformáció korára vonatkozó tanulmány után érdeklődését PÁZMÁNY Péter élete és kora foglalja le. Alapos tanulmányok és eredeti kutatások nyomán fog e nagyszabású élet- és korrajz megírásához. Már az első két kötet megjelenése elégséges volt ahhoz, hogy szerzőjének megszerezze nemcsak az akadémiai levelező tagságot, de a II. osztály helyettes titkárságát is. Az egymást sűrű egymásutánban követő hazai és külföldi levéltári kutatások alapján hangyaszorgalommal dolgozó FRAKNÓIT már három évvel később, 1873-ban, rendes tagsággal tünteti ki az Akadémia, a kormány pedig két esztendővel utóbb, 1875 áprilisában, MÁTRAY GÁBOR megüresedett helyére, a Nemzeti Múzeum könyvtárának élére helyezi az alig harminckét éves tudóst. Ez a kinevezés új és tudós hajlamainak és fényes készültségének tág teret nyújtó munkakört biztosított FRAKNÓI Vilmosnak. Alapos elméleti képzettsége, valamint a külföldi könyvtárakban szerzett tapasztalatai nyomán lázas buzgalommal fog a múzeumi könyvtár általa jól felismert problémáinak megoldásához. Nagy erővel és kellő rendszerességgel fog a könyvtár anyagának lajstromoztatásához és feldolgoztatásához. A könyvtár anyagának tudományos publikációjára, egyúttal a tisztviselői kar tudományos munkásságának megkönnyítésére már 1876-ban megindítja a Magyar Könyvszemlé-t, amelyet nemcsak maga szerkeszt, de cikkeinek javarészét is, épen azokat, amelyek irányt és új utakat jelölnek, ő maga írja. Érdeklődése ekkor már mindinkább a Hunyadiak korának nagyszerű nemzeti politikai és kulturális fellendülése felé fordul, s ez az érdeklődés különösen Mátyás király politikája, valamint kultúraszertetének legszebb gyümölcse, a Korvin-könyvtár iránt, végigkíséri öt életének egész hátralevő szakaszán át. Nagyszabású,

tudományos eredményekben gazdag könyvtárigazgatói működését azonban a Nemzeti Múzeum kárára csakhamar félbeszakította, majd végleg lezárta akadémikus társainak azon elhatározása, amellyel őt 1879-ben a betegsége miatt lemondott ARANY János helyére az Akadémia főtítkári székébe ültették. Ez az új, harminchat éves fiatal tudósra szinte elérhetetlenül magas kitüntetést jelentő tisztség azonban, amely legelső sorban adminisztratív képességeket kíván betöltőjétől, semmikép sem csökkentette FRAKNÓI munkakedvét és tudományos munkálkodását. Hivatali teendőinek buzgó ellátásán kívül, a nagyváradi kanonokság elnyerése által anyagiakban is kellőképp független fiatal tudós nem csökkenő buzgalommal folytatja kutatásait a hazai és külföldi levéltárakban. Külföldi kutatásainak eredményei jórészt a Hunyadiak, a reformáció és ellenreformáció korára vonatkozó politikai és irodalmi ismereteinket gazdagították bőségesen, míg a bécsi levéltárak, valamint a Magyar Országos Levéltár anyagának szorgos felhasználásával készült nagyszabású élet- és korrajza (Martinovics és társainak összeesküvése, Budapest, 1880.) eredményeinek újszerűségénél és előadásának eleganciájánál fogva egyaránt élénk visszhangot váltott ki irodalmunkban. Amidőn XIII. LEÓ pápa a történeti kutatás számára 1882-ben megnyitja a vatikáni levéltárakat, a külföldi levéltári kutatásokban rendkívül járatos FRAKNÓI Vilmos nyomban felismeri annak hazai történetírásunk szempontjából való rendkívüli jelentőségét. Fáradhatatlan buzgalommal agitál különösen a katolikus főpapság körében a vatikáni könyv- és levéltárak magyar vonatkozású anyaga kiadásának szellemi és materiális biztosítása érdekében. Két esztendei szüntelen fáradozás után 1884-ben megjelent az általa életrehívott magyar vatikáni okirattár-bizottságnak kiadásában a publikációk első kötete, amelyet még számos társa követett huszonöt esztendőn át hosszabb-rövidebb időközökben. A vatikáni gyűjtemények anyagának átkutatása érlelte meg FRAKNÓIban azt a gondolatot, amelyet egy évtizeddel később valóra is váltott pusztán saját anyagi erejére támaszkodva: önálló magyar történetkutató intézet megteremtését az örökvárosban. Az adminisztráció aprólékos gondjaitól megszabadulandó, 1889-ben lemondott akadémiai főtítkári állásáról s idejét ezentúl ismét teljes egészében a tudományos munkának, valamint a vatikáni levéltári kutatásoknak szenteli. E cél érdekében római villáját megnyitja a magyar történetírók előtt, akiknek kutató munkáját célszerű körültekintéssel állítja a Vatikáni Magyar Okirattár szolgálatába. Maga pedig fokozottabb mértékben fordul a Hunyadiak korának tanulmányozása felé, amelynek gyümölcse-

képen már 1890-ben megjelenik tőle Hunyadi Mátyás életrajza, majd később, mint a SZILÁGYI Sándor szerkesztette Millenárius történet negyedik kötete, módszertani szempontból legjobb és irodalmilag is legkerekdedebb munkája, a Hunyadiak és Jagellók korának összefoglaló története. Ebből az előkelő szellemi élvezetekben gazdag életből azonban ismét az adminisztráció kicsinyes gondjai mellé szólította FRAKNÓI Vilmost Wlassics miniszter bizalma, amidőn 1897-ben múzeumi és könyvtári országos főfelügyelővé kinevezte. Erre az állásra FRAKNÓI-t egyaránt képesítette már a múzeumi könyvtár igazgatása alkalmával napvilágra került kitűnő elméleti és gyakorlati múzeális szaktudása, valamint az Akadémia főtitkári székében bevált adminisztratív készsége. FRAKNÓI szeretettel és buzgalommal látta el új hivatalát, dacára annak, hogy ideje javát rabolta el a tudományos munkától, egészen 1915-ig, amikor gyengülő egészségére hivatkozva fiatalabb erőknél engedte át ezt a munkateret. Munkássága azonban ez évek alatt sem szünetel. A magyar kereszténység kilencszázados évfordulójára három kötetben megírja Magyarország és a pápaság összeköttetésének történetét. Részletesen foglalkozik a királyi kegyúri jog történetével, de emellett szinte évről-évre számos kisebb-nagyobb tanulmányban számol be egyéb kutatásainak eredményéről. A kortársak lassan kidőlnek mellőle, de a törékeny testű FRAKNÓI Vilmos bátran és erősen kitart a munka mellett. 1912-ben áthajózva az Óceánon, nagyszabású kultúrtörténeti programot dolgoz ki s ettől kezdve ezen eszme megvalósításának szolgálatába állítja tudományos célokra mindig készségesen rendelkezésre álló maecenási készségét. Sajnos, a világháború kitörése megakadályozta e logikusan felépített, eredményeiben valóban hézagpótló program megvalósítását. Csupán e körbe egyik láncszemként beilleszkedő mű, a Korvin-könyvtár története, készült el annyira, hogy nagyjában sajtókészen állott akkor, mikor FRAKNÓI Vilmos örök álomra húnnya le szemét. A világháború új problémát tárt fel FRAKNÓI Vilmos előtt. A nagy küzdelemben ellenségeink által igazságtalanul használt szellemi fegyverek arra készítették a történetírás gyakorlati kívánalmáért mindig fogékony FRAKNÓI Vilmost, hogy maga is tollal szálljon sikra nemzetének igaza mellett. A hármasszövetség történetéről írott tanulmányaiban széleskörű felkészültséggel, a legújabb kor történetének biztos ismeretével bizonyítja azt, hogy a monarchia ártatlan volt a nagy világegés felidézésében. Az összeomlás után magas korához mérten páratlan szellemi frissességgel fog a még menthető megmentéséhez. Nagy buzgósággal vesz részt a bécsi magyar műkincsek hazahozatalán

fáradozó bizottság munkálkodásában. Amikor pedig a monarchia felदारabolása a békeszerződésekben valóra vált és a nemzet fölé fenyegető módon tornyosultak a megoldásra váró alkotmányjogi problémák, inkább a nemzete sorsán aggódó hazafi gyakorlatias, jószándékú segíteni akarásával, semmint a historikus multba néző és ezért a jövőben bizton remelő és körültekintő megfontolásával brosurát ír a királykérdés megoldásáról. E szomorú éveket Bécsben és a melki kolostorban tölti, szüntelenül dolgozva fáradhatatlanul s Magyarországra csak a vihar elcsitul-tával, 1922 őszén tért vissza. Ez a visszatérés újra megacélozni látszott immár lankadó testi erejét, nagy buzgalommal készíti és készítteti a Corvin-könyvtár történetéről szóló művét; születésének 100-ik évfordulóján mély szeretettel emlékezik meg a történetírásban mesteréről, IPOLYI Arnoldról, de az Akadémia százéves jubileumára készülő műve már nem érthette meg befejezését. A betegség mégis csak úrrá lett az elaggott test felett és hosszas szenvedés után, utolsó éveiben nehezen illeszkedve be a változott gazdasági viszonyokba, szinte szűkösen élve, 1924 november 20-án örök álmra hajtotta le fejét.

FRAKNÓI Vilmosban csodálatos harmoniában olvad össze az egyháza javán szüntelenül buzgólkodó pap a széles látókörű, módszeresen felkészült, irodalmi styljében kifinomodott, erősen nemzeti érzésű tudóssal és az érdemes tudományos és egyházi célok támogatására mindig készséges Maecenással.

Papi mivolta nemcsak a seminariumi nevelés hagyományakép örökké megmaradó zárkózott lényében nyilvánult meg nála, de gondolkozásmódja, érzésvilága, sympathiája és antipathiája szüntelenül elárulja a katolikus egyház buzgó katonáját, aki tudós létére sem retten vissza attól, hogy a hetvenes évek erőteljes egyházpolitikai harcai közepett az Új Magyar Sion hasábjain névtelenül írt politikai cikkekben szálljon síkra egyházának igaza mellett. Igen találóan írja róla DUDEK János, hogy FRAKNÓI Vilmos bármit írt is, azzal egyúttal egyházának is mindig használni akart. (Religio. 1910. 17—19. l.) Hogy eme mélyenjáró és tettekben is mindig megnyilvánuló komoly papi élete dacára sem ért el az arbei címzetes püspökségnél magasabb egyházi méltóságot, annak oka nem származásának körülményeiben keresendő, hanem sokkal inkább abban, hogy fiatal korában elszakadva a papi élet gyakorlati tevékenységétől, meglehetősen idegenül állott az egyházkormányzat ténykedéseivel szemben.

GYULAI Pál épen IPOLYI Arnoldról mondott emlékbeszédének kritiká-

jában (Bírálatok. Bpest. 1911. 324—32. l.) erősen megtámadja azt a történetírói irányt, amelyet a XVIII. századi jezsuita történetírók nyomán IPOLYI Arnold és FRAKNÓI Vilmos élesztettek fel újra irodalmunkban. Szerinte a reformáció és ellenreformáció korának olyan katolikus szellemben fogant értékelése, ahogy azt IPOLYI és FRAKNÓI teszik munkáikban, a történelem egyetemes érvényű igazságainak kiderítésére nem, legfeljebb az egyház politikai törekvéseinek alátámasztásául szolgálhat. Gyulainak ez a Fraknói egész, akkor már (1887) teljesen kialakult történetírói pályájának túlságosan egyoldalú bírálata valóban igazságtalan volt Fraknóival szemben. Nála épűgy, mint Ipolyi Arnoldnál, természetesen sohasem lehet figyelmen kívül hagyni azt a körülményt, hogy mint katolikus egyházi férfiú neveltetését, gondolat- és érzésvilágát követve is katolikus érzületű tudós, bármennyire tárgyilagos is tehát az emberek megrajzolásában, az események előadásában, azok csoportosításában és mérlegelésében, mégis épűgy mint protestáns történetírónál protestáns, nála meg önkénytelenül is katolikus szellemben fogant értékelését találjuk az embereknek és eseményeknek. Ez a katolikus felfogás az, amely úgy IPOLYIT, mint FRAKNÓIT az ellenreformáció pártjára állította. De másrészt THALY Kálmán és SZILÁGYI Sándor, valamint követők történetírói irányával szemben egészséges és tudományos szempontból szükséges reakciót jelentett Ipolyi és Fraknói azon egyébként forrásokkal is alátámasztott, tehát tudományosan is indokolható felfogása, hogy Magyarország fennmaradása, valamint alkotmányának épségben tartása a kálvinista Erdély politikai és hatalmi tényezőin kívül a király hűségén lévő katolikus főpapság és katolikus főnemesség óvatos, de a viszonyokkal mindenkor számotvető magyar nemzeti érzéstől vezetett politikájának is köszönhető. Ez a történeti igazság ma már, amikor az újabb kutatások, valamint a régiek indokolt átértékelése nyomán lassanként lenyesegetik történetíróink THALY és mások jószándékú és hazafias érzésből fakadt túlzásait, nem hat meglepetés gyanánt, de mindenesetre a maga idejében, egyformán vallott élelemjű történetírói felfogásra, valamint bátorságra a divatos történetírói felfogással szemben.

El nem hallgatható érdeme FRAKNÓI Vilmos történetírói működésének az a páratlan buzgóság, amellyel jóformán történetírói munkásságának első idejétől kezdve a magyar külügyi kapcsolatok történetét felderíteni igyekezett. Tanulmányainak hosszú sorozata, vaskos kötetek tanúskodnak arról a hatalmas tudományos apparátusról, amellyel Fraknói a magyar diplomácia történetét és a magyar, valamint a Magyarországon

működött külföldi diplomaták életét feltárni igyekezett. Munkáinak eredményein bizonyára változtatni fognak a külföldi kutatások, de épen alapvető voltuk miatt még hosszú időn át nélkülözhetetlenek lesznek a tudományos világ részére.

Hazai és külföldi levél- és könyvtári kutatásai közben FRAKNÓI szüntelenül gondos figyelemmel kísérte a magyar szellemi élet legapróbb nyomait is. Ez az apróságok iránt is szinte nőiesen fogékony készség eredményezte azután, hogy FRAKNÓI Vilmos szinte évről-évre újabb, sokszor másokat messzeágazó kutatásokra ösztönző fölfedezésekkel gyarapította szaktudományunkat, a magyar könyvészetet. Különös gonddal kereste, kutatta MÁTYÁS király könyvtárának nyomait; idevonatkozó kutatásai mindenkor nélkülözhetetlenek lesznek azok számára, akik az eddigi alapokra továbbépíteni akarnak.

Mai módszeres felkészültségünk mellett talán kissé szegényesnek tünik fel az a tudományos fegyverzet, amellyel FRAKNÓI Vilmos munkáit felvértezte. Különösen szemére vetették és nem minden ok nélkül, hogy túlságos gyorsan haladt át a levéltárak anyagán, másolatai, idézetei nem mindig pontosak és megbízhatók. Ezek a megjegyzések igen sokszor alappal bírnak, de ha nem akarunk igazságtalanok lenni, meg kell állapítanunk, hogy abban az időben, a hatvanas, hetvenes és nyolcvanas években, amikor FRAKNÓI munkásságának legnagyobb része esik, oly gyorsasággal történt az ismeretlen levéltári anyag feltárása, hogy már a napfényre került anyag óriási terjedelme miatt is FRAKNÓI is meg mások is sokszor inkább az adatközlések mennyiségére, mint annak milyenségére néztek. De FRAKNÓI biztos történetírói intuíciójának bizonyítéka, hogy ő igen sok esetben (pl. Martinovics megítélésében) az aránylag csekélyszámú és egyoldalú adat nyomán is az igazsághoz híven látta meg az embereket és írta le az eseményeket, amint azt az évtizedekkel későbbi kutatások be is bizonyították. FRAKNÓI Vilmos módszeres történetírói felkészültsége valóban nem mérhető a mai nemzedék felkészültségével, de biztos történeti meglátása, fáradhatatlan szorgalma átsegítették őt a hézagokon.

Ha pedig kortártársai közül azokkal kívánjuk összemérni, akikhez felfogásánál, valamint világnézeténél fogva legközelebb állott, az összehasonlítás akkor sem üt ki FRAKNÓI Vilmos hátrányára. IPOLYI Arnold, akit méltán nevezhetni mesterének, talán felülmúlta őt jellemző erőben, az alakok és események éles meglátásában, de nála a történelem nem volt egész életet betöltő studium, sokkal inkább kulturpolitikai alap

csupán. KNAUZ Nándor sokkal pontosabb gyűjtője és magyarázója az okleveles és kéziratos anyagnak, de érdeklődése annyira szétforgácsolódik a diplomatikai és paleográfiai problémák között, hogy a gyűjtött anyag összefoglaló szemléletére sohasem emelkedik. PÓR Antal és BUNYITAY Vince a módszert tekintve talán jobban felszerelt kutatói egy-egy kornak vagy intézmény történetének, de munkásságuk mindenkor csak egy téglaleendő nemzeti történetünk épületében. PAULER Gyula nemcsak kutatásainak páratlan alaposága, de szinte exact eredményei és ítéletei miatt emelkedik kortársai fölé, sajnos munkássága nem terjedt ki történetünk nagyobb egészére.

FRAKNÓI Vilmos egy életet szentelt a magyar történelem, elsősorban a magyar egyháztörténelem buzgó tanulmányozásának. Ebben nem vezették előítéletek, kimutathatóan jószándékkal törekedett a történeti igazság kiderítésére. Itt-ott fogyatékos módszerét legtöbbször sikeresen pótolta a vérbeli történetíró nélkülözhetetlen jellemzője, az intuitio, valamint az anyag lehető teljes felkutatására való szorgos törekvés. Mint történetíró mindig a nagy összefüggéseket kereste egy-egy korszak vagy intézmény történetét logikusan beleillesztve nemzeti történetünkbe; az igazi történetíró biztos megérzésével elsősorban mindig a közélet szempontjából is aktuális történeti problémák megoldásával foglalkozott, amelyeket elegáns és fordulatos, a tárgyhoz mindig alkalmazkodó prózában adott olvasói elé.

Mint Maecenás nálunk olyannyira szükséges, maradandó példát adott arra nézve, hogy kell egy-egy jónak és szükségesnek ítélt tervet haladék nélkül megsegíteni anélkül, hogy anyagi készségét egy ember erejét felülmúló sokféle cél szolgálatába forgácsolná szét. Az egy cél felé egyenesen, minden akadályon áthaladó maecenási gondolatnak a Római Magyar Intézet örökkéélő emléke marad.

TÓTH LÁSZLÓ.

JELENTÉS

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR 1923. ÉVI ÁLLAPOTÁRÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának vezetését 1922. évi december hó 27-én vettem át dr. MELICH Jánostól, aki a budapesti kir. m. Pázmány Péter tudományegyetem bölcsészeti karának bizalmából már korábban a szláv összehasonlító nyelvtudomány egyetemi katedrájára szólíttatván el, az 1922. év végén megvált intézetünkötől. Mielőtt ez évi jelentésemre áttérnék, meg kell emlékezni az ő igazgatói működéséről.

MELICH János a legnehezebb időben, súlyos körülmények közt állt országunk legnagyobb tudományos könyvtára élén. Igazgatása folytonos harcban és küzdelemben telt el a háború és forradalmak nyomában kelt nehéz gazdasági viszonyokkal, a nemzeti közgyűjtemények felbontására törekvő bolsevikrendszerrel s a magyar kultúra kincseire szemetvető oláh megszálló hadakkal. De küzdenie kellett a felső hatóságok meg nem értésével, a krajcáros takarékoskodásnak kulturális, sőt államgazdasági szempontból is igen káros rendszerével. Az «inter arma silent musae» elvének hódoló háborús kormányok kulturális intézeteinken akarták megtakarítani a hadviselés kiadásait s a forradalom bukása sem hozott pénzügyi téren lényeges változást. Könyvtárunk békében is szűkös átalányának időnkénti emelése mindig megkésve érkezett és sohasem állott arányban a hirtelen magasbaszökő árakkal, pénzünk értékének fokozatos gyors csökkenésével. Hovatovább nemcsak az intézet tervszerű fejlesztéséről, hanem a külföldi könyv- és folyóiratanyag célszerű kiegészítéséről is le kellett mondani, sőt a legsürgősebb napimunkálatok — így pl. a kötelezpéldányként beszolgáltatott hírlapanyag köttetése stb. — sem voltak teljesen végrehajthatók.

MELICH János 1919 óta számos felterjesztésben mutatott rá a háborús gazdálkodás következtében támadt hiányokra, megjelölve a sürgősen végrehajtandó legfontosabb feladatokat. Sajnos, az ezekhez szükséges anyagi eszközöket minden sürgetés dacára sem tudta megszerezni. Még igazgatósága utolsó hat hónapjában, 1922 júliustól decem-

berig is mindössze 225.000 K félévi átalánnyal rendelkezett. A megértés hiánya, a sikertelen küzdelem mást talán visszariasztott, elernyesztett volna, MELICH energiája és hite nem tört meg a hiábavaló küzdelemben. Nemcsak színvonalon tartotta a vezetésére bízott intézetet, hanem új, nagyfontosságú és tudományos értékű munkákat is kezdeményezett. A zenegyűjtemény, a könyvtár balkáni anyagának, az értesítőgyűjteménynek, a hirlaptár 48-as anyagának, az irodalmi levelestárnak új feldolgozása, a háborús gyűjtemény feldolgozásának befejezése, forradalmi és az elszakadt területekre vonatkozó szép nyomtatványgyűjteményünknek s a Széchényi Könyvtárban előkészített Nemzeti Bibliográfiának alapvetése, házi könyvkötőműhelyünk, más könyvtári munkálattal együtt s az adminisztráció terén a forradalmi időben meglazult fegyelem helyreállítása MELICH János hároméves igazgatóságának maradandó emléke. Az Országos Széchényi Könyvtárat nagyon költséges veszteség érte MELICH távozásával. Az ő magyar hite, lelkesedése és energiája szolgáljon például utódainak!

Az 1923. év legnevezetesebb eseménye könyvtárunk, illetőleg a Magyar Nemzeti Múzeum szerves bekapcsolódása volt az 1922: XX. t.-c.-kel statuált Országos Magyar Gyűjteményegyetem autonom szervezetébe. Az új szervezet kifogástalanul működik s a keretébe tartozó tudományos intézetek korszerű és arányos fejlődésére máris üdvös hatással van az intézeteket szubjektív szempontból elbíráló, bürokratikus irányítást felváltó önkormányzat.

Az új szervezés első eredményeként még 1922-ben megtörtént tudományos tisztviselői, 1923-ban segédszemélyzeti statusnak nagyarányú rendezése, melynek során könyvtárunk majdnem minden tisztviselője előlépett.

Az intézet szempontjából nagyjelentőségű a gyűjteményegyetemi törvényben statuált alapszerű pénzkezelési rendszer életbeléptetése, ami rendkívül megkönnyíti a könyvtár gazdasági adminisztrációját. A gyűjteményegyetemi költségvetés keretében egyébként kielégítő gondoskodás történt intézetünkről. Gróf KLEBELSBERG Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter úr szakítva az eddigi szűkkeblűséggel, nemcsak rendes átalányunkat emelte fel, hanem a háborús hiányok pótlására külön rendkívüli átalányt — 1922/23 II. felében 7,000.000, 1923/24 I. felében 15,000.000 koronát — is engedélyezett könyvtárunknak. Ezenfelül külön gondoskodás történt átszervezési költségeink, tudományos kiadványaink és berendezési kiadásaink fedezéséről. Összevéve az

1923. év I. felében kereken 13 1/2 millió korona, a II. felében 26 millió korona állt rendelkezésemre, beleértve az adományokból befolyt 200.000 koronát. Bár ez az összeg — nem is szólva a már-már tarthatatlanul szűkös helyviszonyok orvoslásáról — korántsem elegendő a háborús évek összes hiányainak pótlására, mégis módot adott arra, hogy a leg-sürgősebb rendezési munkálatokat és átalakításokat végrehajtsuk s a legfontosabb könyvanyagot beszerezzük. Előnyünkre szolgált, hogy az év első negyedében nagyobb összeg állván rendelkezésemre, még pénzünk értékének katasztrofális zuhanása előtt nagyobb beruházásokat hajthattunk végre.

A könyvtár igazgatását átvéve, első feladatombnak tartottam, hogy elődöm idevágó terveit felhasználva, némiképen enyhítem a *hivatali és raktárhelyiségek zsúfoltságát*. Az egy helyiségbe zsúfolt és egymást a munkában gátló kutatók és tisztviselők elkülönítése végett a régi hírlaptári dolgozószobában egy kb. 16—20 személy elhelyezésére alkalmas, üvegfalal elrekesztett kutatófülkét építtettem, ugyanitt helyezve el a kölcsönzést lebonyolító tisztviselőt. A megoldás nem a legszerencsésebb, de átmenetileg és jobb híján megfelel a célnak. Ugyane teremben többi hivatali helyiségeink karzatának mintájára vaslépcsővel ellátott körfutó galeriát építtettünk a MICHL Alajos-céggel. Ez a munkálat — az anyag ára még február hóban kifizettetvén — mindössze 4,000.000 koronát emésztett fel. A földszinti helyiségben állványokat emelve értesítőgyűjteményünknek, a zsúfolt törzsraktárban cca 180 folyóméter állványhoz jutottunk. Ezenkívül több kisebb pótállvány készült a hírlaptári folyosón és a nyomtatványi osztály raktárában. Összevéve mintegy 40—50.000 kötet elhelyezését biztosítottuk. Sajnos, a második félévre tervbevett további nagyobb berendezési munkálatról — a nagy olvasóteremnek kétemeletes karzattal leendő felszereléséről — valutánk romlása következtében le kellett mondanunk. A néhai KRENNER József igazgató özvegye által lakott könyvtári helyiségek megszerzésére irányuló lépéseink hajótörést szenvedtek a lakáshivatal érdeklődéshiányán, noha a kultuszminister úr többször sürgette az ügy elintézését. Szép számban letétbe vett családi levéltárakkal folyton gyarapodó levéltárunkra pedig vitális jelentőségű e helyiségek felszabadulása s ugyanott juthatna elhelyezéshez a levéltár két szobájába szorult Orsz. Könyvforgalmi és Bibliografiai Központ. A Festetich hercegi palota istállójában elhelyezett hírlapanyagunk és a pincében elraktározott aprónyomtatványaink megmentése a rothadástól, valamint a modern igényeknek meg-

felelő olvasóterem és kutatószobák berendezése s a helyszüke miatt feloszlattott állandó kiállítás visszaállítása csupán az épületkérdés gyökeres rendezésével, a Múzeum természetrajzi osztályainak kitelepítése által érhető el. Az így felszabaduló II. emeleti helyiségeknek a Széchényi Könyvtár és Régiségtár közt leendő megosztásával néhány évtizedre meg volna oldva két leggazdagabb gyűjteményünk elhelyezésének évtizedek óta halogatott, halaszthatatlan kérdése.

A raktári berendezés kiegészítése mellett még valutánk katasztrofális zuhanása előtt sikerült készülő karthoték-katalógusunkhoz öt darab amerikai rendszerű szekrényt készíttetni, az ehhez, valamint a folyókatalógizáláshoz és irodához szükséges papír, karton, doboz és egyéb anyagokat cca egy évre beszereznünk és házi könyvkötőműhelyünket nyersanyaggal ellátnunk. Emellett egy második írógépet is vásároltam.

A könyvtár gyarapításában főleg a háború óta elmaradt külföldi és az elszakadt területről a megszállás óta szinte beszerezhetetlen könyv- és folyóiratanyagnak a beszerzése okozott gondot. Megfelelő valutának kedvező árfolyamon való beszerzése mégis lehetővé tette a legfontosabb magyar vonatkozású és az általános tudomány szempontjából fontos külföldi sajtótermékek nagyrészenek beszerzését. Sőt e tekintetben a jövőről sem feledkeztünk meg. 1924 január elsejével kb. 7.000.000 K értékű külföldi valutát hoztunk át a folyó évre, szemben 4.000.000 K túlkiadással, ami a folyó félévi költségvetést terheli. A külföldi beszerzés terén jelentős fordulatot jelentett az Országos Könyvforgalmi és Bibliografiai Központ felállítása. Igazgatója, dr. PASTEINER Iván németországi útján kedvező megállapodást létesített a német könyvkereskedőkkel s a központ külföldi csereakciója is szép eredményeket hozott. A bécsi ú. n. emigráns irodalom megszerzésében dr. ECKHART Ferenc miniszteri osztálytanácsos úr ezidén is szíves készséggel és önzetlenséggel támogatott bennünket. Sajnos, a gyűjtési körünk szempontjából elsőrendű fontossággal bíró megszállt területi anyag beszerzésére sem a könyvkereskedők, sem társadalmi szervezetek útján nem sikerült megfelelő, állandó megállapodást létesítenünk s így az itt-ott esetlegesen előkerült anyag beszerzésével kellett megelégednünk. Reményem van azonban, hogy most folyó tárgyalásaink ezirányban is sikerrel fognak járni.

A hazai nyomtatványanyagnak az 1897. évi kötelespéldánytörvényben előírt rendszeres beszolgáltatását korábban nem volt módunkban ellenőrizni. Az elmúlt évben azonban dr. KÁDÁR Jolán könyvtárnok —

még MELICH János igazgató megbízásából — aprólékos gonddal elkészítette az 1921. és 1922. években megjelent hazai nyomtatványok bibliográfiáját. Ennek alapján sikerült a beszolgáltatásra kötelezett nyomdák mulasztásaira rájönnünk és kötelespéldánygyarapodásunkat — főleg a nyomdákban személyesen eljáró dr. GREXA Gyula alkönyvtárnok és EPERJESSY János könyvtártiszt érdeméből — mintegy 20⁰/o-kal megnövelnünk. A nemzeti bibliografia két évet egybefoglaló első kötete nyomtatás előtt áll s az 1923. évtől kezdődőleg szerkesztését dr. GULYÁS Pál főkönyvtárnok, kötelespéldány-osztályunk vezetője vette át.

A szerzett tapasztalatokon okulva, dr. RÉDEY Tivadar könyvtárnokot megbízom az új kötelespéldány törvény tervezetének kidolgozásával, aminek célja a beszolgáltatási kötelezettség fokozottabb ellenőrzése s a kötelespéldányt élvező könyvtárak gyakorlatának egységesítése. A kész tervezetet a miniszter úr Ö Excellenciája elé terjesztettük.

A könyvtárunkból hiányzó régebbi magyar nyomtatványanyag beszerzését, a hiányok rendszeres kiegészítését előmozdítandó, dr. SIKABONYI Antal könyvtárnokot nyilvántartás vezetésével és az antikváriusok eladó anyagának állandó szemmel tartásával biztam meg. E rendszer máris igen szép eredményekre vezetett.

Ajándékozás útján is szépen gyarapodott könyvtárunk: Özvegy dr. TODORESZKU Gyuláné a Todoreszku-Horváth-Könyvtár régi magyar nyomtatványanyagát ezidén is szépen gyarapította és továbbra is páratlan áldozatkészséggel tartja karban és gondolzza AKANTISZ Viktor könyvművészeti előadó segítségével a Széchényi Könyvtárnak ajándékozott értékes gyűjteményét. LANTOS Adolf könyvkereskedő a cége által rendezett aukción félmilliót meghaladó értékig árverezett ritka művet, BERZEVICZY Márton: *Oratio funebris*-ét (1564) ajándékozta könyvtárunknak. Értékes gyarapodást jelentett a felosztatott Társadalomtudományi Társaságnak 2703 kötetből álló könyvtára, ami hivatalból kerülvén könyvtárunkba, jelenleg feldolgozás alatt áll. Levéltárunk és kéziratárunk nagyértékű gyarapodását jelenti SZALAY Ágost híres gyűjteményének megszerzése, amit az örökösök — tekintettel a család és a Magyar Nemzeti Múzeum régi kapcsolatára — igen méltányos áron engedték át könyvtárunknak. A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr Ö Excellenciája vette meg számunkra báró EÖTVÖS József kéziratot hagyatékát, benne eddig ismeretlen naplójegyzeteivel. Dr. JAKUBOVICH Emil főkönyvtárnok hasonmás-gyűjteményünk számára lefényképezette a Bécsben őrzött magyar vonatkozású középkori kéziratok egy-egy lapját,

köztük több ismeretlen magyar nyelvemléket és az Anonymus-kódex eddig üresnek vélt, de palimpsestnek bizonyult első lapját. A családi letétek a BRUNSWICK, FAZEKAS, KAZY, MÁNDY, MOESZ, bártrai SZABÓ és SÉNYI családok levéltáraival szaporodtak. Néhány régebbi zárt letét is most került felbontásra; közülök értékes anyagot tartalmaz THALLÓCZY Lajos két kisebb letéte és ZICHY Mihály levelezése.

A könyvbeszerzés mellett a könyvkötés is igen nagy terhet rótt az Orsz. Széchényi Könyvtár budgetjére az 1923. évben. Két munkással dolgozó kis háziműhelyünk AKANTISZ Viktor szakértő irányítása mellett ellátja nyomtatványosztályunkat olcsó kötésekkel, végzi a sürgős munkát és javításokat, melyek során ezidén nyert befejezést ösnyomtatványi anyagunk szakszerű restaurálása. A költségvetési fedezet híján közel 10 év óta összegyűlt, kötetlenül heverő hírlap- és nyomtatványanyagunk beköttetéséhez több könyvkötőt kellett igénybe vennünk. 1500 kötet hírlap bekötése után azonban az év második felében az árak folytonos emelkedése miatt le kellett mondanunk a teljes anyag beköttetéséről. Nehogy azonban a kötetlenül maradt hírlapanyag elpusztuljon és használhatatlanul heverjen, beszereztük a fedőtáblákhoz szükséges lemezpapírt s a kevésbé használt vidéki és szaklapokat kötetenként a lemezpapírból vágott kemény táblák közé helyezve kötöttük össze. Az így ideiglenesen biztosított hírlapokat az anyagi helyzethez mérten successive lehet majd a rájuk helyezett táblák felhasználásával beköttetni. E rendszerrel elértük, hogy hírlaptárunk újabb magyarországi anyaga részben kötve, részben (mintegy 2000 kötet) ideiglenes védőtáblákkal ellátva a raktári elhelyezésre és használatra alkalmassá vált. Az egész nagy munkálatot dr. GORUPP Alisz alkönyvtárnok irányította kitünő szakértelemmel és nagy buzgalommal, míg a nyomtatványosztályban a könyvkötést továbbra is dr. GARDA Samu főkönyvtárnok vezette. A könyvkötés terén éreztük meg leginkább, mily nagy tévedés és pazarlás volt a háborús években intézetünkre kényszerített ú. n. takarékoskodás; a könyvkötés, az anyagbeszerzést hozzászámítva, kerek 9,000.000 K-t emésztett fel.

Az anyag könyvtári feldolgozása terén — a folyómunka mellett — legsürgősebbnek a korszerű cédulakatalógus készítését véltem, kapcsolatban a tudomány mai igényeinek megfelelő katalogizálási szabályok és szakrendszer megállapításával. Köztudomású, hogy a Széchényi Könyvtár katalógusai, szakbeosztása és az ú. n. müncheni rendszeren alapuló számozási rendszere elavult s a mai könyvtári igényeket nem

elégítheti ki. Viszont az is nyilvánvaló, hogy az egész törzskatalógus átdolgozása és a könyvanyag átszámozása a megfelelő számú személyzet, a hely és az anyagi eszközök hiánya miatt ma kivihetetlen. Legcélszerűbbnek vélem ezért a régi betürendes törzskatalógus fenntartása mellett egy, az olvasóközönség használatára rendelt modern, karthotek rendszerű szakkatalógus készítését, melynek cédulái, tekintet nélkül a könyveknek továbbra is a régi szakrendszeren való raktári helyzetére és elhelyezésére, a tudomány mai állásának megfelelő, új szakrendszerben csoportosíthatók. E feldolgozással egyidejűleg kívánatosnak látszott a helyrajzi katalógus szerepét betöltő kötött szakkatalógusok közül a zsúfoltaknak újra való leiratása. Az új katalógus megoldja a könyvtár tudományos használhatóságának kérdését anélkül, hogy raktárunkat és a régi katalógust megbolygatnánk. Az átdolgozás, illetőleg az új katalógus elkészítése ily formában is évekig tartó munkálat. Ezért ehhez a hivatalos időn túl is igénybe vettem az erre önként vállalkozó könyvtári tisztviselőket, továbbá dr. ISOZ Kálmán főtitkár és dr. PROHÁSZKA Lajos igazgatósági gyakornok s a revíziós munkálatainkban már régebben résztvevő dr. FEST Aladár nyug. tankerületi kir. főigazgató munkáját. E különmunkát az átszervezés címén rendelkezésemre bocsátott átalányösszegeből a végzett munka arányában díjaztam. A nyomtatványi osztály tisztviselői, kik közül külön ki kell emelnem SOHÁR Lajos segédtiszt buzgóságát, HAVRAN Dániel osztályigazgató állandó ellenőrzése és vezetése mellett teljesen feldolgozták az Anthropologia, Chemia, Technologia, Mathematica Particularis, Materia Medica, Lingua Hungarica, Litterae Elegantiores Misc. és Turcica jelzésű szakokat. Befejezést nyert a LAVOTTA Rezső által mintaszerűen rendezett Musica szaknak és a dr. PÁNITY Vukoszava gondjaira bízott világháborús anyagnak még MELICH idejében megkezdett kartotherendszerű feldolgozása. Munkában van s néhány hó alatt befejezéshez jut újabb 10 könyvtári szak. Egy év alatt tehát a könyvtár anyagának kb. 1/6-része jutott új feldolgozáshoz. A következő években a kezdet nehézségein túlesve, még gyorsabban haladtunk s 3—4 év alatt remélhetőleg befejezéshez jut az új kölcsönző katalógus feldolgozása s vele együtt egész anyagunk revíziója is. A kartotheek felállításához szükséges szekrényeket — 150 fiókkal a 2000 cédula — még az év első felében elkészíttettem. A régi szakrendszer átdolgozására dr. SIKABONYI Antal készített tervezetet, az új katalogizálási szabályokat és az új katalógus szakrendszerét pedig dr. GULYÁS Pál főkönyvtárnok dolgozza ki megbízásomból. Az átszer-

vezési munkálatok kapcsán tervbevettem — a szükséges papírányagot is beszerezve — a hírlaptár anyagának új katalogizálását is dr. GORIUP Alisz tervei alapján. E munkálattal öt és dr. BORZSÁK István alkönyvtárnokot, a hírlaptár vezetésével egyébként dr. FITOS Vilmos főkönyvtárnokot bízam meg. A levéltár tisztviselői — dr. BÁRTFAI SZABÓ László osztályigazgató és dr. SULICA Szilárd főkönyvtárnok vezetése alatt — a levéltári anyag teljes revízióját végzik. Dr. BARTONIEK Emma alkönyvtárnok nagyértékű facsimilegyűjteményünket, ISTVÁNI Károly értesítőgyűjteményünket, AKANTISZ Viktor könyvművészeti előadó alkalmi és postabélyeggyűjteményeinket rendezték az átszervezési munkálatok során. MORVAY Ferenc altiszt rendezte és katalogizálás elé készítette kliségyűjteményünket. Megkezdtuk gyászjelentésgyűjteményünk feldolgozását is, amire kisegítő munkaerőként néhány hónapon át DARÓCZY Zoltán volt alkalmazásban.

A könyvtári anyag rendezése mellett gondunk volt az új bútor és felszerelési leltár elkészítésére is. E munkálatot dr. ZSINKA Ferenc könyvtárnok és dr. GÁSPÁR Margit könyvtártiszt végezték el.

Az állandó és intenzív könyvtári munkálkodás mellett tudományos feladatainkról sem feledkeztünk meg. Az 1923. év folyamán több tudományos értékű kiadványunk látott napvilágot, noha a fokozatosan emelkedő nyomdaárak e tekintetben korlátokat szabtak óhajainknak. Dr. RÉDEYNÉ, dr. HOFFMANN Mária mintaszerű gonddal készítette el és rendezte sajtó alá — VÁCZY János hagyatékának felhasználásával — Irodalmi Levelestárunk forrásértékű katalógusának I. kötetét. ÁLDÁSY Antal egyetemi tanár alapos és kimerítő címereslevél katalógusának és zenei kézirateink dr. ISOZ Kálmán buzgalmát dicsérő címjegyzékének egy-egy füzete került ki a sajtó alól. Ez utóbbi kiadványunk utolsó füzete jelenleg áll nyomás alatt. Bártfai SZABÓ László gróf Széchényi István könyvtárának a legnagyobb magyar kultúrájára világot vető címjegyzékét adta ki kiadványsorozatunkban. Az Országos Széchényi Könyvtár folyóirata, a Magyar Könyvszemle dr. GULYÁS Pál szerkesztésében 18 íven változatos és gazdag tartalommal jelenik meg. A könyvtárnak majdnem minden tisztviselője irt bele értékes szaktanulmányokat.

Valutánknak épen a nyári időszakban bekövetkezett hirtelen leromlása miatt a külföldi tanulmányutak tekintetében nagy takarékoságra voltunk szorítva. Dr. HOLUB József főkönyvtárnok tavasszal résztvett a brüsszeli történeti kongresszuson s ez alkalommal háborús gyűjteményünk duplumaiból sikerült néhány darabot körülbelül 2500 belga

frankért eladni a belga háborús gyűjteménynek. Tárgyalásokat kezdett a louvaini egyetemi könyvtárral is az újonnan felfedezett Ó-magyar Mária Siralom cseréje tárgyában. Dr. KÁDÁR Jolán berlini kutatóútját némi segéllyel támogattuk. Dr. JAKUBOVICH Emil, mint a likvidációs bizottság tagja, átkutatt a bécsi udvari könyvtár gazdag magyar vonatkozású anyagát és több értékes felfedezéssel tért vissza. STEFFANITS Mária könyvtártiszt a külügyminisztérium szubvenciójával résztvevén a Londonban tartott League of Nations kiállításon — az angol-magyar könyvsere ügyében folytatott tárgyalásokat.

A könyvtár használatának megkönnyítése végett a kutatófülke már említett berendezésén és a kartotheek rendszerű katalóguson kívül tervbevettem a kutatók és tisztviselők céljait szolgáló kézikönyvtárunk átrendezését és új anyaggal való kiegészítését. Az előmunkálatokat dr. ZSINKA Ferenc könyvtárnok nagy szakértelemmel végzi. Olvasótermi kézikönyvtárunk berendezését a galériaépítéssel kapcsolatban terveztem; sajnos, az anyagi eszközök híján ezt el kellett halasztanom. Foglalkoztunk az olvasóterem délutáni nyitvatartásának kérdésével is; a világítás megoldása legsürgősebb feladataink közé tartozik, mert annak hiánya miatt olvasótermünk különösen a téli idényben már a kora délutáni órákban használhatatlanná válik. A könyvtárhasználattal kapcsolatban szükségessé vált az olvasótermi ellenőrzési rendszer megszigorítása, mert néhány csonkítási esetet észleltünk. Szükség volna a könyvtári anyag fokozottabb védelmét biztosító törvényes intézkedésre is. A kutatók szempontjából nagyfontosságú eredmény, hogy a bécsi és németországi könyvtárakkal több évi szünetelés után újra felvehettük a kölcsönzőviszonyt.

Az Országos Széchényi Könyvtár tisztviselői és egyéb alkalmazottai az 1923. évben igen értékes, komoly munkásságot fejtettek ki e munkából az adminisztráció terén működő tisztviselők is alaposan kivették részüket. Az átszervezési és átrendezési munkálatok, a gyűjteményegyetemi átszervezkedéssel járó különleges feladatok s az igazgatónak, néhai FEJÉRPATAKY László főigazgató halála óta a központi adminisztrációban való állandó részvétele fokozott feladatok elé állította az 1923. év elején megszervezett központi adminisztratív osztály vezetőit: dr. BAJZA József főkönyvtárnokot, aki az I. félévben egyetemi tanári kinevezéséig és dr. RÉDEY Tivadar könyvtárnokot, ki az ő távozása óta töltötte be e fontos pozíciót. Mindketten komoly lelkiismeretességgel látták el munkakörüket és gazdag tapasztalataikkal, szakismereteikkel, baráti

tanácsaikkal nagyon megkönnyítették igazgatói működésemet. Hasonlóképpen a legnagyobb elismeréssel kell megemlékeznem a titkári és adminisztratív teendőket ellátó dr. TÓTH László alkönyvtárnok, STEFFANITS Mária könyvtártiszt és RAKKSÁNYI Anna kezelő női elkiismeretes munkásságáról.

Személyi változások. Kinevezések az Orsz. Széchényi Könyvtárban. A kormányzó úr Ő Főméltósága 1923. évi február 6-án kelt legfelsőbb elhatározásával a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úr előterjesztésére dr. FITOS Vilmos, dr. BAJZA József, dr. SULICA Szilárd, dr. HOLUB József és dr. JAKUBOVICH Emil n. múzeumi igazgatóörököt, valamint dr. PASTEINER Iván budapesti kir. magyar tudományegyetemi könyvtárórt az Orsz. Magyar Gyűjteményegyetem tudományos tisztviselői karának létszámába a VI. fizetési osztályba nevezte ki. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr Ő Nagyméltósága dr. RÉDEY Tivadar, RÉDEYNÉ dr. HOFFMANN Mária, dr. SIKABONYI Antal, dr. PÁNTY Vukoszava, dr. ZSINKA Ferenc és dr. KÁDÁR Jolán n. múzeumi örököt az Orsz. Magyar Gyűjteményegyetem tudományos tisztviselői karának létszámába a VII. fizetési osztályba kinevezte. Dr. PASTEINER Ivánt pedig megbízta az Orsz. Könyvforgalmi és Bibliografiai Központ igazgatói teendőinek ellátásával. A kormányzó úr Ő Főméltósága 1923. évi szeptember hó 7-én kelt legfelsőbb elhatározásával a nagyméltóságú m. kir. miniszter úr előterjesztésére dr. GULYÁS Pál egyetemi magántanárt, a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége előadóját az Orsz. Magyar Gyűjteményegyetem tudományos tisztviselői karának létszámába a VI. fizetési osztályba főkönyvtárnokká nevezte ki. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő nagyméltósága EPERJESY János okl. polgáriskolai tanárt az Orsz. Magyar Gyűjteményegyetem műszaki és tudományos segédzemélyzet létszámába I. o. könyvtári segédtsíztté a X. fizetési osztályba és GÁSPÁR Margit okl. középiskolai tanár, számlellenőrt könyvtári segédtsíztté nevezte ki. Továbbá dr. CZOBOR Alfréd vármegyei főlevéltárnok 1923 június 30-án szolgálattételre a könyvtárhoz osztatott be.

Dr. BAJZA József 1923 júniusában a budapesti kir. m. Pázmány Péter tud. egyetem, dr. HOLUB József pedig szeptember 22-én a pécsi m. kir. Erzsébet tud. egyetem tanárává neveztetvén ki, megváltak könyvtárunktól.

A) *A könyvtár használata.* a) *A könyvtár helyiségében:* 1. A nyomtatványosztályban 20.567 kutató 66.970 művet használt. 2. A hírlap-

tárban 3076 kutató 6733 kötet hirlapot használt. 3. A kéziratárban 183 kutató 448 kéziratot, 860 irodalmi levelet, 11 zenei kéziratot használt. 4. A levéltárban 353 kutató használt 42.134 oklevelet és iratot. b) *A könyvtáron kívül*: 1. A nyomtatványosztályból 4871 kutató 7399 művet kölcsönzött. 2. A hirlaptárból 107 kutató 254 kötet hirlapot kölcsönzött. 3. A kéziratárból 9 kutató 39 kéziratot kölcsönzött. 4. A levéltárból 39 kutató kölcsönzött 1079 oklevelet és iratot.

B) *Kötésre* a nyomtatványosztályból 1747 művet adtunk. A hirlaptárból 1010 kötet hirlap köttetett és 867 kötet borítékoztatott, 93 kötet javítottatott. A javítások nagy részét házi könyvkötőműhelyünk végezte.

C) *Gyarapodás*: 1. A Nyomtatványosztály a) kötelepéldány útján 8494, b) ajándék útján 3308, c) vétel útján 1610, d) áttétel útján 11, e) hivatalos úton 9, összesen 13.232 darabbal gyarapodott. 2. A Hirlaposztály a) kötelepéldány útján 26.309 számmal, b) ajándék útján 110 számmal és 110 kötetel, c) vétel útján 49 kötetel, összesen 26.419 számmal és 159 kötetel gyarapodott. 3. Kéziratár a) ajándék útján 128 darabbal és 16 fényképpel, b) vétel útján 26 darab 1 csomag, 32 klisé és 75 fényképpel, c) áttétel útján 279 darabbal, d) hagyaték útján 29 darabbal gyarapodott. 4. A levéltár a) ajándék útján 384 darabbal, b) vétel útján 280 darabbal, 7 fényképpel és 1 albummal, c) áttétel útján 98 darabbal és 78 csomaggal, d) csere útján 52 darabal gyarapodott. — Újabb letétek, illetve azokhoz kiegészítés: gróf BRUNSWICK, DARÓCZY, FAZEKAS, KAZY, MÁNDY, MOESZ, BÁRTFAI SZABÓ, SÉNYI, SOMBORY, THALLÓCZY családok levéltárai.

A könyvtár tisztviselői az 1923. évben a következő irodalmi munkásságot fejtették ki:

DR. HÓMAN BÁLINT

a könyvtár igazgatója, egyet. m. tanár.

A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése. (M. Nyelvtudom. Kkönyv 7.) Bpest, 1923. 50. l.

A magyar történetírás első korszaka. Kny. a Minervából. Bp. 1923. 30. l. X—XI. sz. tört. elemek a Niebelung-énekekben. (Egyet. Phil. Közl. 1923.) Geschichtliches im Niebelungenlied (Ungar.-Bibliothek. I. 9.) Berlin, 1924. Fejérpataky László ravatalánál. (M. Könyvszemle, 1923.)

Beszéd a M. N. M. főigazgatójává történt beiktatásakor. 1923. december 22. Bp. 1924. 16. l.

A székely eredetkérdéshez. (Akad. Ért. 1923.)

Újabb őstörténeti kutatások. (Századok, 1923.)

DR. BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ

osztályigazgató.

1. Vörösmarty három verstördéke. Magyar Könyvszemle. 1922. évf.
2. Gróf Széchényi Ferenc emlékezete. U. ott.
3. Petőfi adalékok. U. ott. 1923. évf.
4. Adatok a Korvina történetéhez. U. ott. 1923. évf.
5. Závodszy Levente. Héderváry cs. oklt. II. k. Ismertetés. Turul, 1923. évf.
6. Gróf Széchényi István. Gyöngyösi Népújság. 1923 nov. 22. sz.
7. Gróf Széchényi István könyvtára. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke, VIII. k. Budapest, 1923.

DR. SULICA SZILÁRD

főkönyvtárnok.

A levéltartan tudománya és a «Levéltári Közlemények». (Első közlemény.) Magyar Könyvszemle 1923. III—IV. füzet.

DR. JAKUBOVICH EMIL

főkönyvtárnok.

1. A tihanyi alapítólevél olvasásához. Magyar Nyelv 1923.
2. Magyar felségtolyamodvány II. Lajos királyhoz 1524-ből, u. o. 1923
3. Új nyelvemlékek, u. o. 1923.
4. Néző, u. o. 1923.
5. Páris, u. o. 1923.
6. Kún Erzsébet nőtestvére. Turul 1922—23.
7. A gyulafehérvári könyvpusztítás. Magyar Könyvszemle. 1923.

DR. GULYÁS PÁL

egyet. m. tanár, főkönyvtárnok.

1. Fejérpataky László. M. Könyvszemle. 1923. évf.
2. A könyv sorsa Magyarországon a legrégebb időktől napjainkig. (Első és második közlemény.) U. o. 1923. évf.
3. Egy elveszettnek hitt valószínű Korvin-kódexről. U. o. 1923. évf.
4. Könyvismertetések. U. o. 1923. évf.
5. A könyv sorsa Magyarországon a kódexek korában. Kivonat. A Sz. István Akadémia Értesítője. 1923. évf.
6. Eine offizielle Charakteristik Petőfi's in der Bach'schen Aera. Pester Lloyd 1923. évf. 44. sz.
7. Elhúnytak. (29 nekrológ.) Irodalomtörténet 1923.
8. Szerkesztette a Magyar Könyvszemlét és Bulletin c. melléklapját.

ERNYEY JÓZSEF

könyvtárnok.

1. Divatárúszámla a XVII. századból. Megj. az Archaeologiai Érteştő XXIX. k. 109—110. l.
2. A trencséni-baáni várkastély. U. o.
3. Blatnica vára és urai. Megj. Hadtört. Közlöny. 1923. évf. 3—4. sz.
4. A turóczi várhelyek és Szklabina. Magyar Régészeti Társ. Évkönyve. I. k. 104—123. l.
5. Egykorú cseh krónikás énekek a mohácsi vészről. Előadás a M. Népr. Társ. vándorgyűlésén, Mohácson. Megj. az Etnogr. 1923. évfolyamában.
6. Pintzger: Hell Miksa emlékezete. (Ismertetés.) Századok, LVII. évf. 1—6. sz.
7. K. Moszynszky: Uvagi o slovianskej terminologii. (Archivum Nauk Anthropologicznych.) A föld és az ember. 1923. évf. 3—4. sz.
8. Magyar várak fejlődése és élete. Előadássorozat a Szabad Egyetem decemberi ciklusában.
9. Cseh nyelv és irodalom. Előadások heti 6 órán a Közg. Egyetem dipl. és külkeresk. hallg. számára.
10. Visegrád őskora. Előadás a M. Régészeti Társ. ülésén.
11. A bányavárosok orvosai és gyógyszerészei a XVII. és XVIII. sz.-ban. II. r. Előadás a Kis Akadémián 1923. január 22-én tartott ülésén.
12. Az új (IV. kiadású) Magyar Gyógyszerkönyv szerkesztő állami bizottság tagja és a munkálatok latin fordítója.
13. Chemiai terminológia. Előadás heti 2 órán a droguista akadémián.

DR. RÉDEY TIVADAR

könyvtárnok.

- I. *Költevények*: 1. A Magyarság-ban: Tiszamenti sziciliánok. 1—3. (IV. évf., aug. 20.) — 2. A Napkelet-ben: Téli vers. (I. évf. 4. sz.); Miért? (U. o. 7. sz.)
- II. *Tanulmányok, cikkek, bírálatok*: 1. Az Élet-ben: Tóth József centenáriuma. (XIV. évf. 13. sz.) — A Magyar Élet-ben: Petőfi pályája papiroson. (II. évf. 1. sz.); A Lear király új betanulással. (U. o.); Herczeg Ferenc ünnepi színjátéka. (U. o. 2. sz.); Madách ünnepén. (U. o. 3. sz.); Madách művének új szcenáriuma. (U. o. 4. sz.) — A Magyar Könyvszemlé-ben: Az Országos Széchényi Könyvtár Petőfi-kiállítása. (XXX. k. I—II. füz.) — A Napkelet-ben: Petőfi-kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban. (I. évf. 2. sz.); Verseskönyvek. (U. o. 5. szám.); Ödny Árpád Hamletje. (U. o. 6. szám.); A «Magyar Írás» könyvei. (U. o. 7. szám.); Vargha Gyula: Vitézi énekek Thury Györgyről. (U. o. 8. szám.); Nyolc lírikus. (U. o. 10. sz.); Verses játék és expresszionista legenda. (U. o. 10. sz.)
- III. *Katalógus*: Az Országos Széchényi Könyvtár Petőfi-kiállítása. (A Magyar Nemzeti Múzeum kiállításai I.) II. kiadás. Budapest, 1923.

RÉDEYNÉ DR. HOFFMANN MÁRIA

könyvtárnok.

1. Riedl Frigyesről. Budapest. 1923.
2. Irodalmi Levelestár. Leírta dr. Váczy János és — —. I kötet (A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának Címjegyzéke IX.) Budapest, 1923.

DR. SIKABONYI ANTAL

könyvtárnok.

1. *Sajtó alá rendezte*: Riedl Frigyes Petőfi-könyvét.
2. *Kisebb írások* (tanulmány, cikk, vers): Budapesti Hirlapban, Magyar-ságban s a Világ «Száz magyar élet» c. sorozatában.
3. A Múzeum főigazgatójának megbízásából tervezet a Múzeum Könyvtárának átszervezéséről. (Kézirat.)

DR. ZSINKA FERENC

könyvtárnok.

Cikkek és ismertetések a Körösi Csoma Archivumban, a M. Könyvszemlében és az Erő c. ifjúsági folyóiratban.

PUKÁNSZKY BÉLÁNÉ DR. KÁDÁR JOLÁN

könyvtárnok.

1. A pesti és budai német színészet története 1812—1847. — Német Philologiai Dolgozatok XXIX. Budapest, 1923. A Budavári Tudományos Társaság kiadása.
2. Rakodczay Pál hagyatéka a Nemzeti Múzeum Könyvtárában. Magyar Könyvszemle 1923.
3. Könyvismertetések az Egyetemes Philologiai Közlöny és a Századok 1923. évfolyamában.

DR. BARTONIEK EMMA

alkönyvtárnok.

- «A magyar királyáavatáshoz.» «Századok» 1923. VII—XII. f.-ban.
«Az orsz. Széchényi könyvtár 317. sz. kódexéről.» A M. Könyvszemle 1923. III—IV. f.-ben.
«XIV. Lajos és I. Apafi Mihály 1677. VII. 10. szerződés-levelének francia eredetijéről.» U. o. 1923. III—IV. f.-ben.
Két kisebb könyvismertetés a Turul 1922—23. évf.-ban.

DR. GORIUPP ALICE

könyvtárnok.

Vegyes közlemények a M. Könyvszemle 1923. évf.-ban.

DR. GREXA GYULA

alkönyvtárnok.

Könyvismertetés a M. Könyvszemle 1923. évfolyamában.

DR. TÓTH LÁSZLÓ

alkönyvtárnok.

Felolvasás: Humbertus de Romanis reformtervei a pápaválasztásról. A Szent István Akadémia II. osztályának 1923. április havi ülésében.

Kisebb cikkek és könyvismertetések a Századokban, a Turulban, a Magyar Könyvszemlében, a Magyar Kulturában és a 8 órai Ujságban.

DR. NYIREŐ ISTVÁN

egyetemi könyvtárőr.

1. Az iskolánkvüli népművelés és eszközei. (Társadalomtudomány.)
2. Könyveink és nemzeti kulturánk. (U. o.)
3. A megcsonkított Magyarország múzeumi és könyvtári közművelődés-ügye. (U. o.)
4. Az amerikai unitárius bizottság és ref. presb. világszövetség Erdélyről. (U. o.)

HÓMAN BÁLINT.

JELENTÉS

AZ ORSZÁGOS KÖNYVFORGALMI ÉS BIBLIOGRAFIAI KÖZPONT

I. (1923.) ÉVI MŰKÖDÉSÉRŐL.

A könyvtáraknak, mint a nemzeti művelődés eszközeinek nagy fontosságát hazánkban a közvélemény és javarészt az államkormányzat is csak lassan és a nyugati nagy nemzetekhez és társadalmakhoz képest elkésve ismerte fel. Egyaránt látjuk ezt a nagyközönség igényeinek kielégítésére hivatott közművelődési vagy népkönyvtáraknál, valamint a tudományos könyvtáraknál. Midőn pedig a mult század utolsó negyedében a közérdeklődés fokozottabb mértékben terelődik a könyvtárügy felé, az állam gazdasági erejének egyébirányú lekötöttsége teszi lehetetlenné, hogy állami közkönyvtáraink kellő anyagi támogatásban részesüljenek. Hogy mindennek dacára tudományos közkönyvtáraink általában a mult század végeig inkább lépést tartanak a külföld hasonló jellegű könyvtáraival, míg a jelen században azok színvonalától mind-

inkább elmaradnak, azt az a körülmény magyarázza, hogy a csekélyebb könyvtermelés mellett a könyvtárak gyarapítására a kevesebb anyagi eszköz is elegendő volt; továbbá az, hogy ezen viszonyok között a magánosok könyvadományai is hatékonyabban érvényesültek. A jelen században azonban a könyvtermelés állandó és nagyarányú növekedése mellett a közvélemény és a kormányzat megértő gondoskodása dacára se tudtuk az anyagi eszközök elégtelensége következtében tudományos közkönyvtárainkat a kor színvonalán tartani.

A stagnációnak ebben az idejében szakadt reánk a világháború és a nyomában támadt új helyzet súlyos megpróbáltatást jelentett egész könyvtárügyünkre, tudományos könyvtárainkat pedig egyenesen pusztulással fenyegette. A létfenntartás anyagi kérdéseinek nagy térfoglalása és ezzel kapcsolatosan az általános világfelfogás elanyagiasodása, a szellemi és erkölcsi értékelés megváltozása, a gazdasági erők eltolódása, valamint a nemzetközi kapcsolatok szétszakadása mindenhol károsan hatnak a tudományos működésre és így annak legszerveesebb intézményére: a tudományos könyvtárakra. Nálunk mindezek felül még az ország megcsonkítása és úgy köz-, mint államgazdasági erőink teljes leromlása fokozottabban súlyosbítják könyvtáraink helyzetét. Pedig éppen a *ma* változott viszonyai követelik tőlünk, hogy különbek legyünk e tekintetben is a multnál. Ezt követeli elsősorban is nemzeti fennmaradásunk! A nemzeti lét biztos és szilárd alapját az anyagi javak mellett elsősorban a szellemi és erkölcsi javak teszik s mivel azt látjuk, hogy a jelen nemzedék éppen ez utóbbiak tekintetében a multhoz képest hanyatlást mutat, meg kell tennünk mindent, hogy a világfelfogást szellemi és erkölcsi irányba terelve a nemzeti léte erősítsük.

Hazánk megcsonkítása nemcsak gazdasági területek és munkások elvesztését jelenti, általa elsősorban is nagy kultúrértékeket veszítettünk el. Veszendőbe mentek az elszakított részek magyarságában rejlő kultúrerők, továbbá e területeken levő kultúrintézményeink: múzeumok, könyvtárak és gyűjtemények értékei. Pozsony, Kassa, Kolozsvár, Gyulafehérvár, Marosvásárhely együttvéve mintegy hétszáz ezer kötettel bíró közgyűjtemény elvesztését jelenti és azt is, hogy velük a megmaradt Magyarország egyes részei, így pl. a Tiszántúl legfőbb kultúrforrásaikat veszítették el. Mindennek, e gyűjteményekben rejlő szellemi és erkölcsi erőknek pótlása, a kultúrforrásaiktól megfosztott országrészek tudományos szükségleteinek kielégítése is a megmaradt gyűjteményekre és könyvtárakra hárul.

A tudományos, illetőleg szellemi pályákon működőknek saját foglalkozásuk túlnyomó részben még megélhetésüket is alig biztosítja, ők gazdaságilag képtelenek arra, hogy tudományos irodalmi szükségleteikről önmaguk gondoskodjanak s így tudományos munkálkodásukhoz szükséges segédeszközök előteremtéséről gyűjteményeinknek, könyvtárainknak kell gondoskodni.

Ilyen módon vált a könyvtárak megfelelő fejlesztése, főképen pedig a külföld tudományos termékeinek számukra való megszerzése a magyar tudományosság fennmaradásának és fejlődésének egyik legfőbb problémájává. Ennek világos felismerése vezetett 1921. májusában a Külföldi Könyveket és Folyóiratokat Elosztó Bizottságnak gróf Teleki Pál elnöklete alatt történt megalakulásához. A bizottság feladatául tüzetelt ki, hogy közkönyvtáraink és tudományos társulataink külföldi könyvszükségletét összegyűjtse és megállapítsa, továbbá, hogy azoknak ajándék vagy csere útján való megszerzéséről gondoskodják, valamint hogy a küldeményeket az érdekelt intézetek, illetőleg társulatok között szétossza.

A bizottság működése folyamán szerzett tapasztalataink azt mutaták, hogy az állandó tevékenységet igénylő munka ellátására a bizottsági alakulat nem megfelelő; továbbá, hogy könyvtáraink külföldi szükségletei gyakran azonosak s így szükséges volna azok beszerzésénél bizonyos tervszerűséggel eljárni, hogy a rendelkezésre álló anyagi eszközökkel a szükségletek minél szélesebb körét tudjuk kielégíteni, nevezetesen, hogy elkerültsék az, hogy egyes művek a kellőnél több példányban szereztessenek meg, amivel viszont más fontos művek beszerzése válik lehetetlenné. E gondolat megvalósítására alkalmas eszköznek látszott közgyűjteményeink részére a külföldi szükségletek beszerzésének központosítása, valamint az állományukban lévő külföldi kiadványok központi nyilvántartása. Mindkét intézkedéssel módot nyerünk arra, hogy közgyűjteményeink külföldi könyv- és folyóiratszükségletét teljes egészében áttekinthetvén, azok megszerzésénél bizonyos kiválasztást és tervszerűséget érvényesítsünk. A külföldi anyag központi nyilvántartása ezenfelül még azzal az előnnyel is jár, hogy kiindulópontját képezheti a tudományos munka megkönnyítése szempontjából elengedhetetlenül szükséges központi katalógus felállításának. Bebizonyosodott továbbá, hogy a külföldi ajándékok — ismételten — bár értékes, de nem az igényléseknek megfelelő anyaghoz juttattak bennünket s így célravezetőbbnek látszott a csererendszerre való áttérés, annál is inkább,

minthogy a cserét általános nemzeti érdek is ajánlotta, általa módot nyervén arra, hogy a magyar szellem és tudományosság eredményeit a külfölddel megismertessük.

Magyarországnak a hivatalos, tudományos és irodalmi kiadványok nemzetközi cseréjét szabályozó 1886. március 16-i brüsszeli egyezményekhez 1923. június 1-i hatállyal való csatlakozása következtében amúgy is létesítendő (II. egyezmény I. §.) központi cserehivatal megszervezése kedvező alkalmul szolgált gróf Klebelsberg Kunó m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek arra, hogy fenti tapasztalatok figyelembevételével a Gyűjteményegyetem keretében a M. Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtárával kapcsolatban az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot az 1923. évi február hó 13-án 394/1923. eln. sz. m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendeletével felállítsa. E hivatal hatáskörébe utalta a brüsszeli egyezmények alapján létesülő csere lebonyolításán kívül a hazai legfőbb közgyűjtemények (az Orsz. Magyar Gyűjteményegyetem intézetei, a M. Tud. Akadémia, a tud. egyetemek és a Műegyetem könyvtárai) külföldi könyv- és folyóiratszükségletének csere, illetőleg vétel útján központosított beszerzését és az állományukban lévő külföldi anyag nyilvántartását.

A Központnak az Orsz. Magyar Gyűjteményegyetem keretében való megszervezését az a körülmény tette kívánatossá, hogy a fentiekben körülírt széleskörű tevékenységének sikeres ellátása inkább látszott biztosítottnak, ha a hivatal egy nagytekintélyű intézményhez lévén kapcsolva, annak tekintélye által támogatatik. A Széchényi Könyvtárral való kapcsolatot az indokolta, hogy csakis ily nagyobb közkönyvtár bír a Központ munkájához szükséges bibliográfiai segédeszközökkel. Szükséges volt azonban ezen kereteken belül önálló hivatalként való megszervezése, minthogy hatásköre a Gyűjteményegyetemen kívül álló intézményekre is kiterjed és sokszor az intézmények ellentétes érdekeinek részrehajlatlan összeegyeztetésére is hivatott, mint pl. a külföldről ajándék- vagy csereképen érkezett anyag szétosztásánál.

A Központ személyzete a Gyűjteményegyetem létszámába tartozó következő tisztviselőkből áll: 1. Igazgató, ki felelős vezetője a hivatalnak. Az igazgatói teendők ellátásával dr. PASTEINER Iván, az Orsz. Magyar Gyűjteményegyetem státusába kinevezett főkönyvtárnok (VI. fiz. oszt.) 1923. február 13-án kelt 394/1923. eln. sz. vkm. rendelettel bízott meg. 2. Előadó: dr. PAULOVICS István I. oszt. múzeumi ör

(VII. fiz. oszt.); áthelyeztetett az Érem- és Régiségtárból 309/1923. m. n. múzeumi főigazgatósági sz. alatt. 3. Két tudományos segédszemélyzeti létszámba tartozó bibliográfus: HÓMAN Borbála könyvtártsiszt (IX. fiz. oszt.) és dr. BUDAY Julia okleveles középiskolai tanár szakadjnoki minőségben; beosztattak 1071/1923. eln. vkm. sz. leirattal. 4. Gépirónő. 5. Szolga. E két utóbbi állás költségvetési fedezet hiányában nem töltetett be; munkakörük ellátásáról a Központ felügyelete mellett a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők, Zeneműkiadók és Zeneműkereskedők Országos Egyesülete részéről az 52.800/1923. vkm. rendelet alapján a könyvkivitelnek felár szempontjából való ellenőrzésére felállított kirendeltség erőinek felhasználásával történt gondoskodás.

A Központ működésének megkezdése előtt 1923. február 27-én kelt 823/1923. eln. sz. vkm. leirattal az igazgató Németországba kiküldetett, hogy a könyv- és folyóiratcserének a német tudományos társulatokkal és intézetekkel való megszervezését illető tárgyalásokat a helyszínen vegye fel, továbbá, hogy a berlini Staatsbibliothek mellett létesített Gesamtkatalog-ot a Központban felállítandó címjegyzék szempontjából tanulmányozza, valamint, hogy a német könyvkereskedők kiviteli szervével, a leipzig-i Aussenhandelnestelle-vel a viszonyosság elve alapján megállapodást létesítsen. E kiküldetéséről jelentését 1923. június 5-iki kelettel tette meg a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszternek. (Megjelent Magyar Könyvszemle XXX. évf. 3—4. füz. 1923.)

A németországi tapasztalatokból mindenekelőtt kiviláglott, hogy a külföldi csereviszonyok létesítésének előfeltétele az, hogy a magunk részéről a cserére alkalmas tudományos kiadványokkal bírjunk. A kizárólag magyar nyelven írt munkáink ugyanis a külföld részéről felhasználhatók nem lévén, a csere tárgyául nem is szolgálhatnak. Ezen kívánt a nagyméltóságú vall.- és közokt. miniszter azáltal segíteni, hogy az általa anyagilag támogatott tudományos társulatokat arra kötelezte, hogy folyóirat-kiadványaikat idegennyelvű (német, francia v. angol) összefoglalásokkal, illetőleg kivonatokkal lássák el.

E rendelkezés következtében már 1923 folyamán idegennyelvű összefoglalásokkal, illetőleg kivonatokkal jelentek meg az alábbi folyóiratok:

Századok.
Földtani Közlöny.
Kőrösi Csoma Archivum.

Országos M. Régészeti Társulat Évkönyve.
 Levéltári Közlemények.
 Magyar Könyvszemle.
 Orvosképzés.

Ugyancsak ily idegennyelvű összefoglalásokkal fognak megjelenni 1924. év folyamán állami támogatásban részesülő további folyóiratok:

Természettudományi Közlöny.
 Állattani Közlemények.
 Botanikai Közlemények.
 Magyar Chémiai Folyóirat.
 Athenaeum.
 Magyar Paedagogia.
 Egyetemes Philologiai Közlöny.
 Földrajzi Közlemények.
 Irodalomtörténet.
 Magyar Nyelv.
 Matematikai és Fizikai Lapok.
 Népelet.
 Föld és Ember.
 Minerva.

A vallás- és közokt. miniszter úgy ezen intézkedésével, mint pedig azzal, hogy kötelezte az általa anyagilag támogatott folyóiratok és könyvek kiadót arra, hogy kiadványaikat a csere céljaira szükséges példányszámban a Központ rendelkezésére bocsássák, sikerült a Központ részére a külföldi cserére alkalmas és állandó kiadványanyagot biztosítani.

Rendkívül értékes gyarapodását jelentette a Központ csereanyagának a M. Tud. Akadémia elnökségének jóindulatából fakadó azon elhatározása, hogy kiadványait mindenkor a szükséges példányszámban a csere céljaira a Központnak rendelkezésére bocsátja. Hasonlóképen értékes csereanyagot nyertünk a Nemzeti Múzeum, az Orsz. Szépművészeti és Orsz. Iparművészeti Múzeumok, valamint a Történelmi Társulat és a Budavári Tud. Társaság kiadványaival.

Fent vázolt intézkedéseknek, nemkülönben tudományos intézményeink és társulataink megértő és önzetlen támogatásának köszönhető, hogy már az első évben sikerült a Központnak tekintélyes számú csereviszonyt létesíteni és pedig az alábbi külföldi intézményekkel, illetőleg társulatokkal:

Badischer Landesverein, Freiburg.
 Bayerische Akademie der Wissenschaften, München.

Bayerische Staatsbibliothek, München.
 Laboratoire Carlsberg, Kjöbenhavn.
 Cleveland Public Library, Cleveland.
 Columbia Univ. Library, New-York.
 Deutsche Bücherei, Leipzig.
 National Library of Ireland, Dublin.
 The Royal Dublin Society, Dublin.
 Geographische Gesellschaft, Jena.
 Gesellschaft der Wissenschaften, Göttingen.
 Bibliothèque de l'Univers. Grenoble.
 Univ. Bibliothek, Heidelberg.
 Nationalbibliothek, Wien.
 Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft, Berlin.
 Osteuropa-Institut, Breslau.
 Preussische Staatsbibliothek, Berlin.
 Princeton Univ. Libr., New-Haven.
 Royal Irish Academy, Dublin.
 Schlesischer Altertumsverein, Breslau.
 Société des Nations, Genève.
 Staats- und Univ.-Bibliothek, Hamburg.
 The New-York Public Library, New-York.
 Univ.-Bibliothek, Jena.
 Univ. Libraries for Central Europe, London.
 Victoria and Albert Museum, London.
 Württembergische Landesbibliothek, Stuttgart.
 Library of the London School of Economics, London.
 Staatliche Museen, Berlin.
 Bibliothek des Kunstgewerbe-Museums, Berlin.
 Museum für Kunst und Gewerbe, Hamburg.
 Deutsche Landwirtschaftsgesellschaft, Berlin.
 Gesellschaft für Erdkunde, Berlin.
 Freunde der deutschen Bücherei, Leipzig.

Mindezekkel létesített csereviszony kapcsán sikerült 1923. év folyamán közgyűjteményeink részére 381 évfolyam német, 31 évfolyam angol, 14 évfolyam francia és 10 évfolyam dán folyóiratot, továbbá 59 német és 461 angol könyvet megszerezni. Megjegyezni kívánom, hogy a folyóiratok majdnem kizárólag közgyűjteményeink állományának folytatólagos kiegészítésére szolgáltak és így tényleges szükségletet fedeztek. Figyelemreméltó eredménye a Központ csereakciójának az is, hogy a csereképen érkezett könyveknek és folyóiratoknak csupán egy csekély részét képezték társulatok vagy tudományos intézmények kiadványai, túlnyomó része magáncégek kiadványaiból állott.

Különösen ki kell emelni azt a messzemenő támogatást, melyben

a Központ útján a magyar közgyűjteményeket német, illetőleg angol kiadványok megküldésével a Schmidt-Ott elnöklete alatt álló Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft és a B. M. Headicar vezetésével működő University Libraries' for Central Europe a velük fennálló csere kapcsán részesítették.

Nagyjelentőségű közgyűjteményeink amerikai egyesült államokbeli szükségletének megszerzése szempontjából az 1923. április 17-én kelt 2210/1923. eln. sz. vkm. leiratban közölt azon nagylelkű elhatározása a Rockefeller Foundationnek, hogy a magyarországi közgyűjteményeknek az amerikai kiadványok háborús évekbeli évfolyamait saját költségére megküldi. A leiratban foglalt utasításnak megfelelően a Központ összeállítván közgyűjteményeink ezirányú szükségletét, azt a vallás- és közokt. miniszterhez felterjesztette. A Rockefeller Foundation által fenti cél keresztülvitelére felállított American Library Association-nel közvetlenül is felvett érintkezés kapcsán szerzett értesüléseink reményt adnak arra, hogy amerikai szükségletünk túlnyomó része 1924. évig ezúton fedezve lesz.

Részünkről külföldi intézetekhez, illetőleg társulatokhoz továbbított csereküldemények összesen 565 évfolyam folyóiratból, illetőleg 617 kötet könyvből állottak és pedig elküldetett:

Angliába	47 évf. folyóirat
Ausztriába	30 " "
Dániába	6 " "
Franciaországba	10 " "
Németországba	431 " "
Svájcba	41 " "
Angliába	37 k. könyv
Ausztriába	36 " "
Svájcba	54 " "

A külföldi szükségleteknek a Központ útján való vásárlása a gyakorlatban a már előbb említetteken kívül azzal az előnnyel is járt, hogy közvetlenül a külföldről vásárolván, a közvetítő könyvkereskedelem költségeit sikerült megtakarítani közgyűjteményeinknek, továbbá, hogy nagyobb tömegű vásárlásainkkal elértük azt, miszerint a német és francia cégek árkedvezményt nyújtottak. A Központ által 1923-ban a következő vásárlások bonyolítottak le:

Angliában	1	könyv,	
Franciaországban	47	«	6 folyóirat
Németországban	210	«	49 «
Olaszországban	3	«	— «
Szerbiában	22	«	— «
Összesen	277	könyv, 55	folyóirat.

1923 április 11-én kelt 48.662/1923. III. b. sz. vkm. leirattal megbízott a Központ, hogy a Nemzetek Szövetségének Könyvtárát (Genéve) a Magyarországot ismertető idegennyelvű anyaggal ellássa. Ennek értelmében e kiadványok legfontosabbjait felölelő mintegy 500 címből álló jegyzéket állítottunk össze és azt jóváhagyás végett a vallás- és közokt. miniszterhez felterjesztettük. Egyidejűleg az e célra díjtalanul megszerzhető anyagot összegyűjtöttük és beköttettük, a még hátralévő tekintélyes anyag megszerzése az 1924. évre kilátásba helyezett, e célra szolgáló külön átalány kiutalása után fog megtörténni. Megjegyezni kívánom, hogy a Nemzetek Szövetségének Könyvtára fentiekől függetlenül folytatólagosan és állandóan részesül mindazokban a magyar kiadványokban, melyek a Központnak rendelkezésére állanak.

F. é. április 23-án kelt 1808/1923. eln. sz. vkm. leirattal nyert megbízás alapján a Központ javaslatot tett a dorpáti észt egyetemen felállítandó magyar intézet könyvtárának összeállítása és beszerzése tárgyában. Az anyag beszerzése az e célra kiutalt 2,000.000 K erejéig megtörtént és Dorpátba továbbítatott.

Úgy ezen intézet, mint pedig a többi külföldi magyar intézetek, nevezetesen a berlini, bécsi, római magyar intézetek, továbbá a Müncheni Magyar Iskola és a Szófiai «Petőfi» Magyar Munkások Körének hazai anyaggal való ellátásáról is a Központ állandóan gondoskodik

Fent vázolt tevékenységek minél egyszerűbb és lehető legpontosabb adminisztrációjának lebonyolítására a Központnál az alábbi nyilvántartások állítottak fel:

I. Külföldi (egyelőre német, francia, angol, olasz, északamerikai) folyóirat- és könyvszükségletek címjegyzéke. Felöleli a Központ hatáskörébe tartozó közgyűjtemények és könyvtárak bejelentései alapján azoknak a háború óta elmaradt, valamint folytatólagosan igényelt külföldi anyagát országonként betűrendben csoportosítva. E címjegyzék állandó tájékoztatónk külföldi cserék kezdeményezésénél, külföldi kiadványok beszerzésénél, valamint a külföldről érkezett csere- vagy ajándékanyag szétosztásánál.

II. Külföldről a Központhoz érkezett csere- vagy ajándékanyag címjegyzéke, mely ennek a belföldi intézeteknél való elhelyezését tünteti fel. A kiadványok bibliográfiai adatai betűrendbe sorolt színes kartonlapokon, mögöttük fehér lapokon a magyar intézmények, amelyekhez továbbítottak.

III. A külföldre küldött magyar kiadványok címjegyzéke. A kiadványok címei színes kartonlapokon, betűrendben, utánuk sorakoznak az illető kiadványokban részesülő külföldi intézetek, illetőleg társulatok címei a már elküldött évfolyamok, illetve kötetek pontos feltüntetésével.

IV. Szerves összefüggésben áll az előbbivel azon címjegyzékünk, mely kartonlapokon felvett külföldi intézetek, illetőleg társulatok szerint csoportosítva tünteti fel teljes bibliográfiai pontossággal a Központ által nekik megküldött magyar anyagot. E két utóbbi címjegyzék teljes áttekintést nyújt a részünkről küldött magyar anyagot illetőleg, valamint folytatólagos kiadványaink szétküldésénél tájékoztatóul szolgál.

V. Külföldi vásárlások címjegyzéke; országok szerint különböző színű tömblapokon nyilvántartja külön-külön betűrendbe csoportosítva az eszközölt, valamint a már elintézett megrendeléseket.

VI. Központi címjegyzék. Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem tanácsának 1923 július 7-én elfogadott javaslata szerint a Gyűjteményegyetem intézeteihez, valamint az Akadémia, a tudományegyetemek és a Műegyetem Könyvtárai állományába egyelőre az 1920. január 1-től érkezett, valamint a jövőben érkezendő külföldi könyv- és folyóiratanyagot fogja feltüntetni. E címjegyzék előkészítése folyamatba vétetett és a következő bibliográfiai adatokat fogja feltüntetni:

önálló műveknél: cím, kiadás száma, megjelenési hely, év, kiadó, illetőleg nyomda;

gyűjteményes, folytatásos műveknél: a külön címlappal bíró részek címe, megjelenési helye, éve, kiadója, illetőleg nyomdája és az egész gyűjteményben való helyzete (gyűjtemény címe, a mű kötetszáma);

folyóiratoknál: cím, füzetszám, megjelenési hely, idő, kiadó, illetőleg nyomda.

A Központ által létesített cserék vagy az általa eszközölt vásárlások útján érkező anyag katalogizálása a Központnál történik és közvetlenül általa vétetnek fel ezen címek a központi címjegyzékbe; az intézetekhez közvetlenül, vagy pedig a brüsszeli egyezmények alapján a Központ közvetítésével érkező anyag az intézetek bejelentései alapján vétetik fel a központi címjegyzékbe.

A Központ a személyi kiadások egy részén (az igazgató, előadó és a két bibliográfus fizetése) kívül az állami költségvetésre az 1923. évben semminemű megterhelést nem jelentett, minthogy úgy a hivatal berendezésének (bútorzat, irodai felszerelés és irodai szükségletek), valamint széleskörű külföldi kapcsolataival járó tekintélyes adminisztrációs költségei, továbbá a személyzet egy részének (könyvkereskedői expozitura) fizetése fedezetet abból nyertek, hogy a könyvkivitel ellenőrzése tárgyában 1923. április 18-án kiadott 52.800/1923. sz. vkm. rendelet a Központnak kiadásai fedezésére biztosította a 20%-os kiviteli illetékből, valamint a külföldi felár 100%-ából befolyó jövedelmeket. E rendelet honorálni kívánta a kiadók részéről ismételtelen kifejezett azon óhajt, hogy kiadványaikat külföldön a belföldi árnál magasabban értékesíthessék s ezért a könyvkivitelnek eddigi kulturális és muzeális szempontból való ellenőrzéséhez a külföldi eladási ár szempontjából való ellenőrzést is kapcsolta, egyben biztosítván az állam részére a külföldi magasabb eladási ár hasznából 100%-os részesedést. A könyvkivitelnek az eladási ár szempontjából való ellenőrzése céljából állíttatott fel a Központ felügyelete mellett működő könyvkereskedői expozitura. A magasabb külföldi ár azonban mind hátrányosabbá vált könyvkivitelünkre s ez, miként Németországban, úgy nálunk is még ugyanez év októberében e rendszer megszüntetéséhez vezetett, mellyel egyidejűleg az expozitura vezetője a könyvkiadók részéről visszavonatott. A másik két alkalmazott azonban, főleg a kivitel ellenőrzésével járó teendő ellátására a 20%-os kiviteli illeték terhére továbbra is alkalmazásban maradt.

A könyvkivitel ellenőrzése kapcsán felállított alábbi kimutatás nem érdektelen tájékoztatással szolgál a magyar könyvek iránt mutatkozó külföldi érdeklődést illetőleg. Kivitetett 1923-ban:

	Esetek sz.	Érték korona
Csehország	208	123.451,415
Románia	39	30.352,038
Németország	30	22.464,688
Ausztria	45	20.453,262
Anglia	3	17.643,000
Jugoszlávia	35	7.125,086
Északamerikai Egyesült Allamok...	11	1.922,385
Olaszország	4	1.812,500
Franciaország	7	1.357,916
Svédország	2	340,000

Hollandia	---	---	---	---	5	215,358
Törökország	---	---	---	---	2	192,000
Svájc	---	---	---	---	1	20,000

A Központ bevételei a könyvkereskedői kivitel kapcsán kitétek 6,056.764 koronát.

Ezzel szemben a kiadások összege 6,056.145 korona.

Az első év tapasztalatain és tanulságain okulva, biztató reményekkel indulhatunk a jövő évnél annál is inkább, mert a külföldön is nagy erőre kapott a tudományos kiadványok cseréjének gondolata és annak minél szélesebb körben való megvalósításán a Nemzetek Szövetsége keretében létesült Commission de Coopération Intellectuelle is nagy erővel fáradozik. Reméljük, hogy csereviszonyaink mind fokozottabb kiépítésével sikerülni fog közgyűjteményeinket a szükséges külföldi anyaggal túlnyomórészt csere útján ellátni. Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy ennek egyik legfőbb előfeltétele az, hogy minél számosabb és a külföld részéről is felhasználható, tehát idegen nyelven írott vagy idegennyelvű összefoglalásokkal ellátott kiadványokkal rendelkezünk.

Újabb erőpróbája lesz a jövő évben a Központ működésének a brüsszeli egyezményekhez történt csatlakozásunk kapcsán kialakuló cseréknek lebonyolítása. Ez tekintélyes munka- és költségszaporulatot fog jelenteni. Utóbbi súlyosan érinti majd a Központot, annál is inkább, mivel a gazdasági életnek a szabadforgalomra való áttérésével mindinkább számolnunk kell azzal a lehetőséggel, hogy a könyvkivitel is felszabadíttatik s így előáll annak a szükségessége, hogy a Központ kiadásainak fedezéséről az állami költségvetés keretében történjék gondoskodás.

Budapest, 1924 január havában.

DR. PASTEINER IVÁN
igazgató.

SZAKIRODALOM.

Bornemisza Péter. *Tragoedia magyar nyelvű, az Sophocles Electraiból.* (Bécs, 1558. ny. n.) (Ferenczi Zoltán utószavával. Budapest, 1924. Áll. térképészet. Rényi kiad.) 300 példányban. 16 r. 68 sztl. levél és VII l.

Fotolitografiai hasonmása BORNEMISZA Sophokles átdolgozásának, mely eddigelé csakis címe szerint s néhány BESSENYEI Holmijában közölt részletében volt ismeretes. Az eddig unikum példányra a gothai tartományi könyvtár egy kolligátumában bukkant rá dr. KRÜGER Herman Anders, a könyvtár igazgatója s fölfedezéséről értesítette FERENCZI Zoltán dr.-t, a budapesti egyetemi könyvtár igazgatóját. Utóbbi a M. T. Akadémia I. osztályának 1923 okt. 8-iki ülésen mutatta be a bibliografiai és irodalomtörténeti szempontból egyaránt nagybecsű leletet, melyet azután több magános és pénzintézet áldozatkészségéből a jelen faksimilé-kiadásban közzé adott. A hasonmás fotolitografiai úton készült, betű-hű kiadás s így az irodalomtörténeti meg nyelvészeti kutató céljainak teljesen megfelelt. Bibliofil szempontból azonban épen a választott reprodukáló eljárás következtében, mely a magasnyomású technikát siknyomású technikával helyettesíti, a kényesebb igényeknek nem felel meg. Minden szempontból kifogástalan faksimile csakis fotocinkografiai úton lett volna előállítható, ez az eljárás azonban annyira megdrágította volna a könyvecskét, hogy a mai nyomorúságos viszonyok közt illetően kiadására gondolni sem lehetett. A kiadó utószavában részletesen beszámol a példány előkerülésének körülményeiről s összefoglalja mindazt, amit a művecske létezéséről a felfedezésig tudtunk; azután részletesen ismerteti a mű latinnyelvű utószavát s röviden utal a mű irodalomtörténeti jelentőségére, más alkalomra tartva fenn e jelentőség bővebb kifejtését. FERENCZI Zoltánnak mindenesetre nagy érdeme, hogy kellő érdeklődést tudott ébreszteni a lelet iránt s ezzel megteremtette a munka új kiadásának lehetőségét. De elismeréssel kell adóznunk a mű kiadására vállalkozó, immár néhai RÉNYI Károlynak is, aki a rideg üzleti szempontokat félretéve, a mű forgalombahozatalára vállalkozott.

BIBLIOPIL.

Csánki Emlékkönyv. (Századok. 1924, 1—6 sz. jan.—jun.)

Abból az alkalomból, hogy az Országos Levéltár hosszas fáradozások után végre méltó és céljainak megfelelő palotában foglal helyet, a Magyar Történelmi Társulat azzal tisztelte meg e nagy munka szervezőjét és vezetőjét, az Országos Levéltár főigazgatóját s a társulat ügyvezető alelnökét, dr. CSÁNKI Dezsőt, hogy a *Századok*-nak 1924. január-júniusi számát az ő nevének szentelte.

A nagy tudományos értékű kiadvány — az egész szám az Országos Levéltár tisztviselőinek munkája — a Könyvszemle tárgykörébe is beletartozik. Mindenekelőtt DÖRY Ferenc cikke az új országos levéltár felépítéséről, mely előadja e nagyfontosságú tudományos közgyűjtemény elhelyezésének történetét a levéltár alapításától s az első építkezési tervektől kezdve a most elkészült palotának megalkotásáig és átvételéig, ami CSÁNKI műve volt.

Az Országos Levéltár megalapítása, 1868 óta állandóan foglalkoztatta az illetékes tényezőket a magyar történet e nagy és értékes forrásanyagának megfelelő elhelyezése. Az első tervek szerint a levéltárat más állami hivatalokkal közös épületben akarták elhelyezni, míg PAULER Gyula országos főlevéltáros előterjesztésére 1899-ben a kormány is új önálló levéltári épület felállítása mellett döntött. Azonban a belügyminisztérium folytonosan váltakozó építkezési programja és a pénzügyminisztérium takarékoskodása egyre új akadályokat gördített az új épület megvalósítása elé. Végre is gróf KHUEN HÉDERVÁRY Károly miniszterelnöksége idején CSÁNKI Dezső kezdeményezésére 1911-ben építési bizottság alakult az Országos Levéltár tető alá hozására, mely az építési terv kidolgozásával megbizta PETZ Samu műépítésszt s ennek terveit már a következő év végén elfogadta. Már hozzá is fogtak az építkezéshez, mikor a háború kitörése a legnagyobb mértékben megnehezítette az építés folytatását. Betetőzte a bajokat az, hogy 1918-ban a kormány a félig kész épületet átadta a honvédelmi minisztériumnak s ez az épület belsejét a maga céljainak megfelelően átépítette.

Csak mikor gróf KLEBELSBERG Kunó előbb mint belügyminiszter, majd pedig mint kultuszminiszter vette kezébe az Országos Levéltár ügyét, sikerült azt hacsak részben is, eredeti alakjában visszaállítani s 1923 nyarán végre rendeltetésének átadni.

Szintűgy beletartozik a Könyvszemle tárgykörébe Budapest székesfőváros oklevéltárának ismertetése, ÁNYOS Lajos tollából. Budapest közép-

kori történetének forrásait fogja összeállítani ez a kiadvány, melyet CSÁNKI Dezső kezdeményezett, még 1912-ben megindított s melynek szerkesztését irányítja. Minthogy Budapest történetére vonatkozó okleveleket a legkülönbözőbb oklevélgyűjteményekből kell egybeállítani, a sajtóra előkészítés munkálatai igen nagy apparátust igényelnek. A másolási munkálatokat egész tudósgárda végzi, melynek sikerült már kb. 2000 darabot sajtó alá előkészíteni. A másolt anyag nemcsak Budapest történetének szempontjából, de általános, főleg gazdaság, társadalom és jogtörténeti tekintetben is rendkívül érdekes és változatos. Legnagyobb részét a XV. századból való, egyre fogy a XIV. és XIII. században míg a XII. századot 1 darab képviseli. Tartalmilag ez az anyag több csoportra osztható. Egy részük Budapest helyrajzára tartalmaz értékes adatokat, egy másik csoport a lakosságra vonatkozó mindenféle kérdésekre, egy nagy csoport Budapest önkormányzatának és közigazgatásának történetére. Felvilágosítást nyerünk egy további részből a Budapesten lakott egyházi- és világi országos méltóságok, szintűgy a Budán székelő királyok udvari életéről. Budapest jogtörténete körül is csoportosul az oklevelek nem jelentéktelen száma. Gazdasági életére és pénzügyeire, iparára, kereskedelmére vagy pedig egyházai életére és általán a művelődéstörténet kérdéseire is bő és értékes adatokkal találkozunk.

Ez a nagyszabású oklevélkiadvány valóban nagy hálára fogja kötelezni a magyar történettudomány művelőit a tudós szerkesztő iránt. Meg fogja könnyíteni a kutató munkáját és példájával buzdítólag fog hatni a további munkához. Óhajtjuk, hogy a nagynevű szerkesztőhöz méltó publikáció minél előbb napvilágot lásson!

BARTONIEK EMMA.

György Lajos. *A romániai magyar időszaki sajtó öt esztendeje. 1919—1923.* (Tanulmányok és értekezések az erdélyi magyar bölcsélet-, irodalom-, nyelv- és történettudományok köréből. I. köt. 2. sz.) Kolozsvár, 1924. Erdélyi Irodalmi Szemle kiad. Minerva-nyomda 8-r. 21 l. Ára 20 lei.

Ez a nagy gonddal, sok utánjárással és fáradsággal készült bibliografiai összeállítás beszédes dokumentuma a rumén impérium alá került magyarság kulturális színvonalának s a nyelvéhez, nemzeti műveltségéhez való szívós ragaszkodásának. GYÖRGY Lajos az elszakítottság első lusztrumából nem kevesebb, mint 330 magyar nyelvű hirlapot, hetilapot és folyóiratot sorol fel. Sajnos ezek közül 1922 végéig 104 megszűnt s így az ötödik évben már csak 226 időszaki sajtótermék szolgálta a

magyarul beszélők lelki szükségletét s azóta is bizonyára nem egy vállalkozás szintén beadta kulcsot, hogy helyet adjon újabb meg újabb próbálkozásoknak. Az időszaki sajtó életében konstatálható ez a fluktuáció ugyan a háborút megelőző békés esztendőknek is egyik állandó jelensége volt, hiszen a műfaj efemer jellegével együtt jár, hogy a napi igényeknek meg az egyéni próbálkozásoknak megfelelően újabb meg újabb alapítások szorítsák ki a régieket. A változások túlnyomó hányadát azonban mindig a legújabb alapítások tették, míg a régi, kipróbált vállalatok évtizedekig voltak képesek tartani magukat. Hogy az utolsó öt esztendő alatt keletkezett periodikák közül melyik fog évtizedekre szóló pályát megfutni, az természetesen a jövő titka. De az tény és szomorú valóság, hogy a felölelt időszakban a normális időket meghaladó számban szüntek meg a hosszabb multra visszatekinthető hírlapok és folyóiratok. Így megszűnt az Arad és Vidéke (42. évf.), a Kolozsvári Hírlap (20. évf.), a nagyváradai Szabadság (48. évf.) és Tiszántúl (25. évf.) a politikai napi, a Csikvármegye (16. évf.), a Népakarat (12. évf.) és a Zilahi Hírlap (16. évf.) a politikai heti, a Család és Iskola (45. évf.) a pedagógiai s az Alkoholizmus Ellen (13. évf.) a szaklapok sorából. A kimutatásban egyáltalán nem szerepelnek a Dél-magyarországi Közlöny (megindult 1872-ben), a Beszterce (1894.), a Gyulafehérvári Hírlap (1883.), a szatmári Heti Szemle (1892.), a nagyenyedi Közérdek (1882.), a gyulafehérvári Közművelődés (1876.), a Szászváros (1897.), a Székely Ellenzék (1898.) s a nagyváradai Népközlöny (1884.), melyek megannyi kipróbált szócsövei voltak a nemzeti kultúrának. Ezeket, úgy látszik, az összeomlás forogtága rántotta magával, valamint számos újabb keletű lapot is: hiszen a 330 lap közül csupán 87 alapítása nyúlik vissza a megszállást megelőző időkre.

A bibliográfiában felsorolt időszaki sajtótermékek közül politikai napilap 31 (ebből 1922 végéig megszűnt 13), hetilap 77 (megsz. 24), folyóirat 1, vegyes tartalmú képes lap 14 (megsz. 4), humoros lap 12 (megsz. 3), ifjúsági lap 9 (megsz. 4), riportlap 19 (megsz. 9), irodalmi és kritikai lap 15 (megsz. 11), színházi és filmlap 20 (megsz. 7), zene- és éneklap 5, vallás- és nevelésügyi lap 35 (megsz. 7) igazságügyi és közigazgatási lap 5, szaklap 70 (megsz. 18), egyéb lap 17 (megsz. 4). A legnagyobb volt a csökkenés az irodalmi és kritikai lapok terén, több mint 75⁰/₀. Ezt követi a napilapok 42, a politikai hetilapok 31 és a vegyes tartalmú lapok 29⁰/₀-os csökkenése.

A 330 lap megjelenési helye 36 város közt oszlik meg s ezek

kettő kivételével valamennyien a régi magyarországi területre esnek. Vezetnek Kolozsvár (113), Temesvár (42), Nagyvárad (36), Arad (25), Marosvásárhely (20) és Szatmár (13) városok, ahol együttesen 249 lap, vagyis az egész termelés jó 75%-a jelent meg.

Az új lapok között minket elsősorban az Erdélyi Corvina: a Könyv- és Papirkereskedők Szaklapja (Nagyvárad), az Erdélyi Grafika: Nyomdászati Szaklap (Kolozsvár), a Grafikai Ipar (U. o.), a Graphic-Union (U. o.) és Könyvkötők Lapja (U. o.) érdekelnék.

GYÖRGY Lajos összeállítását fölöttébb megnehezítette az a körülmény, hogy a kötelepéldányok beszolgáltatását szabályozó új törvény csupán 1923 jan. 1-vel lépett életbe. Addig «a Romániához kapcsolt részekben is a régi rendszert miniszteri rendelet igyekezett fenntartani», de mint a sorok közül kiviláglik, nem minden zökkenő nélkül. Miként intézkedik ez az új törvény, az GYÖRGY dolgozatából nem tűnik ki, ami nagy kár, mert szerettük volna tudni, hogy ha a könyvtárközi érintkezés újra megindul, a megszállt terület melyik intézetéhez fordulhatunk a siker legnagyobb reményével.

A tanulságos összeállítással szerző nagy hála kötelezte a magyar irodalom minden barátját és kutatóját. Áttekinthető csoportosításban megbízható kalauzt nyújt mindenkinek, akit az utolsó öt esztendő folyamán rumén fennhatóság alatt megnyilvánult magyar irodalmi élet érdekel.

GULYÁS PÁL.

Hevesy, André de. *La Bibliothèque du Roi Matthias Corvin.* Paris, 1923. Société française de reproductions de manuscrits à peintures. 2-r. 102 l. LII. melléklet.

A párisi Société française de reproductions de manuscrits à peintures remek kiadványai sorozatában újabb, fényes kiállítású kötet jelent meg, még pedig olyan tárgyról, mely minket, magyarokat különösen érdekel: MÁTYÁS király könyvtáráról.

A pompás mű az első nagy, gazdag illusztrációs anyaggal felszerelt kiadvány, mely MÁTYÁS király könyvtáráról megjelenik s ezért különös figyelmet érdemel. 52 táblán a 25 legszebb kézirat lapjait és kötéseit mutatja be s így bő fogalmat ad az érdeklődőknek a Corvina hajdani pazar szépségéről.

A kíséző szöveg az írónak — ki e témával már 13 év óta többször foglalkozott — nagy jártasságáról és olvasottságáról tanuskodik. Mondanivalóját világos és tiszta tagolásban, élvezetes formában adja

elő. Az első, általánosabb természetű fejezet után, a II. fejezetben rátér MÁTYÁS király humanistáinak és a könyvtár alapításának tárgyalására, a III. fejezet a kéziratok festőinek van szentelve. A IV. fejezet a könyvtár pusztulását mondja el MÁTYÁS halála után, az V. a Corvinával foglalkozó irodalom legfontosabb termékeit sorolja fel, a VI. néhány kiadatlan levelet stb. közöl s a VII. fejezetben következik az egész munka alapjául szolgáló s a Corvin-codexeket egybeállító leíró jegyzék, mely minthogy több darabot ölel fel s ezenkívül részletesebb is WEINBERGER 1908-ban megjelent jegyzékénél, nélkülözhetetlen mind azoknak, akiket a Corvina-kérdés érdekel.

E szép és értékes könyv tartalmi részéhez szeretnék néhány megjegyzést fűzni, minden tekintetben tárgyilagos hozzászólás formájában; kifogásaim mellett sem feledkezve meg a munka érdeméről.

Mindenekelőtt néhány szót a könyvnek olyan helyeire, melyek a magyar olvasónak különösen felötlenek. Mindjárt az elején, a 3. sorban azt olvassuk, hogy MÁTYÁS családja «görög keleti és oláhból lett katolikussá és magyarrá». Hiszen általánosan ismeretes, hogy MÁTYÁS király őseiapai ágról oláhok voltak, de szükséges-e ezt magyar embernek külföldiek számára irt munkájában, épen ma, ily nyomatékosan hangsúlyoznia?

Külföldi kutatóknak — úgy gondolom — azzal tesszük a legnagyobb szolgálatot, ha pontos leírását nyújtjuk a Magyarországon levő daraboknak, amelyek számukra úgyszólván hozzáférhetetlenek. Annál meglepőbb, hogy HEVESY könyve épen e darabok ismertetésében a leg-hiányosabb. Pl. a n° 10-nél nem említi, hogy a Nemzeti Múzeum *Joannes Damascenus* ATTAVANTE munkája. A n° 11-nél tévesen azt állítja, hogy a Nemzeti Múzeum *Joannes Scholasticus*ában MÁTYÁS címere alatt VITRÉZ címere lappang. Az Egyetemi Könyvtár darabjainak leírása pedig (n° 16—25) csak néhány szóra szorítkozik, némelyiknél még a méret és a lapszám is hiányzik s diszítésük a «décorations d'humaniste» fogalmában van az első darabnál sommásan összefoglalva, noha közöttük élesen elkülönülő nápolyi és florenci darabok akadnak. Tüzetesebb vizsgálat MÁTYÁS címerei alatt több megemlítésre méltó idegen cimere megállapításához is vezethetett volna; ez fontos kérdés, ha végre ki akarjuk deríteni, melyek voltak vásárolt, melyek rendelt darabok a Corvinában.

A kötések leírásánál — s ez nemcsak a budapesti kéziratokra vonatkozik — nélkülözzük a cizellált arany, illetőleg festett virágos

metszések megemlítését, noha e metszések rendkívül fontos adalékot szolgáltatnak a Corvin-codexek művészi díszítésének megítéléséhez.

Végül a győri kézirat (n° 41) nem papirosra, hanem finom, olasz hártýára van írva.

Ami a külföldi darabokat illeti, néhány fontosabb észrevételemet — inkább csak példaképen, mert hiszen nem feladatom a tévedések teljes sorozatát adni — a Jegyzék nyomán a következőkben teszem meg:

n° 2. A besançon-i *Lactantius Firmianus*, melyet HEVESY BEATRIX könyvének tart, nem Corvin-codex, hanem aragoniai. Írása és festése tipikusan nápolyi munka, lapszéleiben csak az aragoniai emblémák és az aragoniai királyi címer láthatók. Az angyalok «magyaros, hegyes sapkái»-nak pedig, melyekre a szerző a besançon-i katalógus téves adata alapján hivatkozik, semmi közük sincs a magyarsághoz. S ezenfelül a házasság előtt nem lett volna értelme a magyaros viseletre való célzásnak, a házasság után pedig BEATRIX mindig a rá nézve emelkedést jelentő egyesített címet használta.

n° 5. *Brüsszeli Missale*. Pontos leírásban minden lapnál meg kell említeni, hogy rajta MÁTYÁS vagy BEATRIX arcképe látható. Itt ez három lapnál hiányzik. Ugyanígy hiányzik a modenai S. *Hieronymus*nál s a velencei *Benvenuto Rambaldis*nál is (ezek az arcképek jóformán egészen le vannak vakarva), valamint a bécsi *Agathias*nál.

n° 28. Az irodalom egy *Titus Livius*t is ismer Cheltenhamban; ez utóbbi a jegyzékből kimaradt.

n° 70. A müncheni *Demosthenes* VITÉZ bejegyzéseivel van ellátva. Ez részben a magyar humanizmus szempontjából, részben a könyv keltezése miatt (1472 előttre) fontos és említésre méltó körülmény.

n° 80. A párisi *Ambrosius* egyike a Corvina legérdekesebb darabjainak, nem festése, hanem átfestése tekintetében. A címlap eredeti tervezete az átfestés alatt úgyszólván egészen eltűnt: 4 holló és 8 címer került nagy drágaköves ékszerek, illetőleg az aragoniai címer alá. HEVESY ezt nem vette észre.

n° 94. A jegyzék a kétségtelen Corvin-codexek között sorol fel egy *Valerius Maximus* kéziratot a Sanct Paul im Lavanttal-i bencés-kolostorban. E kézirat azonban milánói, és az idegen címer mellett látható idegen formájú M. A. kezdőbetűk nem Matthias Augustust jelentenek, hanem a kézirat milánói tulajdonosának véletlenül azonos kezdőbetűit s az ötvenes évekből származó kézirrattal egykorú tipust

mutatnak; akkor pedig MÁTYÁS még nem használta, mert nem is használhatta e betűket.

n° 97. A velencei *Averulinus* nem «1487 folyamán készült», hanem pontosan datálva van 1489-re.

n° 100—102. A három veronai kódexet csak az irodalom alapján írja le HEVESY s így tévedésbe esik. A n° 100 kötése nem Corvinkötés, az ORSINI címer alatt nem rejtőzik MÁTYÁSÉ és a kodex nem tertozott a Corvinába.

n° 102. Nem ORSINI címer van benne, hanem egy eddig még ismeretlen, liliomos címer, épügy, mint a n° 101-ben is. E liliomos címerrel ellátott könyvtárból több más darab is került a Corvinába, melyek ma Bécsben vannak (Cod. Lat. 2384 és 2391) s utóbbiakban mindig e címer fölött találjuk MÁTYÁS címerét. Egy ilyen címerrel ellátott *Aelianus* kézirat volt valamikor az APPONYI-könyvtárban is.

n° 143. A bécsi *Vergilius*nak csak címét említi HEVESY és utána ennyit mond: «Fol. 1. díszítés MÁTYÁS címerével». Hiányzik tehát a méret, a lapszám, az anyag (pergamen), a kötés, a metszés és a későbbi tulajdonos (BRASSICANUS, FABER) feltüntetése. Továbbá: az 1. lap nincs MÁTYÁS címerével díszítve, sőt az nem is díszes címlap (a codex eleje ugyanis hiányzik); ilyet a codexben csak a 60. lapon az *Aeneis* előtt találunk s ez utóbbin sem MÁTYÁS címerével, hanem egy arannyal átfestett idegen címerrel találkozunk. MÁTYÁS címere csak a codex kötésén fordul elő.

n° 146. a volterrai *Marliani-codex* keletkezési idejét szabatosan csak két évszámmal (1487—1488) lehet említeni, minthogy a HEVESY által idézett 1487-es évszámú lap előtt MARLIANINAK 1488 januárjában keltezett s MÁTYÁSHOZ intézett ajánlása található.

Egyébként e kéziratnál is, mint számtalan másnál, hiányzik annak a körülménynek feltüntetése, hogy pergamenre van írva; s ami még sajnálatosabb, szerzőnk egy szóval sem számol be arról, hogy e kézirat ma nagyon rongált bőrkötése valamikor a Corvina legfényesebb darabjai közé tartozhatott: a sarkokban egy-egy, összesen tehát nyolc címerrel és a táblák közepén valószínűleg domborművű arcképekkel volt ellátva. (A volterrai Guarnacci-könyvtárnak két kitűnő nyomtatott katalógusa is van.)

Nagy hiánya a könyvnek, hogy szerzője nem közvetlen szemlélet alapján dolgozik, hanem túlságosan is az irodalomra bizza magát. Vitatott daraboknál ez nem épen szerencsés kényelem. Az író könnyen felvesz

jegyzékébe olyat, mi nem oda való s mellőz olyat, mi felveendő volna. Hogy csak egy példát említsek, a római Andreas Pannonius codex (Vatican. Cod. 3186.) némely ellenvélemény dacára kétségtelenül az eredeti példány. A címlap festménye egyenesen a könyv felajánlásának jelenetét ábrázolja s tüzetes vizsgálat HEVESYnek is megmutatta volna, hogy a kódexben most látható idegen címert később festették a kivakart Mátyás-címer helyére.

HEVESY könyvének a művészi festésekre vonatkozó megállapításával más alkalommal kívánunk foglalkozni s így még csak néhány általánosabb természetű megjegyzésre szorítkozunk.

CSONTOSI János oly nagy érdemeket szerzett a Corvin kutatás körül s még művészeti meghatározásai is, habár nem szakembertől erednek, a legtöbb esetben oly találók, hogy igazságtalanságot követünk el ellene, ha munkáját el nem ismerjük. A magyar műhelyre vonatkozó kutatások alapköve CSONTOSI három dolgozatában van letéve s azért meglepetéssel látjuk, hogy HEVESY könyve, mely más esetekben az egyes kéziratok bő irodalmát adja, a magyar eredetű kéziratok irodalmáról hallgat.

S hogy történhetett meg az is, hogy a kötésekről szólva, nem említi RÁTH György alapvető kutatásait s cikkét csak hátul sorolja fel a bibliográfiái jegyzetekben? Vagy hogy a budai palota építkezéseinél egy szóra sem méltatja sem PASTEINER Gyula, sem LUX Kálmán nagyfotosságú munkáit? Úgy gondolom, hogy épen a külföldieket nagyon is érdekelheti az, hogy Magyarországon eddig már mennyire számottevő kutatások történtek a Corvin-kérdésekben s hogy ezt épen a mi kötelességünk a külföld tudomására hozni.

Még néhány technikai kérdéstről szólhatnék. A kiadvány sokkal ünnepélyesebb volna, ha a magyar, német és latin szövegek, valamint a codexek könyvtári jelzetei nem hemzsegnének a sajtóhibáktól. Nem mindegy pl., hogy a párisi *Ptolemaeus* jelzete 8834 vagy 834-e, mert aki HEVESY nyomán indul, soha meg nem találja. Némely darabok, pl. a stuttgarti s a veronai codexek, könyvtári jelzet nélkül szerepelnek, a modenaiak pedig elavult jelzettel, vagy ugyancsak jelzet nélkül, noha tudjuk, hogy pontos adatok híján semmiféle könyvet sem lehet megtalálni. Nem mindegy az sem, hogy a másolók névalírásának eredeti szövegezése és egyéb bejegyzések latin szövege hogyan hangzik. Pl. a bécsi *Trapezuntius*ban (Cod. lat. 2485. Hevesy n° 141) nem «Nicolaus. — Pupi Est». — Scpsit.» a jelzés, melyet legjobb eset-

ben «Pupi Estensis»-nek olvasnánk ki, hanem «Nicolaus pupiësis — çpsit» azaz Nicolaus Pupiensis scripsit. E másoló jelzetlen kezeírása egyébként még egy bécsi codexben, az *Asconius Pedianus*ban (Cod. lat. 152) is megtalálható.

A Corvina története szempontjából oly jelentős, hogy mit tudunk az egyes darabok későbbi sorsáról, hogy az adatokat a legnagyobb gondossággal kell összeállítani. HEVESY könyve e tekintetben sem eléggé megbízható, noha minden leíró jegyzék főkövetelménye a pontosság. S ép így a komoly tudományos munka érdekei s a lelkiismeretes munkának kijáró tisztelet megkívánják, hogy efféle kiadványok irodalmi jegyzetei is hibátlanok legyenek. Ilyen bosszantó sajtóhiba pl., mely most már 13 év óta tapad HEVESY munkáihoz, MAZZATINTI nevének Mazzantintire való következetes elferdítése.

Zavarja a Corvin-codexek ismerőjét az is, hogy a bécsi *Antifonale* (n° 105) 10. lapjának képe fordítva van nyomva. Ilyen nyomdai tévedés esetében s kivált ilyen pompás kiadványban érdemes a képet újra elkészíttetni.

Ezekben mutattam rá HEVESY művének némely, főleg bibliográfiai hiányaira vagy tárgyi tévedéseire; e hiányok pótlása s e tévedések helyreigazítása fontos érdeke a Corvin-kutatás munkájának. Hozzászólásaimmal is e nagy érdeket kívántam szolgálni. Egyébiránt HEVESY munkája érdemes fáradozás terméke és becses gyarapodása a MÁTYÁS király könyvtárával foglalkozó irodalomnak. HOFFMANN EDITH.

Leroquais V., Abbé: *Les sacramentaires et les missels manuscrits des bibliothèques publiques de France*. Paris, 1924, szerző kiadása. 2° Tome I.: XLVIII, 364 l, Tome II.: 384 l. Tome III.: 425, (3) l. Planches XII l. 125. tábla.

MARTÉNE, MABILLON vagy a mult századi DELISLE nyomdokain haladva, a francia szertartás történet tudománya újabb nagyszabású publikációval gazdagította a tudományt.

E publikáció szerzője, LEROQUAIS abbé, biztosan kitűzött céllal, szabatosan kijelölt területet dolgozott fel. Célja volt katalógusát adni a rancia nyilvános könyvtárak misekönyveinek s ezzel szemlélhetővé tenni azt, hogy hogyan alakult ki a francia mise-szertartáskönyvekből az újkori állandó liber missalis. Munkája kiterjed az összes francia nyilvános könyvtárakra, úgy hogy a francia szertartástörténetre csaknem teljesnek mondható. Mint a bevezetésben maga mondja, olyan katalo-

gust akart adni Franciaországból, amelyent EBNER állított össze Olaszországból, okulva természetesen ennek fő hiányán, hogy t. i. EBNER az általa ismertetett kéziratok egyharmadát másodkézből volt kénytelen leírni. LEROQUAIS a katalogusban foglalt mind a 914 misekönyvet személyesen tanulmányozta át s bár természetesen a nagyterjedelmű idevágó irodalmat is teljesen fölhasználta, minden egyes darabot újból átvizsgált, a már kiadottakat részletesebben s ahol hibákat talált, helyesebben írta át, úgy hogy a DELISLE-nél, MURATORI-nál, a Henry Bradshaw-Society sorozatában, vagy egybeütt már megtalálható kéziratok is saját meghatározásainak tekinthetők.

Hosszabb bevezetés után 3 ívrét kötetben az egyes darabok időrendbe sorolt leírásai foglaltatnak a VII-ik századtól a XV-ik végéig, az utolsó kötetben pedig 125 táblán az érdekesebb illusztrációk facsimiléi.

A bevezetésben LEROQUAIS mindenekelőtt tisztázza a misekönyv fogalmának fejlődését a középkor folyamán. Az újkori misekönyvnek — mint ismeretes — a XIII. század előtt háromfajta szertartáskönyv felelt meg: a sacramentarium, az epistolarium vagy evangeliarium, (máshol lectionarium vagy comes) s az antiphonale, később graduale. Az első tartalmazta a mise állandó és változó imáit, melyeket a pap mondott s ez adta az utasítást, a szentmiseáldozat végzésére. A második tartalmazta a biblikus olvasmányokat, melyeket nagymisén az assistáló papság olvas, míg az antiphonale az énekeket írta elő a kórus számára. Ez a három — más területeken más neveken is szereplő — kéziratfaj a XI. századtól kezdve lassanként egybeolvad s a XIII. században a «liber missalis»-szá egyesül, mely ettől az időtől kezdve úgyszólván egyedüli szertartáskönyve a misének. A megmaradt és Leroquais által leírt francia misekönyvek tartalmilag a Meroving-kori ú. n. gallican, vagyis — minthogy akkor még a nemzeti egyházak meglehetősen függetlenek Rómától — a nyugati frank birodalomban szokásos, I. GELASIUS pápára visszavezetett liturgiára mennek vissza, mely idők folyamán — különösen mióta Nagy KÁROLY I. HADRIÁNUSTÓL kért szertartáskönyv mintát — a római, Nagy SZENT GERGELYRE visszavezetett liturgia hatása sőt uralma alá került. E rövid, de igen szemléletes szertartástörténeti vázlat után Leroquais előadja azt a módszert, mellyel ő a vizsgálata tárgyát tevő kéziratok meghatározását: korának és tulajdonosának megállapítását végezte. Ezt ő a liturgia sajátos módszerének nevezi, mely azonban ismeretes minden középkori szertartáskönyvekkel foglalkozó történész vagy philologus előtt, a saját szaktudománya methodusából. Felbecsülhetetlen értéke azonban LEROQUAIS

liturgiai módszerének, hogy a liturgikus könyvek meghatározása és külső története körül felmerülhető úgyszólván minden kérdés megoldására gyakorlati, katalógusából merített példákkal illusztrált eszközt nyújt. Nem az eljárások újak, amelyeket leír, hanem teljesnek nevezhető összeállításuk. Aki középkori misekönyvvel foglalkozik, Leroquais útmutatásait követve, munkáját erősen redukálja azzal, hogy együtt kapja a mondhatni összes eszközöket, melyeket csak a speciális esetekre kell alkalmaznia. Természetesen egészen individuális tulajdonságok mindenütt merülhetnek fel, ahogy LEROQUAIS eljárásaiban is vannak csakis Franciaországra érvényes részletek.

LEROQUAIS a bevezetésben sorra veszi a misekönyv egyes részeit s mindegyiknél felsorolja azokat a tulajdonságokat, melyekből az általa kitűzött célokra: a könyv idejének és tulajdonosának meghatározására következtetést vonni lehet. Kezdi a misekönyv élén álló *napláron*, hol a szentek nevei szolgálnak útmutatásul a kézirat korára, ahogy a lectiok száma vagy az esetleg megmaradt könyvcím a tulajdonosra. Korhatározók a nekrologok is. Következik a misekönyv e szempontból egyik legfontosabb része, a nagyhét, melynek a pápáért, császáráért, királyért és püspökért mondott nagypénteki és nagyszombati imái, neveket vagy siglakat tartalmaznak. Szintúgy értékes adatokat tartalmaz a nagyszombati litánia a szentek felsorolásával.

A canonban apróbb meghatározási eszközök találhatók, míg a pünkösd utáni vasárnapokon az epistola és evangélium közt énekelt alleluja egyike a legfontosabb helymeghatározóknak. A «*proprium sanctorum*» rész úgy a kézirat idejére, mint a tulajdonos egyházra egyaránt a legbiztosabb útmutatók egyike. A legnagyobb szerepet e kor- és helymeghatározó adatokban a szentek játsszák. Ezért állandóan szem előtt kell tartani azt is, hogy a szenteket nem minden egyházmegye vette fel misekönyveibe azonnal szenttéavatásuk után, hanem egyházmegyék, kolostorok és országok szerint változó, olykor meglehetősen nagy időközökben. A «*commune sanctorum*» mit sem nyújt, ellenben a fogadalmi (votív) misék igen érdekesek, szintúgy a sok misekönyv végén szereplő utolsó kenet litániája.

Ezek azok a helyek és tulajdonságok, amik e könyv szövegében azok meghatározására szolgálnak. Felhívja ezután LEROQUAIS a figyelmet a kéziratokban található bejegyzésekre, elsősorban a tulajdonos címerére, az ezzel szemben követendő eljárásra és a neumákra. Foglalkozik ezután a misekönyvek illusztrációival, végül a könyvtárak kézirat-katalógusaival.

Az egyes darabok leírásaira nem terjeszkedem ki, de kiemelem mintaszerű pontosságukat és részletességüket.

Nemcsak a nagy gonddal — valóban a Maurinusok, vagy a XVIII. századi magyar jezsuiták fanatikus buzgalmával — összeállított katalogus, hanem épügy a fentebb ismertetett útmutatások adják LEROQUAIS kiadványának rendkívüli becsét. Levonva a csak francia misekönyvekre alkalmazható speciális tulajdonságokat, Leroquais tanulságainak legnagyobb részét minden középkori misekönyvvel foglalkozó kutató felhasználhatja.

BARTONIEK EMMA.

Móra Ferenc: *Somogyi Károly emlékezete.* Szeged, 1923.
Bartos Lipót könyvnyomdája. 8. r. 18 l.

Ez a kis füzet MÓRA Ferencnek, a szegedi Somogyi-könyvtár igazgatójának emlékbeszédét tartalmazza, melyet a szegedi múzeumbarátok 1913. júniusi összejövetelén könyvtára alapítójáról tartott. SOMOGYI CSIZMAZIA Károly 1811-ben született Tiszaföldvárott. Kálvinista édesapja, művelt ügyvéd, katolikus feleségére és leánygyermekeire való tekintettel katholizált s akkor 9 éves fiát is magával hozta. A gyermek, vallásos hajlamait követve, papi pályára lép, 1834-ben szentelik föl, 1841-ben esztergomi tanár, majd intranzigens katolikus szellemben a *Religio és Nevelés* nagytudományú szerkesztője, ki kemény harcokat vív a protestáns racionalizmus ellen. Följebbvalói nem nézték jó szemmel özéleti működését, mellőzték a nagyváradi kanonokságnál, noha a helytartótanács őt ajánlotta. A szabadságharc alatt Vácott nyomdát vásárolt, kath. lapokat szerkesztett, miért azután Haynau alatt néhány hónapra börtönbe is került, de 1850-ben már primási könyvtáros lett, 1851-ben pedig a Szent-István-Társulat igazgatója, később igazgatója. Működésének elismerésül az Akadémia tagjává választotta, egyházi pályáján pedig egymásután a kanonoki, címzetes apáti, főszékesegyházi főesperesi méltóságokat nyerte el. Báró EÖTVÖS József és KEMÉNY Zsigmond, kik barátai voltak, már-már benne látták a jövő esztergomi érseket, de meg nem alkuvó kemény egyénisége folytán még a püspökséget sem nyerhette el. De nem is érdekelte őt a világ zaja, visszahúzódott Pest legcsöndesebb városrészében, a Márton-utcában levő lakásába, könyvei közé, melyeket nemcsak összegyűjtött, de rendkívüli lelkiismeretességgel el is olvasott, telejegyezvén a könyvek margóját kritikai észrevételeivel. Európa minden kultúrnyelvén olvasott és valódi polyhistori sokoldalúsággal minden érdekelte. «Egész életemet jelenti

könyvtáram», mondá, midőn 43.000 kötetnyi könyvtárát 1880-ban Szeged városának ajándékozta, mert hazafias lelke azt sugallta, hogy Szegednek művelt várossá kell lennie, «mert az Alföld porából csak ezzel lehet európai magasságra emelkedni». Nemes intenciója meg is valósult, mert a szerző szerint 40 év alatt több mint félmillió olvasó szerezte ismereteit az időközben 110.000 kötetre szaporult könyvtár anyagából. SOMOGYI 1888 március 20-án meghalt, de hogy műve betetőzést nyerjen, kívánatos volna, hogy szelleme e nehéz napokban fokozott erővel éljen tovább az Alföld kultúraszerető magyar polgárságában.

GREXA GYULA.

Zászlónk diákkönyvtára (A). 72—78. sz. *Kosztka László*
A könyvkötés. Bp. 1924. Magyar Jövő 16-r. 116 l.

Szerző e kis munkájával gyakorlati célokat tűzött maga elé. Az ifjúságot akarja megtanítani a könyvkötés mesterségére, mely szerinte «nem nehéz, kis gyakorlattal elsajátítható». Ez az alapelv igen veszedelmes, különösen akkor, ha mint szerzőnek is, iparművészeti igényekkel föllépő alkotások lebegnek a szemünk előtt, nem pedig egészen primitív kötések, amelyeknek csak az a rendeltetésük, hogy szurrogátumul szolgáljanak a manap szinte megfizethetetlen szakszerű bekötések helyett. A könnyűségi elvet felállítva azután azt a hitet kelteni, mintha egy-kettőre valóban értékes könyvművészeti termékek kerülhetnének ki kezünk alól, nem volt szerencsés gondolat s attól tartunk, hogy a könyvkereskedővel összeköttetésbe lépő amateur-könyvkötők ép oly kárára, lesznek iparművészetünk hirnevének, mint azok az úrinők, akiknek kézimunkázását szerző lekicsinyli. Az egész könyvecske kinos vergődés a művészi kötés komoly követelményei s az olcsóságra, meg könnyű munkára való törekvés között. Állításunk igazolására legyen elég a könyvkötészeti anyagokról szóló fejezetre utalnunk, melyben kötésre minden lehető és lehetetlen anyag — pl. barchent is! — ajánltatik, meg a fűzésnek szentelt fejezetre, melyben szerző a komoly művészi igényekkel föllépő kötésnél teljesen megengedhetetlen váltott fűzési módot propagálja. Ezek után csak természetes, hogy a betáblázásról szólva is csak annak legkönnyebb, művészi igényű kötéseknél számba nem jöhető módját, az ú. n. beakasztást ismerteti. Hogy a valódi oromszegőkről, a művészi kötés ez elengedhetetlen tartozékáról szó sem esik, az a mondotok után önként értendődik. A kötés díszítésének szentelt részben, mely LANGHAMMER Béla közreműködésével készült, szintén hiányzanak

vagy csak érintve vannak a nemesebb technikai eljárások, míg a művészi alapelvek általában helyesek. Mindent összevéve, a számos ügyes rajzzal szemléletessé tett könyvecske igen hasznos útmutatásokat nyújt a szlőjd-munkában kellő kézügyességre szert tett amateur-könyvkötőknek, de csak abban az esetben, ha a műkedvelő beéri azzal, hogy szerény anyagi eszközökkel maga vagy jó ismerősei számára kössön be egy-egy könyvet s békét hagy a könyvkereskedések nyilvánosságának.

Σ

A SZERKESZTŐSÉGHEZ BEKÜLDÖTT KÖNYVEK:

Kner Izidor, *Gyoma*: BYRON: Mazeppa. *Kosztolányi* Dezső fordítása. 2. kiadás. Alapár 4.—. (20 sz. példány merített papíron kötve 12.—.) — **PANCSA-TANTRA**, azaz ötös könyv. Fordította *Schmidt* József. Alapár 20.—. (25 sz. példány merített papíron kötve 40.— illetve 60.—.)

Lósy Schmidt Ede: Könyvtárnoki beszámoló a M. Mérnök és Építész Egylet könyvtárának 1923-iki állapotáról. Budapest, 1924.

Szent István Társulat, Budapest: **S. BOKOR** Malvin: Velencések. Tört. regény. Bp., 1924. Ára 7'50.— **BORDEAUX** Henri: A fehér köntös. Bp., 1925. Ára 4'50.— **BOURGET** Paul: Állomásról állomásra. Bp., 1925. Ára 7'50.— **BOURGET** Paul: Merengő szív. Bp., 1925. Ára 5.— **COLOMA** Luis: Boy. 2. kiad. Bp., 1925. Ára 5'30.— **DICKENS**—**HEVESI**: Nickleby Miklós. 2. kiad. 1925. Ára 6'50.— **GABÁNYI** János: Magyar várak legendái. 2. sor. Bp., 1925. Ára 12.— **KEMPIS** kalendárium 1925-re. Bp., 1924. Ára 10.000.— **BR. ORCZY** Emma: Adjatok meg. Bp., Ára 5'50.— — **SZENT ISTVÁN KÖNYVEK**: 22. sz. **BALOGH** Albin: Művelődés Magyarország földjén a magyar honfoglalás előtt. — 23. sz. **MARCELL** Mihály: A katolikus nevelés szelleme. — 24—25. sz. **MOTZ** Athanáz: A német irodalom története. — 26. sz. **BABURA** László: Szent Ambrus élete. — 27. sz. **MÁRKI** Sándor: II. Rákóczi Ferenc élete. — 28. sz. **KISS** Albin: A magyar társadalomtan története. — 29. sz. **SZABÓ** Zoltán: A növények élete. — 30. sz. **WESZELSZKY** Gyula: A rádium- és atomelmélet. — 31. sz. **BALANYI** György: Assisi szent Ferenc élete. Bp., 1925. Számonkint 5.— **WILLIAMSON** C. M. és **A. M.**: Az arany csönd. Bp., 1925. Ára 7'50.— **WISEMAN**: Fabiola. Új kiadás. Budapest, é. n. Ára 10.—.

TIMÁR Kálmán: Prémontrei kódexek. Kalocsa 1924.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Főigazgatói kinevezés. «A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére dr. HÓMAN Bálint egyetemi magántanárt, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának igazgatóját a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójává az V. fizetési osztályba kinevezem. Kelt Budapesten, 1923. évi december hó 15. napján. HORTHY s. k. gróf KLEBELSBERG Kunó s. k.»

Könyvtárigazgatói kinevezés. «A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére dr. LUKINICH Imre országos levéltári igazgatót az Országos Magyar Gyűjteményegyetem tudományos tisztviselői karának létszámában a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának igazgatójává az V. fizetési osztályba kinevezem. Kelt Budapesten, 1924. évi február hó 7. napján. HORTHY s. k. gróf KLEBELSBERG s. k.»

A könyvtár új igazgatója 1924 március hó 3-án foglalta el hivatalát. Ez alkalomból őt a Magyar Nemzeti Múzeum nevében HÓMAN Bálint főigazgató, az Országos Széchényi Könyvtár nevében HAVRAN Dániel osztályigazgató, az Országos Magyar Gyűjteményegyetem, illetőleg a M. K. Országos Levéltár nevében pedig CsÁNKI Dezső h. államtitkár, a Gyűjteményegyetem ügyvezető alelnöke s az Országos Levéltár főigazgatója üdvözölte. LUKINICH Imre az üdvözléseket megköszönve, rövid beszédben vázolta könyvtárigazgatói programját.

Az Országos Széchényi Könyvtár tisztviselőinek tudományos ki-tüntetése. A Kormányzó úr Ő Főméltóságának dr. KLEBELSBERG Kunó gróf vallás- és közoktatásügyi miniszter úr Ő Excellenciája javaslatára dr. GULYÁS Pál m. n. múzeumi főkönyvtárosnak, aki 1914 óta a könyvtárban magántanára a kir. magyar Pázmány Péter egyetemen, a nyilvános rendkívüli tanári címet méltóztatott adományozni. A M. Tud. Akadémia 1924. évi tagválasztó ülésén dr. JAKUBOVICS Emil m. n. múzeumi főkönyvtárost levelező-tagjává választotta meg.

Bártfai Szabó László dr. muzeumi o. igazgató 1924 okt. 30. kivált a M. N. Múzeum kötelékéből és a Gyűjteményegyetem igazgató-tanácsa okt. 28. határozata értelmében a M. T. Akadémia könyvtárához osztatott be. Dr. SZABÓ Lászlót, aki 1904 tavasza óta állott a Széchényi Könyvtár szolgálatában s egész távozásáig a levéltári osztályban fejtett ki, legutóbb mint az osztály vezetője, nagy és eredményes munkásságot, dr. HÓMAN Bálint főigazgató nov. 3-án búcsuztatta el ünnepélyes keretek között, meleg szavakkal méltányolva az intézet körül szerzett érdemeit.

Csánki Dezső. Magyarország Kormányzója a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr előterjesztésére 1924 nov. 15-i kelettel dr. CSÁNKI Dezső h. államtitkárnak, a Magyar Királyi Országos Levéltár főigazgatójának az államtitkári címet adományozta.

Ez a legfelsőbb elhatározás széles körökben osztatlan nagy örömet keltett s egyszersmind nem csekély feltűnést is, minthogy ezúttal első ízben történt meg, hogy a magas közjogi állást megjelölő államtitkári cím tudományos és közműveltségi érdemek elismeréséül ruháztatott szellemi életünk egyik reprezentáns kiválóságára.

A magas méltóság új birtokosának tudományos munkásságáról e helyen nem vagyunk hivatottak áttekintést, még kevésbé pedig értékelést nyújtani. A történettudomány terén elért eredményeit és irányító hatását a szakkörök hálás hódolata minden kínálkozó alkalommal nyomatékosan kiemelte, legutóbb abban a valóban megkapó formában, mely az ünnepeltnek is nyilván minden panegyrikus megnyilatkozásnál nagyobb büszkeségére szolgált: az Országos Levéltár tiszviselői kara, ez a CSÁNKI Dezső által megszervezett és bölcs vezetése alatt működő kitűnő gárda, érdemes tanulmányok egész sorozatát fonta koszorúba az ünnepelt tiszteletére a *Századok* amaz alkalmi füzetében, melynek ismertetése folyóiratunk jelen számában található.

De a kitüntetés alkalmából lehetetlen rá nem mutatnunk CSÁNKI Dezsőnek a magyar közműveltségi életben s különösen a nagy közgyűjtemények fejlesztése terén teljesített nagyértékű szolgálataira. A gondjaira bízott Országos Levéltár CSÁNKI vezetése alatt s az ő fáradhatatlan buzgólkodása következtében érte el félszázados vágyának beteljesülését, midőn 1923 nyarán elfoglalhatta a mai tudományos követelményeknek megfelelően felszerelt, budavári új palotáját. S szakkörökben eléggé ismeretes, hogy ezt a «honfoglalást» az akadályok leküzdésének mily heroikus erőfeszítései előzték meg. Ám CSÁNKI ritka szervező képessége s valódi vezérlő temperamentuma, melynek tudományos testületek élén már korábban is annyi jelét adta, ezúttal is diadalmaskodott. A Levéltár új otthonát már a nagy háború előtt tető alá juttatta, az ország talpraállásának nehéz éveiben pedig annak szakszerű berendezését s a hatalmas anyag átköltöztetésének emberfeletti feladatát is sikerrel oldotta meg.

Ily honalapítói szerep várt CSÁNKI kipróbált képességeire az Országos Magyar Gyűjteményegyetem nagy koncepciójának valóraváltása, működésének megindítása és vezető elveinek meggyökereztetése körül is. Közgyűjteményeinknek e testvéries s munkavégzésükben a nehéz időktől is megkövetelt harmóniát célzó szövetsége fennállása első két esztendejében hatalmas lendülettel tört a magyar közműveltségi törekvések élére; s ez igen nagy mértékben annak köszönhető, hogy a megindulás e döntő éveiben CSÁNKI töltötte be az új tudományos alakulat ügyvezető alelnöki székét.

A Gyűjteményegyetem első, iránytmutató vezetője a szövetkezésbe tömörülő országos intézmények baráti összhangjának megteremtését tekintette legfőbb törekvésének. S az elmúlt két év gazdaságos célkitűzései, valamint az egyes intézetekben végzett munkának — a feltűnően nagyszámú tudományos kiadványokban is megnyilvánuló — eredményei eléggé igazolják e törekvés örven-

detes sikerét. A versengés nem terméketlen határkérdésekben, hanem — amint kívánatos — a komoly munka terén indult meg.

A Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtára, melynek törekvései az Országos Levéltár célkitűzéseivel a legközelebbi érintőpontokban találkoznak, e történelmi intézmények mindkettőjének érdekében őszintén óhajtja a közösen végzett munkában megnyilatkozó zavartalan harmóniát. CsÁNKI Dezsőben ennek az elvnek bölcs belátású megtestesítőjét tiszteljük. Magas kitüntetésében is első-sorban ez emelkedett szempontú közműveltségi politikának szentesítését és méltánylását látjuk s a hivatalos közlőny híradása — a kitüntetett személyét illető tiszteletünk mellett — főleg ez okon keltett körünkben általános örömet.

R—R.

Szily Kálmán (1838—1924.). A patriárkák korában dőlt sírjába a ki-egyezés időszakában beállott tudományos föllendülésnek ez a méltán köztiszteltben álló reprezentánsa. Miután egy emberöltőt töltött a műegyetem katedráján a természettudomány szolgálatában, egy másik emberöltőt az Akadémiának szentelhetett, ahol 1889—1905-ig a főtitkári, azontúl haláláig a főkönyvtárosi állást viselte. Bennünket eredményekben gazdag pályájának ez a legutóbbi szaka érdekel első-sorban. SZILY mint mindenütt, itt is teljes szívvel-lélekkel töltötte be a rábizott feladatot. Állását nem tekintette külső dísznek, hanem igazi élethivatásnak s fáradhatatlan buzgalmat fejtett ki abban az irányban, hogy a gondjaira bízott könyvtár minden tekintetben szolgálatára álljon a tudós kutatóknak. Tovább építette a könyvanyagról tájékoztató katalógusokat, elszántan fölvetta a harcot összes közkönyvtáraink közös remével, a helyszükével s nagy bibliográfiai tudásával soha ki nem fogyó szívességgel igazította útba a hozzáforduló kutatókat. Mint a magyar nyelv történetének szenvedélyes bűvára, alaposan ismerte a régi magyar nyomtatványokat s nem egy bibliográfiai rejtélyt sikerült megoldania. Ilyenmő dolgozataival több ízben fölkereste folyóiratunkat is s nem egy maradandó értékkel gazdagította könyvészeti irodalmunkat. Nemes emlékét hálás kegyelettel őrizzük.

Gottermayer Nándor kereskedelmi tanácsos, a magyar könyvkötőipar egyik legkiválóbb reprezentánsa 1924 július 10-én hunyt el Parádon. Tekintve nagy jelentőségét a magyar könyvkötőipar történetében, megragadjuk az alkalmat, hogy legalább néhány sorban vázoljuk pályáját, törekvéseit és elért sikereit. Mint szegény pesti szülők gyermeke 1852-ben látta meg a napvilágot, kora ifjúságától kezdve a könyvkötőszakma szolgálatában állott, melynek csakhamar egyik legkiválóbb mestere lett. Inaséveit Pécsen töltötte, majd felszabadulván, Bécsben tökéletesítette magát s azután a MÉHNER Vilmos könyvkiadó cég könyvkötészetének munkavezetője lett. Végül 1879-ben önállósította magát. Előbb HALFER Józseffel társulva, majd egymagában tartotta fenn könyvkötészetét, melyet teljesen külföldi mintára szervezett meg s a legmodernebb gépekkel szerelt fel. Bár az artisztikus kézikötés terén is igen sok kiválót alkotott, történelmi jelentősége mégis abban áll, hogy ő volt az első, aki a könyvkötészetet hazánkban mint nagyüzemet művelte és ezzel a külföldi könyvkötészetet kiszorította, úgy hogy csakhamar ő állította elő legtöbb kiadó-cégünk kiadói kötéseit. Űzeme fejlettsége tetőpontján 220 munkást foglalkoz-

tatott, készítményei minden tekintetben kiállották a versenyt a külföldi, kiváltkép a német kiadói kötésekkel. Könyvtárunknak is egyik legrégebb és legmegbízhatóbb szállítója volt. Emlékét kegyelettel őrizzük. G. P.

Pusztai Ferenc a Pallas nyomda egykori műszaki vezetője 1924 aug. 13-án költözött el az élők sorából. 1884-ben került a Pallas nyomda élére, melyet ő fejlesztett modern műintézeté. Állásától 1904 aug. 1-én vált meg. Figyelemre méltó szakirodalmi működést is fejtett ki. 1888—1906-ig szerkesztette az általa megalapított *Magyar Nyomdászati c. szaklapot*, melybe továbbra is szorgalmasan dolgozott. Munkája a *Nyomdászati enciklopédia*.

Rényi Károly. A magyarországi könyvkereskedelmet súlyos veszteség érte RÉNYI Károly, az Eggenberger-cég tulajdonosának 1924 karácsonykor történt hirtelen elhúnytával. Mint a M. Könyvkiadók és Könyvkereskedők Orsz. Egyesülete budapesti könyvkereskedelmi szakosztályának elnöke tevékeny részt vett az egyesület életében s elsősorban az ő érdeme, hogy a *Corvinában* megjelenő könyvészet 1924 jul. 1. óta a M. N. Múzeum könyvtárával szoros kapcsolatba került s ekként lehetővé vált, hogy az újdonságok könyvészeti leírása az eddiginél nagyobb teljességet érjen el. RÉNYI különben a bibliográfia szakavatott művelője volt s éveken át az ő szerkesztésében jelent meg a *Magyar Könyvkereskedők Évkönyvének* könyvészeti része.

Gyöngyösi két ritka kiadása. Gyöngyösi (Igy!) István: Porából megéledett Phoenix. Buda é. n., Gyöngyösi István: Marsal tarsalkodó Murányi Venus. Kolosvár, Buda 1730 (Colligatum). — SZINNYEINÉL, PETRIKNÉL egyik kiadás sincs felsorolva. A két mű kiadója NOTTENSTEIN I. GY. budai nyomdász, akinek 1732. Katalógusában az első: 15 d., a második 10 d. árral szerepel. Mind a két mű kiállítása gyarló, még a szerző nevében is sajtóhiba fordul elő. Már az egykori Zahonyi NAGY János nagyváradi könyvkötőmester — aki mind a kettőből 50—50 példányt vett át terjesztésre — is megrója, hogy «mind hibás és az magyarok megszokták válogatni az nyomtatást». (GÁRDONYI A. Magyarországi könyvnyomdászati Bp. 1917). Jelzete: P. o. hung. 783. H. D.

A Magyar Nemzeti Múzeum Kossuth emlékkiállítás. A nemzeti szerencsétlenség éveit után hazánk legrégebb tudományos és közműveltségi intézete sietett részt kérni az újjáépítés munkájában és kereste a kapcsolatot a magyarság történelmi érzésű és öntudatú rétegeivel. Az intézmény néhai, nagynevű fővezetője, FEJÉRPATAKY László, az évszázadi PETŐFI-ünnep alkalmával elérkezettnek ítélte az időt arra, hogy Múzeumunk kincsei iránt alkalmi, különleges kiállítások rendezésével is megeléknítsük az érdeklődést. Az Orsz. Széchényi-könyvtár centenáris PETŐFI-kiállítását¹ — az országos hódolatba való bekapcsolódáson kívül — további kiállítások sorozatának megnyitójául is szánta és katalógusát sorozatos kiadvány első füzeteként bocsátotta közzé. Kedvelt gondolata volt, hogy még az 1923. év folyamán a könyvtár MADÁCH-emlékei² is közszemlére kerüljenek, ünnepi kiállítás keretében. Ez a terv

¹ L. Rédey Tivadar: Az Országos Széchényi-könyvtár Petőfi-kiállításaa. Magyar Könyvszemle, 1923. 1—2. füz.

² L. Szűcsi József: Madách Imre könyvtára, Magyar Könyvszemle, 1915. 1—2. füz.

FEJÉRPATAKY főigazgató elhalálózása következtében nem valósult meg, de a múzeumi anyag közönség elé tárásának gondolata nem aludt el, sőt intézményünk új főirányítójának, valamint a könyvtár időközben beiktatott új igazgatójának lelkes felkarolásával találkozott.

A nagyhírű és terjedelmű KOSSUTH-hagyaték harmincéves zárlati idejének lejártá a könyvtár vezetőjében Múzeumunk valamennyi osztályának idevágó anyagát felölelő emlékkiállítás rendezésének tervét érlelte meg. Indítványa minden illetékes helyen nagy megértéssel és támogatással találkozott, s az anyagegybeállítás munkája, valamint a technikai előkészületek már a nyár folyamán elvégeztettek. Szeptember havában már a helyszínén — a PETŐFI-kiállításnak is hajlékot szolgáltató kupolacsarnokunkban — folytak az elrendezés munkálatai; s a hó végéig ezek is befejezést nyertek.

A készülő kiállítás híre nagy érdeklődést keltett. A sajtó sűrűn foglalkozott vele már a rendezés ideje alatt is, s a képanyaggal dolgozó vállalatok siettek a terem érdekes csoportjairól fényképfelvételeket szerezni kiadványaik számára. Az ünnepi megnyitást megelőző napon megtartott sajtó-bemutatót pedig valamennyi fővárosi lap képviseltette magát, s a megnyitással egyidejűleg bő és igen elismerő megemlékezésekben foglalkoztak az emlékkiállítás anyagával és jelentőségével.

A megnyitás ünnepe okt. hó 11-én délben folyt le, előkelő külsőségek között. A kultusz-kormányzat képviselőjében maga a szakminiszter úr jelent meg, akit a kiállítás rendezőségének — s egyúttal a Múzeum gyengélkedő főigazgatójának — nevében LUKINICH Imre könyvtárigazgató üdvözölt, rámutatván intézetünk közműveltségi szándékaira s a kiállítás indítékaira. A miniszter úr válaszában meleg elismeréssel szolt e törekvésekről s általán a Nemzeti Múzeumnak az utóbbi évek során kifejtett tevékenységéről.

Az ünnepi megnyitás díszes közönségének sorában — mint hasonló alkalmakkor mindannyiszor hálásan tapasztaljuk — ezúttal is megjelentek a testvérintézmények legfőbb vezetői, múzeumaik képviselőjében, baráti együttérzésük tanúsítására.

A következő napon a gyűjtemény hozzáférhetővé vált a nagyközönség számára is, s azóta állandóan nagy látogatottságnak örvend. Ezt elősegíti a belépőjegyeknek s a vezető-katalógusnak a lehető legmértányosabban megállapított ára is; ezzel a rendezőség a történelmi becsű és érdekességű ereklyetár megtekintését a legszélesebb körű nyilvánosságnak is hozzáférhetővé kívánta tenni, helyesen mérlegelve az ilyfajta kiállítások nagy nevelő értékét. A katalógus *A Magyar Nemzeti Múzeum kiállításai* c. sorozat II. füzeteként jelent meg, a PETŐFI-kiállítást ismertető I. füzettel teljesen megegyező, tetszetős köntösben és rendre feltüntetve s a szükséghez képest kommentálja is a gyűjtemény valamennyi darabját.

Ezek a jelen kiállításon Múzeumunk öt osztályából sorakoztak együvé, hogy minden vonatkozásban bemutassák KOSSUTH történeti nagy szerepét, s páratlan érdekességű egész életpályáját. Az Orsz. Széchényi-könyvtár a könyv-, kézirat- és oklevélananyagot szolgáltatta, a Régiségtár a tárgyi relikviákat, a természettudományi táruk pedig a KOSSUTH irányú foglalatosságaiával kapcsolata-

tos emlékeket. A terem képének művészi hatását viszont nagy mértékben fokozta a Történelmi Arcképcsarnok KOSSUTH-ra vonatkozó képanyagának izléses felhasználása.

Ugyane célrt szolgálta két érdekes szobor-képmás is; ezek egyikét ARADI Zsigmond mintázta Turinban KOSSUTH halála után, másikat pedig a nagy száműzött fia, KOSSUTH Ferenc. Végül e két plasztikai művet kiegészítette a nagy halotról készített halotti lárvá; ezt Múzeumunk letétjeként a ceglédi KOSSUTH-ereklyetár őrsi s most felküldötte az emlékkiállítás teljessé tételére.

A kiállítás külső díszének emeléséhez nagyban hozzájárult a terem gazdag kertészeti dekorálása is, valamint a Régiségtárunk negyvennyolcas gyűjteményéből való lobogóknak a falakon elhelyezett csoportjai. A rotunda-terem villamos csillárjai tövében három történelmi vonatkozású bútordarab nyert szabad elhelyezést, továbbá a KOSSUTH-nak angol tisztelődől felajánlott Shakespeare-kiadvány a hozzátartozó, Shakespeare szülőházát megőrkítő finom munkájú foglalásban, s végül a drapériával elrejtett oldalajtók mélyedésében a KOSSUTH-nak különbözö ünnepi alkalmakkor átadott hódoló díszművek egy-egy hatásosan elrendezett csoportja.

A többi kiállított kincs nyolc faliszekrényben és ugyanannyi kétoldalas asztaltárlóban került bemutatásra. E kiállító-bútordarabok a Múzeum SZÉCHÉNYI-korabeli berendezéséből valók, s e kiállításon első ízben használtattak az ereklyeanyag elhelyezésére. Stílusuk nemes volta és korhangulata nyilván jelentékeny módon hozzájárult az egész gyűjtemény történelmi levegőjének felidezéséhez.

A rendezés a darabok csoportosításában KOSSUTH életpályájának fonalát követte s egy-egy korszak papiros-dokumentumait meg tárgyi maradványait szerencsés módon, nagy szaktudással és fejlett ízléssel sorakoztatta fel; ekként az egyes emlékek egymáshoz való vonatkozásukban új érdekességet és nyomatékot nyertek. A forradalmi évek ereklyéi megkapó mozgalmasságukkal hangsúlyozták a szabadságküzdelem robogó eseménytorlódását, hasonlóképen az emigráció politikai erőfeszítésének heroizmusa is mély benyomást keltett az idevonatkozó külföldi emlékeknek ebben a gazdag felvonultatásában.

A természettudományi tárákban őrzött KOSSUTH-relikviákból csupán csekély töredéket lehetett bemutatni; a rendezés e részben — igen helyesen — azokra a darabokra szorítkozott, melyek KOSSUTH sajátkezű feljegyzései által mindenekfölött megéreztetik történelmünk nagy hontalanjához való személyi közelségüket. Ez a csoport — az öregkori foglalatosságok melancholikus képének feltárással — pompás záróakkordot nyújtott a megelőző szakaszok viharos forgatagú s világtörténelmi távlatú anyaga után.

A kiállítás foglalátát e helyütt nincs módunkban rendre megismertetni. E tekintetben a gondos és mindenre kiterjeszkedő tárgymutató amúgy is megőrkíti majd a gyűjtemény gazdagságát és elrendezésének irányelveit s tanulságos megoldását.

Ennek sikere elsősorban intézetünk két jeles szaktsztviselőjének érdeme. A könyvtári anyag tervszerű kiválasztására dr. BARTONIEK Emma alkönyvtáros, a tárgyi relikviák egybeállítására pedig HÖLLRIGL József régiségtári őr

nyert megbízást. Feladatuknak mindketten nagy rátermettséggel s vállalt munkájuk lelkes szeretetével tettek eleget. Az anyag kiválogatását sikerült úgy elvégezniök, hogy mindennel valóban a lényegeset hangsúlyozzák, a felállításban pedig egyforma szerencsével feleltek meg mind az izlés követelményének, mind az emlékkiállítás oktató célzatának és természetesen adódó áttekinthetőségének.

A lapidárisan tartalmas és könnyen tájékoztató katalógus megszerkesztése is kettejük érdeme; ennek jelessége bizonynyal nagyban elősegíti, hogy a Nemzeti Múzeum e kegyeletes emlékkiállítása valóban jelentős tényezővé váljék a magyar közönségnek saját történeti multja felől való tájékoztatásában.

RÉDEY TIVADAR.

Magyar Asszonyok Könyvtára. Az Országos Széchényi-könyvtár ez év tavaszán igen nagyjelentőségű s amellet különleges érdekességű gyűjteménnyel gazdagodott. Itt csupán magáról az adományról emlékezhetünk meg s nem annak ajándékozájáról is, mert ez utóbbi — a főváros előkelő társágának egyik köztisztelőben álló, nemeslelkű hölgytagja, — épen a névtelenséget kötötte ki adományozása alapfeltételül. Harmincöt esztendőn át folytatott, finom érzéktől és igazi asszonyi szeretettől irányított gyűjtőmunkájának eredményét végrendeletbe foglalt elhatározásával ajándékozta a Magyar Nemzeti Múzeumnak.

A névtelen «székely asszony» gyűjteményének a *Magyar Asszonyok Könyvtára* nevet adta, de annak foglalatja valójában tágabb területet ölel fel, mert nagyszámú hungaricumai mellett a nyugati irodalmakból is nagy gazdagságban található benne együtt mindaz, ami asszonyoktól származik vagy asszonyokkal foglalkozik.

A magyar résznek kétségtelenül legnagyobb értéke egy 24 fascikulusra terjedő levelestár, melynek darabjai — a XVI. század közepétől a mult század elejéig — megszólaltatják történelmünk csaknem valamennyi jelentős asszonyalakját. E csoportnak — a benne foglalt több eredeti vagy hiteles másolatú okmánynál fogva is — igen nagy műveltség- és társadalomtörténeti forrásértéke kétségtelen; s az egész tökéletesen rendezve is van, kronológiai és személyszerinti rendben.

A régi könyvanyag valóban gazdag. Kéziratos műveken kívül, a magyar nőkkel vonatkozásban lévő régi nyomtatványok úgyszólván hiánytalanul megtalálhatók benne. Kiegészítésül pedig menyegzői és egyéb alkalmi rigmusoknak egy terjedelmes sorozata, valamint a magyar asszonyok felelt mondott halotti beszédeknek egy többszáz darabot számláló gyűjteménye járul hozzá.

Tekintélyes kiterjedésű az újabb könyvek csoportja is; különleges jellegénél fogva pedig határozottan párját ritkítja. Itt a teljesnek mondható magyar részen kívül a német, angol és francia művek kollekciója érdemel figyelmet. Ezekben is lehetőleg a magyar vonatkozások uralkodnak, bár szépen dokumentálják a nők nagy szerepét az emberi szellem vezéralakjainak életében s művészetében is.

Az áldozatkész adományozónak lelkes tárgyszeretetére vall az is, hogy Könyvtárunk vezetőségének kezét semmiféle irányban nem kívánja megkötni:

gyűjteményét nem holt anyagnak szánja, hanem a közműveltség és tudomány élő és ható tényezőjének, melynek gazdagításán és kiegészítésén még ezután is fáradozni fog.

Nemes elhatározása a Nemzeti Múzeumot páratlan magyar kincshez juttatta. Bárha példája megszívlelésre találna társadalmunk tehetőse köreiből!

R. T.

Magyar írók élete és munkái. Néhai osztályigazgatónk, id. SZINNYEI József nagyszabású bio-bibliográfiai vállalata, az első kötet megjelenése óta eltelt 35 esztendő következtében erős kiegészítésre szorul. Ezt az illetékes körök legott a mű befejezése után érezték és a M. Tud. Akadémia még 1915-ben megbízta dr. GULYÁS Pál múzeumi főkönyvtárost a kiegészítő sorozat elkészítésével. Az előkészítő munkálatok annyira előhaladtak, hogy a mű megjelenése, miután maga az Akadémia nem volt abban a helyzetben, hogy a mű kinyomatását vállalhassa, csakis a kiadók vállalkozási kedvén mult. Örömmel jelenthetjük, hogy a Lantos r. t. hajlandónak mutatkozott a mintegy 5 kötetre tervezett pótsorozat kiadására s az első négy ives füzet előreláthatólag 1925 tavaszán kerül ki a sajtó alól. A kiadó legalább évi négy füzet kiadására vállalt kötelezettséget s így remélhető, hogy a kiegészítő sorozat néhány éven belül teljes egészében megjelenik. Minthogy az élő írók életrajzi adatait a legtöbb esetben nyomtatott forrásokból egyáltalán nem, vagy csak igen hiányosan lehet egybeállítani, a szerkesztő ez úton is kéri íróinkat, hogy életrajzukat címére beküldjék. A különböző napilapokban és folyóiratokban ily irányban közzétett felhívások eddig is szép eredménnyel jártak, azonban több esetben megtörtént, hogy az életrajzok gépirásos másolatban, névalírás, vagy kísérőlevél nélkül tétettek postára. Megjegyezzük, hogy az ilyen névtelen küldemények, mint okmányyszerű értékkel nem bírók, nem lesznek figyelembe vehetők.

Bibliofil Szemle c. a Lantos r. t. 1924-ben előkelő kiállítású, tartalmas folyóiratot indított meg dr. DÉZSI Lajos egyet. tanár szakavatott szerkesztésében. A szerkesztés munkáját 1924. júliusában dr. SIKABONYI Anta! múzeumi könyvtáros vette át s ezzel az új folyóiratot, mely a *Magyar Könyvszemle*nek nem vetélytársa, hanem természetes kiegészítője, szoros kapcsolatba hozta az Orsz. Széchényi könyvtárral. Az új szerkesztő egy kettős füzetrel lépett a nyilvánosság elé, melynek gazdag és változatos tartalma a legszebb reményekre jogosít.

Az erdélyi magyar könyvtermelés utolsó hat esztendejéről (1919—1924) érdekes tanulmányt írt GYÖRGY Lajos az *Erdélyi Almanach* 1925. c. kiadványában. Szerinte ez idő alatt az oláh megszállás alatt álló területen kerek számban 900 magyar könyv látott napvilágot. Ebből 280 szépirodalmi kiadvány, még pedig 100 verskötet, 150 regény- és elbeszélés-kötet és 30 szindarab. A tudományos és ismeretterjesztő művek száma 110, a hittudományi és vallásos könyveké 70, a jog- és államtudományiaké ugyanannyi, míg a tankönyvek száma 200-ra rúg. Feltűnően kicsiny az ifjúsági iratok száma: mindössze 20 kötet. Naptár és almanach volt 100 darab, míg 50 kötet a vegyes rovatába kívánkozik. Minde kiadványok megjelenési helyük szerint 34 város közt oszlanak

meg. A sor élén Kolozsvár áll, ahol az egész termelésnek mintegy a fele látott napvilágot. Utána Nagyvárad következik mintegy 100 kötettel, azután jó Arad, Temesvár, Marosvásárhely, Brassó, Székelyudvarhely, Dicsőszentmárton és Szatmár egyenkint 30—50 kötettel. Érdekes azt is megfigyelni, mint oszlik meg évek szerint a felölelt korszak irodalmi termelése. 1919-ben a megjelent művek száma még az 50-et sem érte el, 1920-ban pedig alig néhány kötettel haladta meg. 1921-ben a kiadványok száma megkétszereződött, 1922-ben megközelítette a kétszázat is, azóta pedig az évi termelés állandóan felül van kétszázon.

SPECTATOR.

Anatole France. Egy nagy könyvbarátnak a haláláról kell e hasábkban kegyelettel megemlékeznünk: ANATOLE FRANCE nincs többé. A Bibliothèque Nationale Párisban elsőnek ünnepelte a könyv mesterének emlékét a kiállítással, melyet nemrég FRANCE kézírataiból, könyveiből, képeiből rendezett.

A könyvtáros fiából lett tudós és amateur egész életét könyvek között töltötte. Szerette a könyveket, ahogyan a könyvet, művészetet, embert egyaránt szeretni kell: megbecsüléssel, megértéssel, mérsékletességgel. A szép, a ritka, a nagyrétkű könyveket rendkívüli szaktudással értette és gyűjtötte, de a túlzó bibliománt nem kímélte éles szatirája és kinevette a pedáns könyvmolyt is, az üres betűhalmazban tetszelgő áltudóst. Könyvek, könyvtárak, könyvtárosok és könyvtárosok gyakran szerepelnek elbeszéléseiben (La rotisserie de la reine Pédauque, La révolte des anges, stb.).

A villa Saïd könyvtára volt FRANCE menedékvára, hol a világtól távol háborítatlanul szöhetette gondolatait és társaloghatott legmeghittebb barátaival, a klasszikusokkal. Úgy ismerte, úgy megértette őket és korukat, mintha velük együtt élt volna. Nem volt még író, ki nálánál jobban beleélte volna magát az elmúlt korszakok gondolatvilágába s olyan közel hozta volna az hozzánk, mint ő. A régiek megismeréséből, a jelenkornak elfogulatlan megfigyeléséből merítette csodálatos emberismeretét. Hiszen régi igazság, hogy az eseményeket és az embereket jobban és igazságosabban lehet megítélni a távolból, mint hogyha túlközel férköztünk hozzájuk.

Az emberismeret pedig ANATOLE FRANCE-ban nem megvetést és keserűséget váltott ki, mint a legtöbb éleslátású emberismerőnél, hanem derűs mosolyt gerjesztett ajkán, azt a mosolygást, amellyel meglett férfi nézi a gyermekek komolyanvett játékait, bohóságait, civódásait. Mosolygunk a gyermekeken, mert, megértjük, mert szeretjük őket.

Amit FRANCE az ő ragyogó stílusában, gondolatainak és érzelmeinek le-
szűrődéseként a világnak adott, az művészi formába öntött bölcsesség és ember-
szeretet. Aki az ő könyveit figyelmesen olvasta és nem akadt bele holmi
visszatetsző részletkérdésbe, az ugyancsak mosolyogva, a világgal kiengeszte-
lődvé teszi le a könyvet. Ime, hát mégis mennyi jószág, mennyi szépség,
mennyi napsugár van az életben!

Nagy elmék tragikuma, hogy félreértik őket. A szigorú moralisták csak a tagadást akarják meglátni FRANCE-ban, «destruktívna» tartják. De még ennél is furcsább, hogy a szocialisták és bolsevisták magukénak tekintik őt, sőt időn-
kint még vele magával is elhitették, hogy ő szocialista és anarchista. Hogyan

megmosolyogta volna FRANCE a saját temetését, ha megérhette volna! Ő, ki hazájának nevét választotta fróji nevéül, ki írásainak minden betűjében a francia szellemnek megtestesítője, a legfranciább francia, az előkelő, kényes ízlés nagy mestere, a tömegektől irtózó remete, kit íróársainak némelyike tradicionistának és konzervatívnak nevez, ő a nemzetközi politika és hagyományellenes újítás szószólója lett volna?

Nem, ANATOLE FRANCE nem pártpolitikus, hanem művész volt, még pedig a legjavából. Amit ő szépet és igazat teremtett az élni fog, amíg csak könyvek lesznek a világon.

VÉGH GYULA.

A mainzi Gutenberg-Múzeum és a vele kapcsolatos nemzetközi Gutenberg-Társaság 1925-ben ülik meg fennállásuk első negyedszázadát. Ebből az alkalmából egy terjedelmes nemzetközi emlékkönyv fog megjelenni, melybe a régi és új könyvművészetnek mintegy 60 németországi és külföldi kiváló ismerője írt dolgozatokat. Ezenkívül Mainzban egy nagy könyvkiállítást is terveznek, melyen a német könyvművészet utolsó negyedszázadi fejlődése kerül bemutatásra. E híradással kapcsolatban megemlítjük, hogy a Gutenberg-Társaság 1924. jún. 22. tartotta meg legutolsó közgyűlését dr. GÖTTELMANN nyug. főpolgármester elnöklésével. A közgyűlés a tagdíjat 10 aranymárkában állapította meg s annak a reménynek adott kifejezést, hogy publikációit a háború következtében megcsappant taglétszám dacára is újból megindíthatja. A közgyűlésen dr. Karl KLINGSPOR betüöntöde-tulajdonos tartott előadást a német betüöntés legújabb fejlődéséről. Előadása a társulat évi jelentése mellékletként fog napvilágot látni.

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1923. nov. 15-től 1924. dec. 31-ig.

Budapesten.

- **«Arany János» kny.** VIII., Szentkirályi-utca 13.
«Aurora» kny. (L. előbb: Spitzer és Schneider.) VII., Damjanich-utca 23.
****Béni és Weisz.** VIII., József-körút 22.
Berger Ferenc és Pollák Miksa. VII., Síp-utca 13.
****Berger Ferenc és Pollák Miksa.** VII., Síp-utca 13.
****Berger Vilmos.** VII., Garay-utca 5.
Bernbárt Dezső és Eckenberg Lajos. V., Bálvány-utca 12.
****Berwallner István.** VII., Garay-utca 23.
Bródy Rudolf. VII., Kazinczy-utca 36.
Burger Arnold. V., Vilmos császár-út 44.
****Büchler Henrik.** VI., Felsőerdősor 29.
****Csaba Miklós.** X., Korponai-út 2.
****Dr. Czapik Gyula.** VIII., Horánszky-utca 18.
****Drach Gyula.** VII., Thököly-út 13.
«Egyesült» kny. VI., Gr. Zichy Jenő-utca 37.
****Engelmann Mór.** VII., Erzsébet-körút 17.
Fejfer Jakab. VII., Thököly út 35.
Fischer Dezső. VII., Bethlen-utca 17.
Goldfaden és Gonda. VII., Dohány-utca 37.
«Graziosa Mill» papírneműgyár és ny. r.-t. (Fel. üzletvez. Wild Bernát.) IX., Angyal-utca 7/a.
****Gubrich József.** VIII., Baross-utca 72.
Heimovics Márton. VII., Garay-utca 2.
****Heller K. és Tsa.** VIII., Német-utca 27.
****«Hungária könyvnyomda és kiadóüzlet.** Bródy Zsigmond.» V., Vilmos császár-út 34.
«Hungária Hírlapnyomda R.-T.» V., Vilmos császár-út 34.
Kristóf György. VI., Ó-utca 2.
Leiner Izrael Tóbiás és Fuchs Miksa. VIII., Aggteleki-utca 4.
Magy. Kiv. Állami Térképészet kny. II., Retek-utca 43/45.
M. kir. belügyminiszterium kísérleti nyomdája. I., Budaörsi-út. (Horthy Miklós-kollegium.)
Magyar Grafikai Műhely. (Schneider Viktor) VII., Rottenbiller-utca 17.
Maretics József. VII., Nyár-utca 30.
Németh József. I., Horthy Miklós-út 15.
****Németh József.** I., Horthy Miklós-út 15.
«Nemzeti Életo» kny. (Budavári László) VI., Felsőerdősor 12.
Nyomdaipar R.-T. VIII., Üllői-út 20.
- **«Nyugat» irod. és ny. rt.** IX., Lónyay-utca 18.
****Orbán Dezső és Szóts Albin kny.** VIII., Tisza Kálmán-tér 14.
****«Pázmáneum» kny.** VI., Szerecsen-utca 5.
****Perl Pál és Pfejfer Jakab.** («Baross» ny.) VIII., József-utca 1.
Perl Pál és Wollner József. («Baross» ny.) VIII., József-utca 1.
Politzer Fülöp. VII., István-út 18.
****Politzer Fülöp.** VII., István-út 18.
Pródi Rudolf. VII., Kazinczy-utca 36.
Reichenberg Ármín. VIII., Tisza Kálmán-tér 11.
****Richter Márton.** VIII., Német-utca 27.
Schillinger Gyula. V., Visegrádi-utca 2.
Schneider Jenő. VII., Gyarmat-utca 37.
Schwarz József. V., Nagykorona-utca 24.
****Schwarz Ignác.** VIII., Homok-u. 8—10.
****Sichermann Mayer Leó kny.** VII., Wesselényi-utca 36.
Simplon kny. (Béni és Weisz) VIII., József-körút 22.
Somogyi Lipót Pálné és Cserbát Miksa. VI., Gr. Zichy Jenő-utca 37.
Somogyi Tibor és Somogyi László. V., Nádor-utca 27.
Sopusek Alajos Pál (könyvmda). V., Szabadság-tér 6.
****Spitzer és Schneider kny.** (L. «Aurora») VII., Damjanich-utca 23.
Stern Artur és dr. Fejér Lajosné. VII., Rózsa-utca 27.
****Stern Artur és dr. Fejér Lajosné.** VII., Rózsa-utca 27.
Stern Sándor. VI., Gr. Zichy Jenő-utca 13.
Szabó Jenő és Geiszt Mártonné. V., Arany János-utca 3.
Szabó Oszkár. V., Ügynök-utca 24.
Szántó Dezső. VIII., Homok-utca 8—10.
****Szántó Dezső és Bródi Miksa.** VIII., Homok-utca 8—10.
****Szerecsen Leó.** IX., Lónyay-utca 64.
Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete kny. V., Dorottya-utca 9.
Tóth Lajos. VII., Csengery-utca 28.
Vértesi Aladár. IV., Fővám-tér 4.
****Vértesi Aladár.** IV., Fővám-tér 4.
****Weisz Sándor Zsigmond.** IX., Ráday-u. 60.
****Wiesinger József.** VII., Wesselényi-utca 30.
****Windisch Károly.** VIII., Mária Teréziátér 8.

A két **-gal jelzett nyomdák megszűntek; az egy *-gal jelzett nyomdák változásáról magánúton értesültünk.

Vidéken.

- Battonya.* **Ruber István.
 « Ruber János.
- Békéscsaba.* Gubicza István, Berényi-út 23.
 « *Gesmey Tibor.
- Cegléd.* «Czeglédi Hangya» fogyasztási és
 értékesítő szövetkezet kny.
- Debrecen.* **Gárdos József, Egyház-tér 19.
 « «Gárdos és Horovitz», Hunyadi-
 utca 13.
- Hajdunánás.* *Katona Ferenc.
- Hódmezővásárhely.* Erdei Sándor.
 « «Haladás» Hirdetési és
 Nyomdai Váll.
- Kiskunbalas.* Horváth Gyula, Árpád-utca 1.
 « **Nemzeti Nyomdavállalat.
- Makó.* Halász Ferdinánd.
 « **Kultura Ny. R.-T.
 « «Marosvidék» kny. r.-t.
- Mezőkovácsháza.* Pintér Mátvás.
- Nagykanizsa.* Dlask József.
- Nagykőrös.* «Nagykőrös és Vidéke». (IV. ker.
Orosbáza. Tomay József. 327. sz.)
- Pesterzsébet.* **Kaufman Dezső.
- Rákospalota.* Faragó József, Szentmihály-u. 2.
- Sümeg.* **László és Sarlai kny.
 « *Kisfaludy-ny.

TARTALOM.

1. ÉRTEKEZÉSEK, ÖNÁLLÓ KÖZLEMÉNYEK.

	Lap
DR. GULYÁS PÁL: A könyv sorsa Magyarországon a legrégebb időkől napjainkig. (Harmadik, befejező közlemény)	13
DR. HOFFMANN EDITH: Christophoro Persona Agathias-fordításának néhány példányáról. (Négy hasonmással)	9
DR. HÓMAN BÁLINT: Apponyi Sándor... ..	1
DR. MADZSAR IMRE: A korssendoncki legenda-kézirat... ..	72
DR. RÉDEY TIVADAR: Szilágyi Sándor levelezése	75

2. ADATTÁR.

DR. LUKINICH IMRE: Könyvtörténeti adalékok	86
MAGYAR KÖNYVESHÁZ: Adalékok Szabó Károly régi magyar könyvtárának I. és II. kötetéhez. (Dr. FERENCZI Zoltántól és HARVAN Dánieltől)... ..	95
DR. SZITTYAY DÉNES S. J. Ismeretlen görög nyelvű Corvin-kódex	93

3. TÁRCA.

DR. HÓMAN BÁLINT: Jelentés az Orsz. Széchényi-Könyvtár 1923. évi állapotáról	106
DR. PASTEINER IVÁN: Jelentés az Orsz. Könyvforgalmi és Bibliografiai Központ I. (1923.) évi működéséről	120
DR. TÓTH LÁSZLÓ: Fraknoi Vilmos	98

4. SZAKIRODALOM.

BORNEMISZA PÉTER: Tragoedia magiar nyelvonn. Ism. BIBLIOFIL	132
CSÁNKI-EMLEKKÖNYV. Ism. dr. BARTONIEK EMMA	133
GYÖRGY LAJOS: A romániai magyar időszaki sajtó öt esztendeje. Ism. dr. GULYÁS PÁL	134
HEVESY ANDRÉ: La bibliothéque du Roi Matthias Corvin. Ism. dr. HOFFMANN EDITH	136
LEROQUAIS V.: Les sacramentaires et les missels manuscrits des bibliothéques publiques de France. Ism. dr. BARTONIEK EMMA	141
MÓRA FERENC: Somogyi Károly emlékezete. Ism. dr. GREXA GYULA	144
ZÁSZLÓNK diákkönyvtára 72—78. sz. Ism. Σ	145
A szerkesztőséghez beküldött könyvek... ..	146

5. VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

	Lap
Főigazgatói kinevezés	147
Könyvtárigazgatói kinevezés	147
Az Orsz. Széchényi Könyvtár tisztviselőinek tudományos kitüntetései	147
Bártfai Szabó László	147
Csánki Dezső (R—R.)... ..	148
Szily Kálmán	149
Gottermayer Nándor (G. P.)	149
Pusztai Ferenc	150
Rényi Károly	150
Gyöngyösi két ritka kiadása (H. D.)	150
A M. N. Múzeum Kossuth emlékkiállítás (RÉDEY TIVADAR)	150
Magyar Asszonyok Könyvtára (R. T.)	153
Magyar írók élete és munkái	154
Bibliofil Szemle	154
Az erdélyi magyar könyvtermelés (SPECTATOR)	154
Anatole France (VÉGH GYULA)	155
A mainzi Gutenberg-Múzeum	156

*

VÁLTOZÁSOK a magyarországi nyomdáknál 1923. nov. 15-től 1924. dec.

31-ig 157

BULLETIN
DE LA
REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE
ANNÉE 1924.

Dr. Valentin Hóman: Le Comte Alexandre Apponyi. (Pp. 1—8.)

Le doyen des bibliophiles hongrois est un des rares hommes qui se sont proposé un but étant presque enfant encore et qui ont poursuivi ce but pendant toute leur vie, avec tous les moyens qu'ils avaient à leur disposition. Le Comte Alexandre APPONYI commence à collectionner des livres étrangers, se rapportant à la Hongrie, ayant à peine 14 ans; dès ce moment son intérêt est fixé. Nous avons en lui un magnat qui, tout en ayant la fortune nécessaire, n'est pas seulement un simple bibliophile, mais encore un chercheur dont l'expertise éclipse souvent les savants de profession. Il acquit une bibliothèque rare et précieuse et il a le savoir extraordinaire de spécialiser son intérêt, de limiter, mais de compléter sa collection. Ses livres: oeuvres d'auteurs hongrois parues à l'étranger, et dans des langues étrangères aux XV—XVIII. siècles, formeront la Bibliotheca Apponyiana, laquelle donne une notion nouvelle à la bibliographie hongroise.

La grâce de la Providence lui permettait d'atteindre les 80 années et de jouir encore en pleine possession de ses forces mentales de l'oeuvre de sa vie. — Et ce prince des bibliophiles est reconnaissant: en signe de sa gratitude, avec un geste magnanime, il fait don de toute sa bibliothèque déjà fameuse dans le monde entier, à sa patrie, au Musée National Hongrois.

Sur la proposition de M. le Comte Kuno KLEBELSBERG, Ministre des cultes et de l'instruction publique, l'Assemblée Nationale Hongroise fit un article de loi de la donation du Comte APPONYI, faible signe de reconnaissance et de gratitude que doit la nation hongroise à jamais à ce donateur magnanime.

Dr. Edith Hoffmann: Agathias-Handschriften in der Corvina.
(Mit vier Abbildungen. SS. 9—12.)

Verfasserin behandelt sechs Exemplare von dem Werke *De Bello Gothorum* des AGATHIAS, welches Christophoro PERSONA aus dem Griechischen ins Lateinische übertrug. Die sechs Exemplare zeigen in ihrem künstlerischen Schmuck zwei voneinander abweichende Typen. Den ersten Typus vertreten drei Codices, welche der Übersetzer der Königin BEATRIX und Lorenzo MEDICI und dem Papst SIXTUS IV. widmete. Sie zeigen auf beiden Titelblättern einen bunten Blumenschmuck und sind von ein- und demselben Künstler gemalt. Die übrigen drei Exemplare gehören dem anderen Typus an und sind mit weissem Ranken-

werk geschmückt. Das eine ist dem König MATTHIAS, das andere dem König FERDINAND von Neapel gewidmet, das dritte blieb unbeeidigt, es kann also nicht festgestellt werden, wem es zugedacht war. (Vielleicht Lodovico SPORZA?)

Der künstlerische Schmuck aller sechs Codices ist ein ausgesprochen neapolitanischer, wie auch ihre Schrift neapolitanischen Duktus aufweist.

In einer Handschrift, in der des MEDICI, ist auch der Copist genannt. Es ist Clemens SALERNITANUS, der in den achtziger Jahren in Neapel nachweisbar ist. Für die Entstehungszeit der Handschriften können wir als weiteste Zeitspanne 1477—1485 annehmen, da BEATRIX erst Ende 1476 mit König MATTHIAS Corvinus verheiratet wurde und Christophoro PERSONA gegen Ende 1485 gestorben ist. Einige Daten ermöglichen eine noch nähere Zeitberechnung. Erstens das Todesdatum SIXTUS' IV., der am 12. August 1484 starb. Weiters ist PERSONA Ende 1484 von dem Papste INNOENZ VIII. zum Präfekten der Vatikanischen Bibliothek ernannt worden, die Codices müssen also vorher versendet worden sein, da der Papst mit den genannten Herrschern in Feindschaft lebte und Persona den Feinden seines Herrn gewiss keine Bücher widmen durfte. Dagegen hatte ihm SIXTUS IV. noch anfangs 1483 vakante sizilianische Präbende gesichert. Es ist also sehr wahrscheinlich, dass Persona die Exemplare seiner Übersetzung eben in diesen Jahren von 1483—1484 in Neapel verfertigen liess.

Dr. Paul Gulyás: Le sort du livre en Hongrie des temps les plus reculés jusqu'à nos jours. (Troisième et dernière partie. Pp. 13—71.)

L'histoire des bibliothèques hongroises dans les derniers 150 ans s'ouvre par la dissolution des Jésuites (en 1774) et de plusieurs autres ordres religieux (en 1781). Cette sécularisation grandiose avait pour suite la dissolution de 134 couvents et l'éparpillement de leurs stocks de livres. Une partie de ces livres servit à enrichir la bibliothèque universitaire transférée en 1772 à Buda et de là en 1784 à Pest, une autre partie fut utilisée à la formation des bibliothèques des académies royales créées par MARIE THÉRÈSE, mais la majorité des livres tomba dans les mains des relieurs et des papetiers. La bibliothèque de l'Université compta alors grâce à cette enrichissement environ 20.000 volumes, mais ne jouit que d'une publicité assez restreinte. Ce fut vers le même temps que se formèrent plusieurs bibliothèques diocésaines, ainsi les bibliothèques de Pécs (1774), de Eger (1782), de Kalocsa (1784) et de Gyulafehérvár (1798), qui existent encore de nos jours et qui ont naturellement un caractère religieux. Les bibliothèques juridiques des académies (facultés de droit) de Kolozsvár (1774), de Kassa (1778) et de Nagyvárad (1788) subsistaient jusqu'à la paix de Trianon, sauf celle de Kolozsvár qui fut incorporée en 1872 dans la bibliothèque de l'Université François-Joseph.

L'an 1802 fut une date particulièrement mémorable dans l'histoire des bibliothèques hongroises. Ce fut alors que se formèrent les bibliothèques centrales des bénédictins à Pannonhalma et des prémontrés à Csorna et à Jászóvár, ainsi que la bibliothèque du Musée National Hongrois, cette dernière comme fondation du comte François SZÉCHÉNYI. La bibliothèque du Musée

National se borna dès sa fondation à la collection des livres hongrois ou relatifs à la Hongrie laissant à la bibliothèque de l'Université le soin de collectionner les littératures étrangères. Peu après, en 1826, les comtes TELEKI offrirent la riche collection de leur père à l'académie hongroise des sciences fondée en 1825 par le comte Étienne SZÉCHÉNYI. Les exemples de Pest furent imités dans la province. Ainsi le baron Samuel BRUKENTHAL léga en 1803 sa bibliothèque et ses objets d'art à l'église protestante de Nagyszeben; le chanoine Alexandre BALOGH mit en 1810 sa bibliothèque à la disposition de la ville de Győr; l'imprimeur Jean TRATNER prit, lors de son anoblissement en 1823, le résolution de faire don de toutes ses publications à la bibliothèque du comté de Krassó-Szörény; le journaliste Étienne KULTSÁR offrit en 1827 sa bibliothèque de 4000 volumes au comté de Komárom; Laurent CSAPLOVITS fit présent en 1839 de sa riche collection de 30.000 volumes au comté d'Árva; le noyau de la bibliothèque du Musée National de Transylvanie fondé en 1859 fut la collection comte Joseph KEMÉNY; la bibliothèque municipale de Szeged sortit des 43.701 volumes offerts par le chanoine Charles SOMOGYI en 1880.

L'État ne sut nullement concourir à ce dévouement des particuliers. Ses forces matérielles furent entièrement épuisées par le maintien des bibliothèques du Musée National et de l'Université, ensuite par la création des bibliothèques spéciales annexées à l'école polytechnique et aux différents instituts scientifiques et administratifs de la capitale. L'unique bibliothèque de province créée par l'État fut celle de l'Université de Kolozsvár et encore celle-là dut son importance à ce qu'elle fut réunie avec la collection du Musée de Transylvanie. La situation se changea un peu depuis 1897, l'année de fondation de l'inspection supérieure des musées et des bibliothèques dont le but principal fut l'amélioration des bibliothèques de province. Malheureusement les fonds alloués à cet effet n'étaient point en proportion avec les besoins à satisfaire. Aussi en 1913 l'inspection ne put consacrer à l'accroissement des livres que 25.000 couronnes et il dut répartir cette somme minime entre 48 bibliothèques. Néanmoins l'inspection contribua beaucoup à l'essor des bibliothèques de province. Par l'allocation de subsides extraordinaires il sut moderniser l'ameublement de plusieurs bibliothèques, refaire les catalogues surannées et — par l'achat avantageux des collections privées — compléter les lacunes de leur stock. La répartition des imprimés déposés aux ministères publics parmi les principales bibliothèques de province fit de ces dernières les centres de la littérature régionale. Enfin les cours organisés par l'inspection servirent à l'instruction professionnelle des bibliothécaires qui étaient auparavant de simples dilettantes.

L'Inspectorat Supérieur des Musées et des Bibliothèques fut intimement lié au Conseil National des Musées et des Bibliothèques issu d'une Commission Nationale fondée en 1894. Le Conseil s'occupa surtout des bibliothèques libres et populaires. Ces dernières commencèrent à se former vers 1867, mais ne se multiplièrent que dès 1888, lorsque la Société de Civilisation de la Transylvanie commença à distribuer parmi les villages de petites bibliothèques

destinées au bas peuple. Le Conseil National se contenta d'abord de secourir avec des sommes assez fortes l'activité des différentes sociétés de civilisation, mais dès 1901 elle érigeait elle-même annuellement un nombre assez considérable de bibliothèques fixes ou ambulantes. Jusqu'au premier août 1914 elle érigeait 746 bibliothèques dont le valeur totale montait à 649.001 couronnes. Le nombre des bibliothèques populaires subventionnées par le Conseil montait à 741 et ce nombre s'augmenta pendant la guerre à 786. A côté du Conseil National subventionné par la ministère des cultes et de l'instruction publique les ministères de l'agriculture et de la défense nationale allouaient également des sommes assez fortes à l'établissement des bibliothèques populaires. Le ministère de l'agriculture fonda 3815 bibliothèques rurales et le ministère de la défense nationale créa 114 bibliothèques destinées aux soldats et aux sous-officiers. Le nombre des bibliothèques scolaires, compléments naturels des bibliothèques populaires, montait en 1909 à 3284, et cela seulement dans les écoles primaires de l'État, tandisque les dates des écoles confessionnelles nous manquent.

Le Conseil National des Musées et des Bibliothèques ne se borna pas aux bibliothèques populaires, mais commença à propager l'idée de la *free public library*. Elle eut sa part dans la réorganisation de la bibliothèque municipale de Budapest (1911) qui servit à son tour de modèle à plusieurs villes de province. Mais tandisque dans la capitale le rôle du Conseil se bornait à un mémoire présenté au bourgmestre, dans la province ce fut elle qui de concert avec l'Inspectorat supérieur organisa les bibliothèques du type nouveau des villes de Nagyvárad, de Arad, de Marosvásárhely et de Debrecen pour ne mentionner que celles qui ont le mieux réussi.

Parmi les bibliothèques de l'époque traité dans ce chapitre il n'y a que bien peu qui disposent d'un bâtiment spécial. L'une des premières fut la bibliothèque de l'Université pour laquelle on reconstruisit en 1786 une des ailes de l'ancien monastère franciscain. Les cellules furent transformées dans une galerie unique qui présentait avec ses 20.000 volumes affilés dans des casiers couvrant les quatre murs une vue vraiment imposante. La grande galerie de la bibliothèque de Pannonhalma, bâtie de 1824 à 1827 est l'exemple le plus somptueux de ce type peu pratique. Le palais du Musée National bâti de 1836 à 1846, suit dans la disposition de son plan l'exemple de Munich qui dénotait «un progrès considérable dans l'art de la construction des bibliothèques». Le système des magasins à galeries fut maintenu à la construction du nouvel édifice de la bibliothèque de l'Université (1873—75) qui pêche par l'insuffisance et la disposition maladroite des locaux. Le système de magasin fut pour la première fois adopté dans le nouveau palais de la bibliothèque de l'Université de Kolozsvár (1906—9), muni des casiers en fers système ERDÉLYI. Le même type est représenté à Budapest par la bibliothèque de l'École polytechnique (1907—9), construite de telle manière qu'on pourra superposer encore quatre étages sur les magasins actuels.

La principale source de l'accroissement les bibliothèques furent les collections privées qui y entrèrent comme legs ou par acquisition. Ainsi la

diète de 1832 acheta pour 125.000 florins les riches collections de Nicolas JANKOVICH qui furent incorporées dans le Musée National. La première bibliothèque hongroise qui disposât d'un crédit ordinaire fut celle de l'Université à laquelle la reine MARIE THÉRÈSE accorda une indemnité annuelle de 500 florins levée sur le revenu net de l'imprimerie universitaire. Le crédit ordinaire de cette bibliothèque s'élevait à la veille de la guerre mondiale à 35.400 couronnes.

Le mise en place des livres est systématique, ou mécanique. Les bibliothèques de l'université de Budapest et du Musée National ont adopté le placement systématique, celles des universités de Debrecen et de Kolozsvár et de la ville de Budapest au contraire rangent leurs livres sur les rayons dans leur ordre d'entrée. Il y a quelques bibliothèques qui ont maintenu le système fixe si populaire pendant le XVIII. siècle (bibliothèque archiépiscopale de Eger).

Au commencement du XIX. siècle les bibliothèques ne disposaient que des catalogues méthodiques rédigés en volumes. Aujourd'hui presque toutes les bibliothèques ont des catalogues sur fiches. Le catalogue méthodique de l'Université de Budapest est l'oeuvre d'une commission formée des professeurs; celui du Musée National est l'adaptation du système de Munich. La bibliothèque municipale de Budapest suit le système décimale, et durant la commune on a voulu octroyer ce système insuffisant sur toutes les bibliothèques de la Hongrie.

Le nombre des bibliophiles s'accrut notablement durant le dernier tiers du XVIII. siècle. Les collections les plus riches étaient surtout dans les mains de l'aristocratie et des prélats. Les bibliophiles les plus réputés furent les comtes Samuel et Joseph TELEKI, Ignace BATTHYÁNY, Antoine Georges APPONYI, Charles REVICZKY, Gédéon RÁDAY, François SZÉCHÉNYI, Christophe et Georges FESTETICH, Charles ESTERHÁZY, l'évêque Georges KLIMÓ et l'archevêque Adam PATASICH. Les trois bibliophiles les plus éminents de la première moitié du siècle dernier furent Nicolas JANKOVICH, Étienne HORVÁT et Étienne NAGY. Le nombre des amateurs de livres de la seconde moitié du siècle est immense. Une statistique de 1885 énumère 964 bibliothèques privées. A la tête du phalange des bibliophiles de nos jours est le comte Alexandre APPONYI qui collectionne surtout les livres des auteurs étrangers qui traitent de la Hongrie. La plupart des bibliophiles collectionnent les anciens imprimés hongrois. Les représentants les plus renommés de cette classe furent Georges RÁTH et Jules TODORESZKU. Pendant le bolchévisme les collections privées furent sérieusement menacées. Heureusement les pertes essayées par les collectionneurs qui ont abandonné leur domicile furent assez insignifiantes. Peu après la chute de la commune nos collectionneurs formaient une Société des Bibliophiles Hongrois, dont l'activité dépasse déjà les limites de cette étude.

Dr. Emerich Madzsar. Das *Legendarium* von Korssendonck. (SS. 72—74.)

Verfasser behandelt die *Legendensammlung* Ms. 1733 der Bibliothék Mazarine, welche französische Soldaten im Jahre 1795 aus dem prämonstra-

tenser Kloster zu Korssendonck verschleppten. Zwei Hände arbeiteten an diesem Codex. Die zweite Hand benützte auch eine Inkunabelausgabe der *Legendae sanctorum regni Hungariae in Lombardica historia non contentae* und ist somit für die Textkritik der ungarischen Legenden von geringem Wert. Es wäre aber zu untersuchen, ob die Handschrift keinen Anhaltspunkt für etwaige Beziehungen zwischen Ungarn und dem Brabanter Kloster bietet.

Dr. Theodor Rédey: Der Briefwechsel Alexander von Szilágyi's. (SS. 75—85.)

Alexander von SZILÁGYI, eine hervorragende Persönlichkeit der ungarischen Geschichtswissenschaft, sammelte während seiner 50jährigen literarischen und wissenschaftlichen Laufbahn alle, die an ihn gerichteten Briefe und hinterliess die ganze Sammlung der Ungarischen Historischen Gesellschaft, deren Sekretär er war. Damit dieser äusserst wertvolle Briefwechsel zum Gemeingut der Geschichtswissenschaft werde, beschloss die Sitzung des Direktionsausschusses der Ungarischen Historischen Gesellschaft vom 28. Mai 1924 ihn zur dauernden Aufbewahrung in der Széchényi Bibliothek zu deponieren. Unsere Bibliothek wird das reiche Material nach fachmässiger Aufarbeitung — als gesonderte Gruppe — der Sammlung der literarischen Briefe anreihen. Dieses Briefmaterial ergänzt unsere Sammlung von literarischen Briefen vorzüglich und bedeutet für sie einen Zuwachs von grossem Umfang und Wert. Der Briefwechsel A. von SZILÁGYI's enthält 7094 Briefe von 664 Verfassern. Die von unbekannter Hand stammenden Stücke hinzugerechnet, zählt die ganze Sammlung 7110 Briefe. Verfasser gibt am Schlusse seiner Besprechung die Liste sämtlicher Korrespondenten SZILÁGYI's.

DOCUMENTS INÉDITS.

Dr. Emerich Lukinich. Beiträge zur Geschichte des Buches. (SS. 86—93.)

Der Verfasser veröffentlicht sechs Dokumente aus dem Archive der Stadt Pressburg. Das interessanteste Stück dürfte Michael BANFFY's Brief an den Pressburger Magistrat sein, einer der ältesten Belege für den Kommissionsverlag in Ungarn. Nr. 2 und 3 sind an den Magistrat gerichtete Bitschriften, in welchen die Autoren um die materielle Unterstützung ihrer Publikationen einkommen. Nr. 4 beleuchtet die Umständigkeit der Büchereinfuhr, Nr. 5 bezieht sich auf die Zensur und Nr. 6 ist das k. k. Privileg des Pressburger Buchdruckers Michael Johann LANDERER.

Denis Szittyay S. J. Manuscrit grec jusqu'ici inconnu de la bibliothèque du roi Mathias Corvin. (Pp. 93—94.)

L'auteur publie la description bibliographique d'un manuscrit grec jusqu'ici inconnu du roi MATHIAS. La notice se trouve dans un manuscrit de la Compagnie de Jésus côté Germaniae 155.

Bibliothèque hongroise. (Pp. 95—97.)

Contributions aux I. et II. volumes de l'Ancienne bibliothèque hongroise de Charles SZABÓ, communiquées par M. M. Zoltán FERENCZI et Daniel HAVRAN.

INDICATEUR OFFICIEL.

Dr. Ladislav Tóth : Guillaume Fraknói †. (Pp. 98—105.)

Guillaume FRAKNÓI naquit le 27. février 1843. à Ürmény (comitat Nyitra) des parents juifs ; quand l'enfant avait 4 ans, toute la famille se convertit à la religion catholique, ce qui exerçait déjà sur lui une influence profonde. Étant élevé dans des écoles purement catholiques, il sentit très tôt sa vocation et entra dans le séminaire d'Esztergom. Dès sa première jeunesse il montrait son goût et son aptitude pour les sciences historiques, — terrain qu'il ne quittait plus jamais et dont il devint bientôt un des plus assidus laborieux. — Son intérêt se tournait d'abord vers la vie de Pierre PÁZMÁNY, dont il devint le biographe consciencieux. Plus tard il s'occupe surtout de l'époque des HUNYADY, notamment du roi MATTHIAS et de sa fameuse bibliothèque. Son travail était facilité par le fait, qu'en 1882 le pape LÉON XIII. avait ouvert les archives du Vatican ; FRAKNÓI, voyant l'éminente importance de ces archives pour sa patrie, commence à y travailler et publie successivement plusieurs volumes richement documentés.

Déjà ses premières oeuvres lui valaient d'être élu membre correspondant et secrétaire de la II. section de l'Académie Hongroise des Sciences. En 1875 il fut nommé directeur de la Bibliothèque du Musée National, mais bientôt il doit quitter cette belle position pour accepter d'être successeur de Jean ARANY, comme secrétaire général de l'Académie des Sciences. Cependant les soucis de l'administration occupaient trop de son temps si précieux, de sorte qu'au bout de 10 ans — étant devenu chanoine de Nagyvárád et ayant ainsi acquis son indépendance matérielle — il abdiquait de sa dignité dans l'Académie, pour consacrer son temps uniquement à la réalisation de son projet chéri : ériger un Institut pour les recherches historiques dans la ville éternelle. C'est à Rome qu'il passait ses années les plus fécondes, jusqu'à 1897, quand la confiance du ministre WLAŚSICS le contraignit d'accepter de nouveau les minuties de l'administration : il fut nommé inspecteur général des musées et des bibliothèques, dignité qu'il remplit jusqu'à 1915, quand sa santé débile le forçait à se retirer de la vie et de l'activité publiques.

Néanmoins il travaillait toujours et le nombre de ses oeuvres historiques s'accroissait. La guerre mondiale, dont il suivait toutes les péripéties lui fournissait des thèmes et des problèmes nouveaux. — Il passe ces années tristes dans le cloître de Melk et à Vienne ; revenu en 1922 en Hongrie, il ne peut s'accommoder aux circonstances si changées, — ses forces le quittent lentement et il meurt le 20. novembre 1924.

Guillaume FRAKNÓI est la synthèse heureuse et harmonieuse du prêtre catholique fervent et de l'historien doué d'une vue large et sûre, d'un savoir approfondi et systématique, — ainsi que du Mécène toujours prêt à soutenir

les desseins de l'église et de la science. — Ses oeuvres nous révèlent le guerrier de sa foi, les jugements qu'il porte sur les hommes et sur les événements nous montrent tout d'abord son idéologie catholique. Son mérite est d'avoir consacré une vie entière à l'étude de l'histoire hongroise, notamment à l'histoire ecclésiastique de notre pays. Quoique sa méthode n'est pas tout à fait celle de nos jours, son intuition sure et son exactitude dans les recherches nous en dédommagent amplement. Comme historien il cherchait toujours les grandes cohésions et nous donnait ses résultats dans une prose claire et logique, toujours adaptée à son sujet. Enfin, il nous donne l'exemple d'un homme et d'un savant, qui sait ce qu'il veut et dont la vie est une marche continuelle vers son but proposé.

Dr. Valentin Hóman. La bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois en 1923. (Pages 106—120.)

L'année 1923. est marquée dans l'histoire de la Bibliothèque Széchényi par des changements importants : MM. Guillaume FITOS, Joseph BAJZA, Constantin SULICA, Joseph HOLUB et Émile JAKUBOVICH, ainsi que M. Ivan PASTEINER furent nommés à la VI. classe du personnel scientifique de l'Union Centrale des Collections Publiques de Hongrie. — M. Théodor RÉDEY, Mme Marie HOFFMANN-RÉDEY, M. Antoine SIKABONYI, Mlle V. PANTRY, M. François ZSINKA et Mlle Yollande KÁDÁR, conservateurs adjoints avancèrent à la VII. classe du personnel scientifique. — M. Ivan PASTEINER fut nommé directeur du Bureau Central Bibliographique des Bibliothèques de Hongrie. — M. Paul GULYÁS, jusqu'ici référendaire à l'Inspectorat Général des Musées et Bibliothèques, fut nommé bibliothécaire en chef dans le personnel scientifique de l'Union Centrale des Collections Publiques de Hongrie, à la VI. classe. — M. Jean EPERJESY fut nommé dans le personnel scientifique auxiliaire à la X. classe et Mlle GÁSPÁR à la XI. classe.

M. le dr. Joseph BAJZA étant nommé professeur à l'Université de Budapest et M. le dr. Joseph HOLUB à celle de Pécs quittèrent la Bibliothèque.

Usage de la Bibliothèque : a) Communications sur place : 1. dans le département des imprimés : nombre des lecteurs 20.507, volumes communiqués 66.970 ; 2. dans le département des journaux : nombre des lecteurs 3076, volumes communiqués 6733 ; 3. dans le département des manuscrits : nombre des lecteurs 183, pièces communiquées 1308 ; 4. dans le département des archives : nombre des lecteurs 353, pièces communiquées 42124. b) Prêts : 1. dans le département des imprimés : nombre des emprunteurs 4871, volumes prêtés 7399 ; 2. dans le département des journaux : nombre des emprunteurs 107, volumes prêtés 254 ; 3. dans le département des manuscrits : nombre des emprunteurs 9, pièces prêtées 39 ; 4. dans le département des archives : nombre des emprunteurs 39, pièces prêtées 1079.

Nombre des volumes reliés pour le département des imprimés : 1747, pour le département des journaux : 1010 ; reliés provisoirement : 867 volumes, restaurés 93 volumes. Ces derniers travaux furent exécutés dans l'atelier de la Bibliothèque.

Accroissements: 1. Département des imprimés: dépôt légal 8494, dons 3308, acquisitions 1610, transférés d'un autre département 11, éditions officielles 9, en somme 13.232 volumes. — 2. Département des journaux: dépôt légal 26.309 numéros, dons 110 numéros et 110 volumes, acquisitions 49 volumes, en somme 26.419 numéros et 159 volumes. — 3. Département des manuscrits: dons 128 pièces et 16 photographies, acquisitions 26 pièces et une liasse, 32 clichés et 75 photographies, transférés d'un autre département 279 pièces, legs 19 pièces. — 4. Département des archives: dons 348 pièces, acquisition 280 pièces, 7 photographies, 1 album, transférés d'un autre département 98 pièces et 78 liasses, échange 52 pièces.

Le nombre des archives de famille déposées dans la Bibliothèque s'est accru des papiers des familles BRUNSVICK, DARÓCZY, FAZERAS, KAZY, MOESZ, bártfai SZABÓ, SÉNYI, SOMBORY, THALLÓCZY.

Dr. Iván Pasteiner: Bericht über die erstjährige (1923) Tätigkeit der Zentralstelle für Bibliothekswesen. (SS. 120—131.)

Der Berichterstatter schildert die Stagnation, welche in der Fortbildung der ungarischen wissenschaftlichen Bibliotheken schon vor dem Kriege eintrat und welche infolge der durch den Weltkrieg hervorgerufenen Umwälzungen des wirtschaftlichen und politischen Lebens katastrophale Formen annahm.

Unter den neuen Verhältnissen wurde in erster Reihe die Beschaffung der Auslandsliteratur für die Bibliotheken zu einem der schwierigsten Probleme, von dessen erfolgreicher Lösung aber das Gedeihen der Wissenschaften in Ungarn grösstenteils abhängt. Diese Erkenntnis führte im Jahre 1921 zur Einsetzung eines Ausschusses — bestehend aus Gelehrten und Fachmännern —, dem die Aufgabe zufiel, die Beschaffung der Auslandsliteratur zu organisieren. Während der Tätigkeit dieses Ausschusses zeigte sich zur Lösung dieses Problems die Notwendigkeit eines ständigen Amtes. Sowohl auf Grund dieser Erfahrung, als auch infolge des Anschlusses Ungarns an die Brüsseler Verträge vom 15. März 1886 errichtete im Februar 1923 Graf Kuno Klebelsberg, k. ungarischer Minister für Kultus und Unterricht, die Zentralstelle für Bibliothekswesen.

Die Tätigkeit der Zentralstelle bildet laut der Ministerialverordnung: die Abwicklung des internationalen Schriftenaustausches auf Grund der Brüsseler Verträge; die Durchführung des internationalen Tausches mit den amtlichen und durch den Staat subventionierten wissenschaftlichen Veröffentlichungen, um dadurch die Beschaffung der Auslandsliteratur für die öffentlichen Bibliotheken und Sammlungen: Königlich Ungarisches Reichs-Archiv, Ungarisches National-Museum, Ungarisches Museum für Bildende Künste, Ungarisches Kunstgewerbe-Museum; die Bibliotheken der Universitäten in Budapest, Szeged, Debrecen, Pécs; die Bibliothek der technischen Hochschule in Budapest zu fördern; den Kauf der Auslandsliteratur der obenerwähnten Sammlungen zu vermitteln; einen Katalog über die Auslandsliteratur dieser Bibliotheken und Sammlungen zu führen.

Die Zentralstelle hat ferner die Bibliothèque de la Société des Nations

und die ungarischen wissenschaftlichen Institute (in Berlin, Rom, Wien, Dorpat) mit der heimischen Literatur zu versehen.

Die durch das Kultusministerium subventionierten wissenschaftlichen Gesellschaften wurden verpflichtet, ihre Veröffentlichungen mit fremdsprachigen Auszügen zu versehen, und sie der Zentralstelle in der notwendigen Exemplarenzahl zur Verfügung zu stellen, damit die Zentralstelle ein ständiges, und für den internationalen Tausch geeignetes Material besitze. Nichtsdestoweniger war aber bei der Festsetzung dieser Verpflichtung das Bestreben ausschlaggebend, die wissenschaftliche Tätigkeit und deren Resultate in Ungarn dem Auslande zugänglich zu machen.

Der erwähnten Verordnung zufolge besteht das Tauschmaterial der Zentralstelle aus 20 im ungarischen Texte angeführten periodischen Veröffentlichungen.

Ferner überliessen die Ung. Historische Gesellschaft, das Ung. National-Museum, das Museum für Bildende Künste, das Kunstgewerbe-Museum, die Budavärer Gesellschaft, die Ung. Historische Gesellschaft, das Ung. Wissenschaftliche Institut in Konstantinopel, der Verein der Freunde der Universität in Szeged, ihre Veröffentlichungen der Zentralstelle unentgeltlich zum Tauschzwecke.

Teils diesen Umständen, teils aber auch dem grossen Entgegenkommen, welches das Ausland, besonders aber die Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft und University Libraries for Central Europe den Bestrebungen der Zentralstelle entgegenbrachten, ist es zuzuschreiben, dass die Tauschaktionen schon im ersten Jahre reiche Ergebnisse aufweisen konnten. Die Zentralstelle erhielt 381 Jg. deutsche, 31 Jg. englische, 14 Jg. französische Zeitschriften und 461 St. englische, 59 St. deutsche Bücher.

Demgegenüber wurden durch die Zentralstelle zum Tausch nach Deutschland 431 Jg., England 47 Jg., Schweiz 41 Jg., Österreich 30 Jg., Frankreich 10 Jg., Dänemark 6 Jg. Zeitschriften und Schweiz 54 St., England 37 St., Österreich 56 St. Bücher gesandt.

Das Personal der Zentralstelle besteht aus einem Direktor, einem Referenten, zwei Bibliothekaren und einer Maschinenschreiberin. Die praktische Durchführung der Aufgaben der Zentralstelle forderte die Aufstellung der folgenden Kataloge: 1. zur Evidenzhaltung der Desiderata der obenerwähnten ungarischen Sammlungen; 2. ein Katalog des vom Auslande eingelaufenen Tauschmaterials; 3. ein Katalog der ins Ausland gesandten ung. Veröffentlichungen; 4. ein Katalog desselben Materials nach den ausländischen Instituten geordnet; 5. ein Katalog des durch Kauf erworbenen Materials und 6. der Gesamtkatalog, welcher die Titel ausländischer Veröffentlichungen enthält, die seit dem 1. Januar 1920 in den Bestand der (s. o.) Bibliotheken und Sammlungen eingereiht wurden. Dieser Katalog wird mit der Zeit auf Erwerbungen früherer Jahre ausgedehnt und auf diese Weise zum Gesamtkatalog des ganzen ausländischen Materials ausgebaut.

Die Auslagen der Zentralstelle wurden grösstenteils dadurch gedeckt, dass die Kontrolle des ung. Bücherexportes der Zentralstelle zugewiesen wurde

und auch die dabei zu bezahlenden Gebühren ihr zukamen. Dem Berichte wurde eine statistische Zusammenstellung des ung. Bücherexportes nach Staaten geordnet beigefügt.

LITTÉRATURE.

(Pages 132—146.)

Pierre BORNEMISZA. (Tragédie en langue hongroise, tirée de l'Électre de Sophocles, Vienne 1558.) Budapest, 1924. Reproduction photolithographique, de cette adaptation hongroise du grand tragique grec, dont nous ne connaissons jusqu'ici que quelques spécimens cités par BESSENYEI. L'exemplaire unique de l'original fut retrouvé par M. Herman Anders KRÜGER, directeur de la Bibliothèque de Gotha et publié par M. Zoltan FERENCZI, directeur de la Bibliothèque de l'Université de Budapest. (BIBLIOPHILE.)

(Csánki-Festschrift.) Budapest, 1924. Das Ungarische Reichsarchiv bezog im Jahre 1923 das neue Archivsgebäude, bei welcher Gelegenheit die Ungarische Historische Gesellschaft zu Ehren ihres Vizepräsidenten, des Generaldirektors des Archivs, Staatssekretärs D. CSÁNKI, dessen Lebenswerk das neue Archivsgebäude ist, eine Festschrift ausgab. Dieselbe bildet Nummer 1—6. Jg. 1924, der von der Hist. Gesellschaft ausgegebenen Zeitschrift *Századok*, welche lauter Arbeiten der Beamten des Reichsarchivs enthält. Unter den höchst wertvollen historischen Abhandlungen beschreibt ein Artikel die Geschichte des neuen Archivsgebäudes, ein anderer referiert über das Urkundenbuch zur Geschichte der Hauptstadt Budapest, welches auf Veranlassung und unter der Leitung D. CSÁNKI's vorbereitet und hoffentlich in absehbarer Zeit erscheinen wird. (EMMA BARTONIEK.)

Ludwig György. (Fünf Jahre der ungarischen periodischen Literatur in Rumänien.) Kolozsvár, 1924. Diese mit grossem Fleiss und vieler Mühe zusammengestellte Bibliographie ist ein sprechender Beweis für die kulturelle Überlegenheit des unter das rumänische Imperium geratenen Ungarntums. Herr GYÖRGY zählt aus dem ersten Lustrum der Trennung vom Mutterlande nicht weniger als 330 Periodica auf, von denen aber leider bis Ende 1922 bereits 104 eingegangen sind. Von den in der Bibliographie angeführten Periodica waren 31 Tagesblätter, 77 Wochenschriften, 1 Revue, 14 illustrierte Blätter gemischten Inhalts, 12 humoristische Blätter, 9 Zeitschriften für die Jugend, 15 belletristische und kritische Blätter, 20 Theater- und Filmzeitungen, 5 Musikzeitschriften, 35 religiöse und pädagogische Blätter, 5 juristische und Verwaltungs-Blätter, 70 Fachzeitschriften und 17 Diverse. Die sorgfältige Zusammenstellung ist von grossem Nutzen für jeden Forscher der ungarischen Literatur. (PAUL GULYÁS.)

André de Hevesy. La Bibliothèque du Roi Matthias Corvin. Paris, 1923. HEVESY's Buch ist als ein Band der kostbar ausgestatteten Publikationen der Société française de reproductions de manuscrits à peintures erschienen. Als erste, reich illustrierte Veröffentlichung über die Bibliothek König MATHIAS' ist uns das Buch sehr willkommen. Der sich mit dem Thema schon seit 13 Jahren eingehend beschäftigende Verfasser schildert in klar gegliederten

Ab schnitten Entstehung, Blüte und Verfall der berühmten Bibliothek. Von besonderer Wichtigkeit ist das VII. Kapitel, das Verzeichnis der bisher bekannten unzweifelhaften Corvin-Codices. Leider ist es aber nicht sorgfältig genug zusammengestellt. Wir vermissen mehrere echte Codices, hingegen sind andere unbegründet in die Liste aufgenommen worden. Die Beschreibungen sind lückenhaft, es kommen darin auch Irrtümer und sinnverderbende Druckfehler vor.

(Edith HOFFMANN.)

Leroquais, V., Les sacramentaires et les missels manuscrits des bibliothèques publiques de France. Paris, 1924. Ein vorzügliches Werk, welches die französischen Messbücher aus dem Mittelalter in einem genauen und eingehend beschreibenden Katalog zusammenfasst und nebst der Beschreibung der Misselen in der Einleitung praktische Anleitungen zur wissenschaftlichen Bestimmung und Benützung derselben gibt.

(Emma BARTONIEK.)

François Móra. (La mémoire de Charles Somogyi.) Szeged, 1923. Discours prononcé par le directeur de la Bibliothèque Somogyi en mémoire du fondateur de la bibliothèque, prononcée dans l'assemblée des Amis du Musée de Szeged. L'auteur y trace un portrait vivant de la personnalité intéressante du grand bibliophile.

Bibliothèque (la) juvénile du «Notre Drapeau». No. 72—78. Ladislas KOSZTKA: La reliure.) Budapest. 1924. L'auteur de ce manuel avait en vue la jeunesse des lycées. Le prix exorbitant des reliures oblige nos étudiants à relier de leurs propres mains les livres qu'ils possèdent. Les avis techniques de l'auteur seront utiles à tous ceux qui ont acquis la dextérité manuelle nécessaire dans un cours de slöjd ou dans l'atelier d'un praticien.

(2)

NOTICES.

(Pages 147—156.)

Le nouveau directeur général du Musée National. M. le Régent nomma M. le dr. Valentin HÓMAN directeur général du Musée Nat. Hongrois.

Le nouveau directeur de la Bibliothèque Széchényi. M. le Régent nomma M. le dr. Émeric LUKINICH, directeur des Archives Nationales directeur de la Bibliothèque Széchényi. Le nouveau directeur entra en fonction le 3. mars 1924.

Wissenschaftliche Auszeichnung zweier Oberbibliothekare des Ung. National-Museums. Der Reichsverweser hat dem Oberbibliothekar Dr. Paul GULYÁS, Privatdozenten an der Universität Budapest den Titel eines a. o. Universitäts-Professoren verliehen. — Der Oberbibliothekar dr. Emil JAKUBOVICS wurde zum korresp. Mitgliede der Ung. Akademie der Wissenschaften erwählt.

Dr. Ladislaus Szabó de Bártfa, Abteilungsdirektor am Ung. National-Museum, der seit 1904 im Dienste der Széchényi Bibliothek stand, ist am 30. Oktober 1924 aus der Bibliothek ausgeschieden und ging zur Akademie der Wissenschaften über, wo er zur Bibliothek eingeteilt wurde.

Desider Csánki. Ungarns Reichsverweser verlieh dem stellvertretenden Staatssekretär, Generaldirektor des k. ung. Reichsarchivs Desider CSÁNKI am

15. November 1924 den Titel eines Staatssekretärs. Diese Auszeichnung ist nicht nur eine Anerkennung der wissenschaftlichen Verdienste CsÁNKIS, sondern auch seiner Dienste auf dem Gebiete der Kultur, und besonders jener, um die Förderung der grossen öffentlichen Sammlungen. Auf letzterem Gebiet erwarb er sich, namentlich um die Erbauung und Einrichtung des neuen Palais des k. ung. Reichsarchivs einen bleibenden Ruhm; ferner zwei Jahre hindurch an der Spitze der Gemeinschaft der Ung. Wissenschaftlichen Sammlungen, als deren Vizepräsident. (R—R.)

Koloman v. Szily (1838—1924.). Der verblichene Oberbibliothekar der Ung. Akademie der Wissenschaften stand seit 1905 an der Spitze dieser Sammlung und war einer der gründlichsten Kenner der alten ungarischen Drucke. Mehrere wertvolle Beiträge unserer Zeitschrift verkünden sein bibliographisches Können.

Ferdinand Gottermayer, einer der ausgezeichnetesten Repräsentanten der ungarischen Buchbinderindustrie starb am 10. Juli 1924. Er errichtete im Jahre 1879 seinen Betrieb und verdrängte gar bald die im Auslande hergestellten Verlegereinbände der ungarischen Buchhändler. Auch auf dem Gebiete des Kunsteinbandes war er von hervorragender Bedeutung. (P. G.)

Franz Puztai, der einstige technische Leiter der Buchdruckerei A.-G. Pallas verschied am 13. August 1924. Er war von 1884 bis 1906 der Herausgeber der *Magyar Nyomdászlat* und schrieb eine brauchbare *Typographische Enzyklopädie*.

Charles Rényi, président de la section des libraires de Budapest de l'Association Hongroise des Éditeurs et des Libraires mourut la 24 décembre 1924. Il rédigeait pendant de longues années la bibliographie annuelle des Éditeurs et nous devons principalement à lui que la rédaction de la bibliographie courante de la *Corvina* fut confiée depuis le juillet 1924 à la bibliothèque du Musée National Hongrois.

Deux éditions rares de Gyöngyösi. Les éditions assez incorrectes des poèmes épiques de GYÖNGYÖSI citées dans cette notice se trouvent à la Bibliothèque Széchényi sous la côte: P. o. Hung. 783. (D. H.)

Die Kossuth-Gedenkausstellung des Ungarischen Nationalmuseums. Nach Ablauf des 30 jährigen Verbotes für Eröffnung des Nachlasses unseres grossen Staatsmannes und Patrioten, wurde auf Initiative unserer bibliothek aus dem Material sämtlicher Abteilungen des Museums eine Gedenkausstellung veranstaltet. Den 11 Oktober 1924 wurde die erfolgreiche und instruktive Ausstellung eröffnet, welche ausser dem Bücher-, Handschriften- und Dokumentenmaterial der Bibliothek, auch die Reliquien der Archaeologischen Abteilung umfasste, ebenso die Objekte der naturhistorischen Abteilungen, welche Denkmale von Kossuths wissenschaftlichen Liebhabereien sind. Die chronologische Aufstellung veranschaulichte ein fesselndes Bild von jedem Momente der Laufbahn Kossuths, von den Tagen des ungarischen Freiheitskampfes, dem Triumphzug des im Ausland emigrierten Gubernators und endlich dessen Einsiedlerleben in Turin. Die fachmässige Anordnung der Gegenstände, sowie die Verfassung des ausgezeichneten Kataloges ist Verdienst

der Vizebibliothekarin dr. Emma BARTONIEK und des Custoden der Archäologischen Abteilung Josef HÖLLRIGL. (THEODOR RÉDEY.)

«Bibliothek Ungarischer Frauen.» Eine edelgesinnte Dame unserer vornehmen hauptstädtischen Gesellschaft schenkte unserer Bibliothek 1924 durch einen testamentarisch festgelegten Entschluss das Ergebnis ihrer 52 jährigen Sammeltätigkeit. Diese reiche Bücher- und Handschriftensammlung besteht aus Werken, welche von Frauen verfasst wurden oder über Frauen handeln. Der wertvollste Teil des ungarischen Materials liegt in einer, 24 Faszikel umfassenden Briefkollektion, in welcher jede bedeutende Frauengestalt der ung. Geschichte, seit dem XVI. Jh. zu Wort kommt. Auch das Büchermaterial ist hauptsächlich an Hungarica vollständig, aber auch die Auswahl der sich auf Frauen beziehenden ausländischen Werke ist sehr wertvoll. Unser Institut, sowie auch die ungarische wissenschaftliche Welt wurde durch die, sich «eine Szekler Frau» nennende, anonyme Stifterin zum grossen Dank verpflichtet.

(T. R.)

La vie et les oeuvres des écrivains hongrois. Cette collection bibliographique vraiment monumentale du feu Joseph SZINNYEI père a besoin d'être complétée. La rédaction des volumes supplémentaires fut confiée en 1915 par l'Académie Hongroise des Sciences à M. Paul GULVÁS qui en publiera la première livraison le printemps prochain. La série supplémentaire paraîtra chez la Société Anonyme Lantos.

Bibliofil Szemle. (Revue des bibliophiles). La Maison Lantos S. A. fait paraître sous ce titre une nouvelle revue trimestrielle, dont les deux premières livraisons parurent dans la rédaction du professeur Louis DÉZSI. Dès le 1. juillet la rédaction de cette revue passa dans les mains de M. Antoine SIKABONYI, bibliothécaire du Musée Nat. Hongrois.

Über die letzten sechs Jahre der Ungarischen Bücherproduktion in Siebenbürgen veröffentlicht Ludwig GYÖRGY einen interessanten Aufsatz im *Erdélyi Almanach 1925*. Laut dieser Zusammenstellung erschienen auf diesem besetzten Gebiete Ungarns von 1919 bis 1924 900 ungarische Bücher, darunter 280 Bände Schönliteratur, 110 Bände wissenschaftliche Werke, je 70 Bände theologischen und juristischen Inhalts, 200 Bände Schulbücher, 20 Bände Jugendliteratur, 100 Bände Kalender und 50 Bände verschiedenen Inhalts. (Spectator.)

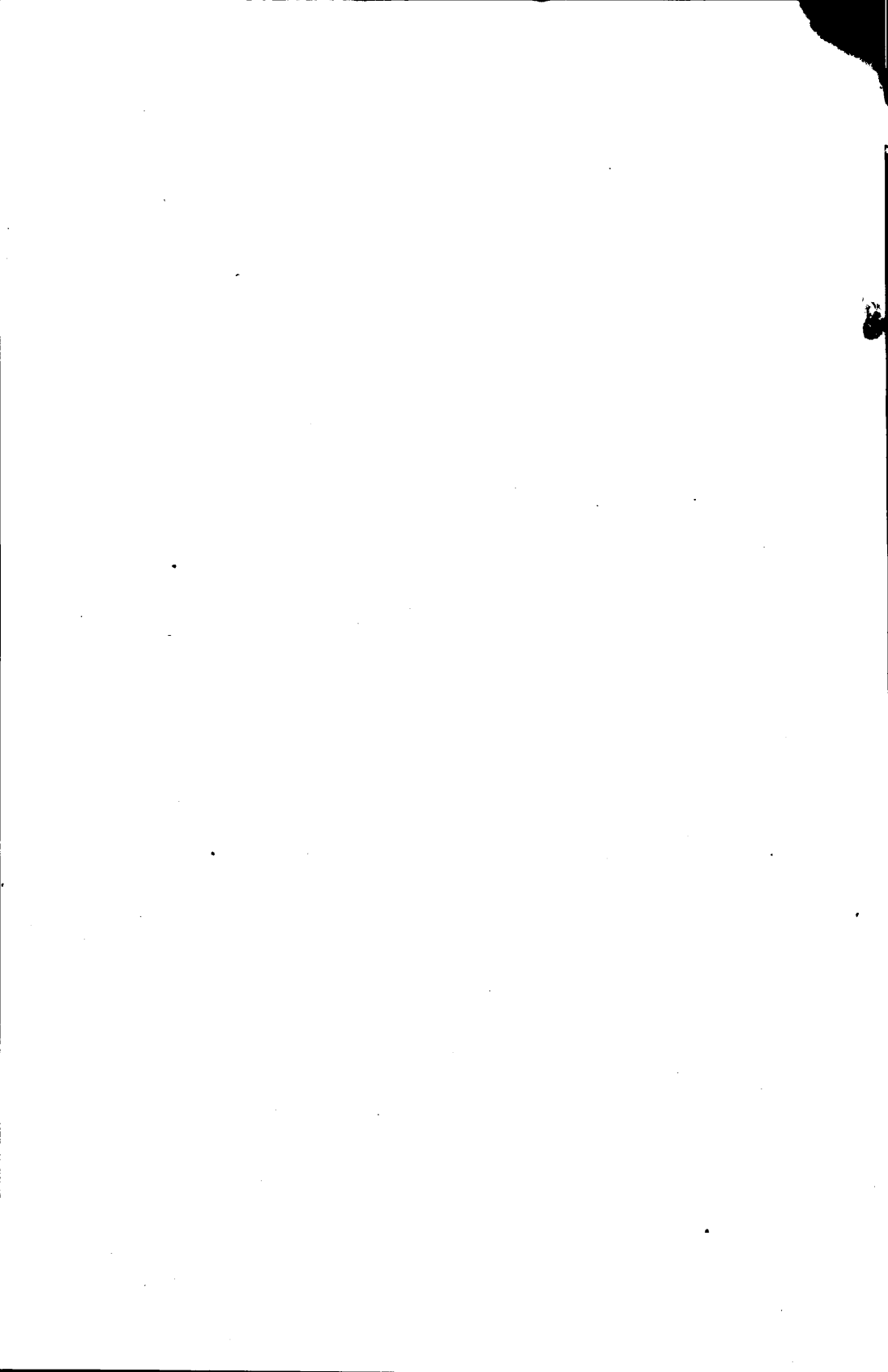
Anatole France. Nécrologe sympathique du grand écrivain français, qui fut aussi un bibliophile passionné. (Jules VÉGH.)

Le Musée et la Société Gutenberg de Mainz fêteront en 1925 le premier quarteron de leur existence. On publiera à cette occasion un album international qui contiendra environ 60 articles et l'on organisera à Mainz une exposition du livre allemand du XXe siècle. La société Gutenberg tint le 22 juin 1924. sa dernière assemblée générale, où M. Karl KLINGSPOR traita de l'évolution récente de la fonderie de caractères en Allemagne. La cotisation des membres de la société fut fixée à cette occasion à 10 Marcs en or.

CHANGEMENTS DANS L'ÉTAT DES IMPRIMERIES HONGROISES DU
15 NOVEMBRE 1923 AU 31 DÉCEMBRE 1924.

(Pages 157—58.)

Explication des signes : *imprimeries non avisées officiellement ; **imprimeries dissoutes.

A MAGYAR KÖNYVSZEMLE ÚJ FOLYAMA.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1893-ban a Magyar Könyvszemle új folyamát indította meg.

A folyóirat, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának hivatott kiadványa s a magyar bibliografia egyedüli szakközlönye, 1876 óta áll a tudomány érdekeinek szolgálatában. Elsősorban a múzeumi könyvtár érdekeinek előmozdítására lévén hivatva, ismerteti annak egyes csoportjait, beszámolókat a gyarapodásról, a végzett munkáról és teljes megbízható képet ad a könyvtár belső életéről. Ismerteti a hazai és külföldi könyv- és levéltárakat, különösen a figyelmet fordítva ezek magyar és különleges bibliografiai vonatkozású anyagainak felkutatására és közzétételére. Számot ad a hazai és külföldi könyvészi irodalom termékeiről s figyelemmel kíséri a külföldi irodalom hazánkra vonatkozó kiadványait.

A Magyar Könyvszemle évnegyedes füzetekben, évenként március, június, szeptember és december hónapokban jelenik meg. Előfizetési alapára egész évi 6 korona.

Az előfizetési pénzeket a Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatal fogadja el; a folyóirat szellemi részét érdeklő közlemények a szerkesztő címére a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába küldendők.

A Magyar Könyvszemle régi és új folyamainak kötetei kaphatók *Ranburg Gusztáv* könyvkereskedésében, Budapest, *IV. Ferenciek-tere 2.* Egy-egy kötet alapára 4 korona. Az előfizetések ezentúl is a *Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatalához* küldendők.

Megjelent és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában kapható: *A hazai irodalmi és tudományos élet* 1910-ben. I. *A magyar hírlapirodalom, Kereszty Istvántól.* II. *A magyar nyelvű hírlapirodalom, Kereszty Istvántól.* III. *Folyóiratok, Dr. Fitos Vilmos Függetlenség: A magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok statisztikája.* Alapára 1 korona.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Prix du volume hors la Hongrie 6 francs. — Nouvelle série. XXXI. volume. I—IV-e livraisons. Jan.—Déc. 1924.

SOMMAIRE DU BULLETIN.

	Page
Dr. Valentin Hóman : Le Comte Alexandre Apponyi	1*
Dr. Edith Hoffmann : Agathias-Handschriften in der Corvina... ..	1*
Dr. Paul Gulyás : Le sort du livre en Hongrie des temps les plus reculés jusqu'à nos jours. (Troisième et dernière partie)	2*
Dr. Emerich Madzsar : Das Legendarium von Korssendonck	5*
Dr. Theodor Rédey : Der Briefwechsel Alexander von Szilágyi's	6*
Documents inédits. Dr. EMERICH LUKINICH : Beiträge zur Geschichte des Buches. — DENIS SZITTYAY S. J. : Manuscrit grec jusqu'ici inconnu de la bibliothèque du roi Mathias Corvin. — Bibliothèque hongroise	6*
Indicateur officiel. Dr. LADISLAS TÓTH : Guillaume Fraknoi. — Dr. VALENTIN HÓMAN : La bibliothèque Széchényi du Musée Nat. Hongrois en 1923. — Dr. IVAN PASTERNER : Bericht über die erstjährige Tätigkeit der Zentralstelle für Bibliothekswesen	7*
Littérature. PIERRE BORNEMISZA : Tragédie en langue hongroise. (BIBLIOFILE.) — Csánki-Festschrift. (Dr. EMMA BARTONIEK.) — LUDWIG GYÖRGY : Fünf Jahre der ungarischen periodischen Literatur in Rumänien. (Dr. PAUL GULYÁS.) — ANDRÉ DE HEVESY : La bibliothèque du roi Mathias Corvin. (Dr. EDITH HOFFMANN.) — V. LEROQUAIS : Les sacramentaires... des bibliothèques... de France. (Dr. EMMA BARTONIEK.) — FRANÇOIS MÓRA : La mémoire de Charles Somogyi. (Dr. JULES GREXA.) — La Bibliothèque juvénile du «Notre Drapeau». (Σ)... ..	11*
Notices. Le nouveau directeur général du Musée National. — Le nouveau directeur de la Bibliothèque Széchényi. — Wissenschaftliche Auszeichnung zweier Oberbibliothekare des Ung. National-Museums. — Dr. Ladislaus Szabó de Bártfa. — Desider Csánki. (R—R.) — Koloman v. Szily. — Ferdinand Gottermayer. (P. G.) — Franz Pusztai. — Charles Rényi. — Deux éditions rares de Gyöngyösi. (D. H.) — Die Kossuth-Gedenkausstellung des Ung. National-Museums. (THEODOR RÉDEY.) — Bibliothek Ungarischer Frauen. (T. R.) — La vie et les oeuvres des écrivains hongrois. — Bibliofil Szemle. — Ungarische Bücherproduktion in Siebenbürgen. (SPECTATOR.) — Anatole France. (JULES VÉGH.) — Le Musée et la Société Gutenberg de Mainz	12*
Changements dans l'état des imprimeries hongroise du 15 nov. 1923 au 31 déc. 1924	15*

Siège de la rédaction et de l'administration : *Magyar Könyvszemle*
Budapest, Musée National Hongrois.